

JÓZSEF FŐHERCEG KÖNYVE.

(«A világháború, amilyenek én láttam.»)

A MAGYAR nemzet, ez a megcsonkítottságában is nagy erő, a halálos csapás után kezd magához térni. És amint mély kábultságából lassanként fölocsudik, egyre több kérdés todul elé, de minél több a kérdés, annál egyértelműbb valamennyi: Úristen, mi történt velünk?

Megmozdul az emlékezés; szörnyű rémképek ostromolnak, amelyek álomnak tűnének fel, ha valóságukat nem bizonyítanák a vérmezőkön papírra vetett hiteles följegyzések: a háborús naplók. Egy ilyen, páratlan lelkiismeretességgel vezetett napló alapján készült, nagyszabásúnak ígérkező mű első kötetével találkozunk most a könyvkiiratokban: József főherceg tábornagy könyvével.

Jobb lett volna talán azt választanunk címül: «A mi főhercegünk könyve». Hiszen a mienk, köztünk született, köztünk élt s mintegy pótolni igyekezett a hiányzó magyar udvartartást Mátyás városában. Mienk volt magyar beszédével, minden társadalmi és művészeti megmozdulásunk éber figyelésével. Hogy mennyire az volt, azt ennek a naplónak a magyar faj szeretetétől izzó lapjai is igazolják.

Két kérdésre felel a díszes kiállítású és gyönyörű térképekkel fölszerelt kötet: milyen volt a legfelsőbb hadvezetőség működése, amely a háború elvesztését megakadályozni nem bírta, s milyen viszontagságoknak és harcoknak volt kitéve a József főherceg parancsnoksága alá rendelt haderő az olasz hadüzenet idejéig. Megkapjuk azonban a feleletet egy a szerző által föl nem tett, de minket különösen érdeklő kérdésre is: hogyan lett József főherceg a legnépszerűbb hadvezérré?

Az első kérdésre, a dolog természeténél fogva, csak főbb vonalakban tér ki a mű, amennyire u. i. a másodikra adott felelet megértése végett szükséges; mégis kitetszik belőle, hogy hadvezetőségünknel a nagyvonalúság nem volt meg. Ilyent a német hadvezetőség mutatott fel a tárgyalat időben, de az is inkább a haditerv megállapításában, mint a végrehajtásban. 82 német hadosztály közül 73 rohant a franciákra, az orosz kolosszussal szemben mindössze 9 hadosztály maradt, abban a reményben, hogy az orosz mozgósítás késni fog és az oroszokat a háború előtt készített tervek értelmében az osztrák-magyar hadsereg fogja föltartóztatni.

Ezt a nagyvonalúságot az osztrákoknak Vilmos császár a mozgósítás első napján figyelmébe ajánlotta; t. i. táviratilag azt tanácsolta

Ferenc Józsefnek, hogy ne forgácsolja szét az erejét. Tanácsát kevésbé vették figyelembe: az osztrák-magyar hadvezetőség alig 50 hadosztályból 16-ot küldött a szerbek ellen, így a főcsatátra az első ütközetek heteiben 30 hadosztály sem jutott!

Az első hónap izgalmai megzavarták a német hadvezetőség gondolkodását is: a keletporoszországi hírekre a főharctérről vontak el csapatokat, pedig Ludendorff tanúsága szerint ezt a keleti haderő parancsnoksága nem is kérte. Ebben a sorsdöntő időben csak Joffre őrizte meg hidegvérét. Nem tévesztette szem elől a haderő fő háborús feladatát: az ellenséget meg kell verni. Nemcsak keletporoszországi menekültek jajveszékelték a háború elején, sírtak belgák és franciák is, de Joffre Párizs átengedésére is el volt szánva, ha a hadihelyzet úgy kívánja. A németek által a keleti hadszíntérre tolt csapatok Hindenburg zseniális vezetése alatt csodás diadalokat arattak az oroszok fölött, közben azonban elveszett nyugaton a marnei csata. Olyan ez a történet, mint Kemény Zsigmond regényeiben a sorstragédia: hosszú időre megengedi a hős küzködését, túri, hogy reménykedjék, de a végső eredmény sejtése már ott borong körötte.

A másik jellemző vonás a német terv nagyvonalúságára a Belgiumba törő csapatok impozáns tömege. A szerencsétlen Potiorek 10, legfőlegb 16 hadosztállal akart Szerbiával végezni, holott Szerbiának 12, háborút látott hadosztálya volt: a németek betörését azonban a csak 6 hadosztály fölött rendelkező Belgiumba 52 hadosztály hajtotta végre, nagyobb erő, mint az egész osztrák-magyar hadsereg, teljesen figyelmen kívül hagyva a fölszerelésbeli különbséget és az egész hadsereg egységesen kitűnő szellemét.

A németek hatalmas fölkészültségét és gyorsaságát jellemzi, hogy ők már letörték Belgiumot a modern erődök kétségbeesett védekezése ellenére aug. 18-án, tehát azon a napon, amelyen az osztrák-magyar haderőnek még csak a mozgosítása végződött be. Ez a mozgosításbeli késedelem jelentékeny részben lett előidézője a katasztrófának. A késedelem súlyát fokozta, hogy a második hadsereg a szerb harctérre vonult az orosz helyett, mert az első mozgosításkor még nem lehetett biztosan tudni, vajjon beavatkozik-e az orosz?

Ez a «nemtudás»: hipokrizis, amelyet csak az magyaráz, hogy a háborúért való felelősséget ilyen módon akarták elhárítani magukról az osztrák államférfiak. Azóta megtanultuk, hogy ez merőben fölösleges volt: a háború kitörésében az a bűnös, aki a háborút elvesztette! József főherceg helyesen állapítja meg, hogy Potiorek könnyelműsége és a mozgosítás késedelme idézte elő az első osztrák-magyar vereségeket, amelyek megrögzítették azt a nézetet, hogy az osztrák-magyar hadsereg általában gyönges és komoly hadműveletre képtelen. Sokan kutatták ennek más okát. Hötendorfi Conráddal szemben József főherceg megvédelmezi a hadsereget és mi igazat adunk neki. A vereségeknek valóban nem az volt az oka, hogy a mi hadseregünkben kevesebbet követeltek

az emberektől, mint a németekében, hiszen a mi vezetőinknél csak az oroszok kívántak többet az emberanyagtól: kisebb műszaki fölkészültséggel csak az oroszok avatkoztak a háborúba, csak ők küldték eszeveszettebbül rohamra embereiket a géppuskák és ágyúk tüzébe, előkészítés nélkül. Ez az, ami ellen akkor mint parancsnok, most mint író, legélesebben küzd József főherceg katonai és nemzeti szempontból.

Az első nagy harcokban a központi hatalmak Galiciában vesztek annyi teret, amennyit nyugaton nyertek. Erre félévig tartó harmonikaszerű harc következett: ahol megállottunk, ott az ellenség próbált betörni; ahol az ellenség elakadt, ott a mi csapataink kezdtek támadást. Így hullámzott a harc a gorlicei áttörésig, idegölő fáradaalmak és várakozások közt, nagy eredmények nélkül rettentő áldozatokat követelve.

Ezek az események szolgálnak keretül a József főherceg vezetése alatt álló csapatokról szóló naplónak.

A háború elején a Száva-parton áll a 31. hadosztály élén. Felsőbb parancs szerint harcba keverednie tilos, erről a felsőbb parancsról azonban a hadosztályparancsnokság nem tud!... Sajátságos titkolózás. Tény, hogy maga a hadvezetőség is sok mindenben tájékozatlan: a mozgósítás elrendelésekor még azt sem tudja, ki ellen fog hadakozni; később a mozgóharc miatt nem ismeri a csapatok helyzetét, pl. november 17-én hadosztályok hollétét illetőleg 20—40 kmnyi tévedésben volt! Az első napok izgalmaiban, a mozgósítás elhibázott volta miatt, ellenmondó és kivihetetlen parancsok jönnek, a fölötte parancsnok az ellenmondások magyarázgatásával nem akarja a legfelsőbb hadvezetőséget vádolni, ezzel surlódások előidézőjévé lesz. Mikor már megtörtént az összetűzés a fenséges alparancsnokkal, akkor magyarázgatja Tersztyánszky, hogy hiszen ő is parancsok alapján rendelkezik. És József főherceg, feledve az akkori sérelmeket, maga állapítja meg, hogy aug. 20-án Tersztyánszky 8 ellenmondó parancsot kapott, melyek közül három azt rendelte, hogy keljen át a Száván, három visszavonulást írt elő, a többi (és részben az említett hat) Tersztyánszky hadtestét alárendelte a Balkáni haderő főparancsnokságának, az 5. hadseregparancsnokságnak; megállapítja, hogy a november 17-i menetnél Tersztyánszky maga is enyhítette a hadseregparancsnokságtól érkezett parancsot; igaz, hogy a parancs még így is kivihetetlen maradt: 25 órai megerőltetett menettel 18-án reggel 5-re érkezett a hadosztály rengeteg elmaradozóval Popowra s ekkor vette az előző nap kelt parancsot, amelynek értelmében Popowról 18-án reggel 6-kor meg kell indulnia.

Az első szerbiai visszavonulás után a 31. hadosztály résztvett a lengbergi csatában: a grodeki tavakon túl kellett támadnia a legalább is egyenlőerejű ellenséget, harcolt Stary-Sambornál, október végén a Drohobycz felé intézett támadásban szenvedte a hegyvidéki harcok nehézségeit, innen kerül Oroszlengyelországba, ahol nov. 17—18-án az említett nehéz menetet kellett végigcsinálnia a német arcvonalban levő ír

kitöltése céljából. Itt, harcközben éri a főherceget hadtestparancsnoki kinevezése, mely újból a Kárpátokba szólitja.

A VII. hadtestben együtt találjuk a legmagyarabb vidékről sorozott ezredeket (Budapest, Nagyvárad, Debrecen, Szeged, Székesfehérvár, Békéscsaba, Arad, Fehértemplom, Temesvár) és hogy teljesebb legyen a kép, később egy menetzászlóalj érkezik Székelyudvarhelyről, a legendáshírű 82-esekből.

Ezt a hadtestet az átadáskor gyöngének mondta Boroevics tábornok. Csodálkozhatunk, hogy a háború alatt sokat emlegetett magyar megbízhatóság dacára ilyen véleménnyel volt a seregparancsnok legmagyarabb hadtestéről. A magyarázatot megadja József főherceg, január másodikán kelt veszteségkimutatásában: ez a hadtest addig 68.000 embert vesztett halottakban és sebesültekben! Két hadtestre való halott és sebesült! Az ezredek létszáma a kiegészítések után ismételtlen közeledett a semmihez! Körülbelül ebben az időben: január felé számol be sűrűbben a napló a kitüntetésekről. Azelőtt az osztrák-magyar hadseregben, az akkoriban elterjedt szomorú tréfa szerint, a legmagasabb kitüntetést szokták kiadni: a fakeresztet. A kitüntetések akkor szaporodnak el, amikor német csapatok keveredtek a mieinkkel... A főherceg ismételtlen említ eseteket, amelyekben az általa kitüntetésre előterjesztettek kitüntetést nem kaptak s ki lehet olvasni soraiból az örömet, hogy mint hadtestparancsnok, ilyesminek már nem volt kitelve.

A kitüntetések mellőzésén kívül olyankor tör ki szívéből az elkeseredés, mikor ismételtlen tűzrésegi előkészítés nélkül elrendelt «kímélet-nélküli» szuronyrohamok elrendeléséről kell beszámolnia. Megrendítő számadatai vannak egy-egy ilyen roham közben szenvedett veszteségekről: a hadseregparancsnok által gyöngült szelleműnek ítélt hadtest ezredei rémes veszteségek közben közelednek a muszka állásokhoz, hogy rohamuk a drótakadályok előtt omolják össze a vérben. Kitér belőle az elkeseredés, mikor látnia kell, hogy a szomszédságban fölállított szláv hadosztályok gyávasága és árulása miatt kell pusztulniok a magyar csapatoknak.

Viszont jogos büszkeség tölti el, mikor röviddel hadtestének átvétele után Boroevics elismeri, hogy a jó vezetés eredményei máris észrevehetők a hadtest teljesítményeinek javulásából. Büszkén jegyzi föl, hogy a Tersztyánszky-hadtest sikereinek jelentékeny része szintén az ő vezetése alatt állott hadosztály érdeme volt. Örömteli büszkeség szól minden sorából, mikor vitézeinek hőstetteit jegyezheti föl: «A 37. zászlóaljnak Lakos nevű őrmestere egyedül ment át az oroszokhoz és 120 foglyót hozott magával». — «Tersztyánszky főhadnagy századával 12 orosz század támadását veri vissza, azután ő csinál ellenrohamot és foglyul ejti a támadók maradékát.» De ki győzné valamennyit fölsorolni?

A harcok és a harctéri szenvedések közepett önkénytelenül megfogja az embert a természet fenséges közönye. Sok időt kell szabadban tölteni: eközben észrevéteti magát a csöndes éj, a zúgó fenyves, máskor

minden csatánál rémítőbben dühöng a vihar. Egyszer «madárkák dalolnak, s a ragyogó napsugarak, a halványkék tavaszi égboltból, nevetve akarják életre csókolni a holt földet; a hó ijedten, szégyenkezve omlik össze s a még fagyos föld rögei alá bújva eltűnik», máskor «hatalmas bús zúgással vonul az erdőkön tova a dühöngő vihar és átláthatatlan tömegekben kergeti a sűrűn hulló havat. Sárgásbarna az ég és sötét a didergő erdők rengetege. A hó szemmelláthatólag növekszik, míg a fékevesztett szélvész tombolva orgonázik, megrázó gyászindulóját az örökkévalóságba harsogva. A kárpáti nagy telet temeti tán? s az én csendes mártírjaimra borítja jeges leplét, míg az emberek rettentő vérengzését látva, vadan sikoltva menekül? . . . Vagy a gondos anyatermészet temeti szeretett megdicsőült hőseimet, a mártírok tiszta fehér gyolcsát borítva rájuk, melyet a vihar sietve sző a rohanó felhőkből? . . .»

A főherceg részvéte saját embereinek sorsával szemben, a menekülőkkel, a kolera áldozataival szemben minden sorából kitör. Talán jobb ezt közvetlenül ható idézetekben bemutatni:

«Az iskolában vagy ötven haldokló fekszik a padlón és közöttük több halott. Nincs egy ápoló sem, csak nyöszörgés és halálhörgés hallszik és bűz tölti el a szobát. Megdermedve állok meg a küszöbön. Szegények sárosan, elázott ruháikban le sem vetköztetve hevernek a földön és kétségbeesetten küzködnek, erőlködnek és irtóztva néznek a mellettök fekvő üvegesszemű, rémségesen eltorzult szederjes kékarcú halottakra, kik úgyszólván hipnotizálják őket: Te is ilyen leszel pár óra múlva! — A fűrészmalomban . . . Szentséges Isten! 1500 kolerás fekszik a földön, közöttük temérdek halott! — 40 egészségügyi katona és 6 orvos anyagi önfeláldozással dolgozik és a teljes kimerültség már erőt kezd venni rajtuk! Hisz állandóan hozzák a betegeteket . . . A lelketrázó agóniák irtóztató tábora ez! Összeszedem akaraterőmet és a betegeteket vigasztalni próbálok, de elcsuklik a hangom, hisz ezek közül egy sem gyógyulhat meg...»

Aztán a visszavonulások nyomorúságai, fáradalmai, az ütközetek borzalmai . . . Számtalan egyszerű név fordul elő a könyvben: Fazekas Bálint, Csige József és még hosszú sora az egyszerű nevű hősöknek, — egyik ezüstéremmel, másik utolsó sóhajával szerepel, de egy sem marad a főherceg meleg szava nélkül, jut mindenkinek buzdítás, dicséret, vigasztalás. És ezek szavakkal is kifejezik hálájukat: Fenséges Atyám, ez a rendes címe náluk a főhercegnek . . .

Főlelevenülnek a vidám históriák: benyit a főherceg szobájába egy tréntiszt, ráordít a nyugodtan alvóra: «Na, da liegt wieder so ein Schwein in meinem Bett! Marsch hinaus mit dir, du Schweinehund!» Természetesen jön a megrökönyödött visszavonulás is a támadó részéről. Egy éjjeli menetben, orrabukik az ember a drótban megbotolva, erre már ő is megszólal: «Vigyázat, drót van az útban!»

Annál kevésbé mulatságos, bár a háború folyamán eléggé megszozott formula a «személyes felelősség» formulája: a hadtestparancsnok pl. személyesen felelős, hogy a telefondrótok ne szakadjanak el. Érdekesek

az orosz drótnélküli távirón leadott parancsok kihallgatásának elég gyakran ismétlődő esetei, szomorúan jellemzi készültségünket a Werndl-fegyverekkel felszerelt népfölkelő sereg, ugyancsak erre jellemző az az eset is, mikor egy orosz barakktábort mertek 3000 lépésnyire fölállítani a mi tüzérségünktől, bár igaz, hogy ebben az esetben ráfizettek az oroszok.

Legmegrázóbb talán az egész könyvben az első fölvonulás leírása : «Minden állomáson zene, nagy éljenzés, az ablakokon virágokat, tölgyfa-levélfoszorúkat és élelmiszereket dobál be a nép és elhalmoz szeretetével. A nagyobb állomásokon lelkes beszédek hangzanak el. A nők sírnak, egy öreg, feketébe öltözött hölgy zokogva csárdást táncol, a férfiak éljeneznek . . . Egész útunk egy még soha nem látott diadalmenet. Vonatom, megrakva nemzetiszínű lobogókkal és virágokkal, viszi az éneklő 32-eseket. Bár így lenne visszatértünkör is !» . . .

A háborúnak oly vége lett, amelyent elképzelni lázálmainkban sem tudtunk volna. Minden elveszett. De azon túl, amiről le kellett mondanunk, el akarták ragadni tőlünk magyar katonáink becsületét is. Ennek a becsületnek visszaszerzése volt egyik célja a mi főhercegünknek. Szerette volna, ha vitéz magyarjai saját zászlóik alatt, magyar vezényszóval, magyar vezérek alatt indulnak a szörnyű tusába ; nem az ő mulasztása, hogy ez nem így történt. Ő magyar érzését ennek a kívánságnak illetékes helyen való hangoztatásával is megmutatta. Ugyanezt a magyar érzést mutatja most is, mikor nagyszerű és lelkes könyvében hévvel hirdeti a magyar vitézség csodáit.

Örvendenünk kell, hogy olyan férfiú teszi ezt, akinek elfogulatlanságát magas származása biztosítja, s aki vezető állásában valóban helyesen láthatott mindent. De még inkább örülhetünk annak, hogy a férfiú, kinek szavát meg fogja hallani egész Európa : a mi József főhercegünk !

Gaál Sándor.

TERVRAJZ.

Mielőtt saját templomom
Építéséhez kezdek,
Sok mindent porig rombolok,
Hogy helyt hagyjak az épületnek.

A templomot oly nagyszerűnek tervezem,
Hogy sose legyen készen.
Minden hívőt befogadjon
S egy szivcseppbe beférjen.

Simay Caesar.

FÉNYKÉPEDRE.

Nézem arcod : a művemet
És szomorkodom.
Amilyen szomorú a férfi-Isten lehetett
A hetedik napon.

Szép mű volt. Szerettelek. Kedvem lelém.
Kész a műremek.
És lelkembe :
A paradicsomba tettelek.

De íme, már a kígyóval beszélsz,
Tudni akarsz te is !
Sok neked a mindenekfölötti
Hit !

Nézem arcod : a művemet,
A művemet : a bánatom.
Szomorú vagyok, mint a férfi-Isten
A hetedik napon.

Simay Caesar.

Ó!

I.

AKANDALLÓ tüze halkán, muzsikásan dorombolt. A télvégi szél olykor-olykor nagy lélegzettel fújt bele a régi kürtőbe, mint öreg klarinétos a maga kopott zeneszerszámába s ilyenkor hangosabban duruzsoltak föl a parázsló fahasábok.

A vén bécsi házak fázósan húzódtak bele a fehér hóaplanba.

Néha-néha egy-egy szánkó csilingelt végig az alkonyati utcán.

— Nem a papa csengetett? — kérdezte ilyenkor Parmentierné következetesen.

Eliz, a kisebbik leány, egyszer sem állotta meg, hogy el ne nevesse magát.

— Dehogy, mama! Megint szánkó. Papa egy kissé hangosabban szokott harangozni. Megcirógatta az anyja ezüstlő haját és futott vissza az ablakhoz, a nénye mellé, mind a ketten nagyon szerettek így belebámolni a széles utca esteledésébe, amint föltűntek, eltűntek benne a kürtőkalapos, fejkötős járókelők, a fürgén sikló szánkók, a havas küllőkkel kerepelő hatalmas batárok.

— Adolf! már megint! — harsant fel az anyja hangja.

A fiú ijedten, de nevetve engedte el az óriási szürke macskát, mielőtt ismét ráköthette volna a farkára a dióhéjfüzért, amivel mindig örült rettegésbe tudta hajszolni.

— Várj csak! Csak jöjjön haza a papa! Utálatos vagy! — sziszegte az idősebbik leány — és becézve vitte oda az ablakhoz a védelemért hálásan hozzásimuló puha kis állatot.

Az előszobában hirtelen élesen kiáltott fel a csengő.

— A papa... menjetek!... fordult arra érdeklődve az asszony.

— Nem a papa! Fogadjunk, nem a papa, erősködött mosolyogva Eliz.

Adolf akkorára már a komornát félretolva, kintermett. Harsányan üdvözölt valakit.

— Itthon vannak! Eliz is, Karola is, mama is. Gyere be!

Az ajtó megnyikkant, kitérült s egy karcsú fiatal leány dugta be rajta hidegtől kicsípett, rózsás kis orcáját.

— Szervusztok... kisztihand, kisztihand, kedves néni!

— Franciska! Visított a két Parmentier-leány.

Karola lelökte a macskát s egyszerre egy gombolyaggá ölelkezett a három fiatal teremtés.

— Mikor érkeztél?

— Jössz a testőrök báljára?

— Milyen ruhád lesz? Én virágárusleány leszek!

— Itt van a bátyád? Stackelberg Stefi biztosan ott lesz!

Erdőssy Franciska elmondott mindent... hogy tegnap érkeztek, ott lesz a testőrök álarcos-bálján, magyar ruhát fog viselni, halvány lilaszínt, a bátyja csak holnap jön, kérdezteti, megtanulta-e már Eliz a palotást... és... és hogy nagyon örül, hogy... izé... Stackelberg báró is elmegy a bálra...

— Na, persze, hogy örülsz, nevetett hamiskásan Karola. Franciska elpirult.

— A bácsi? Nincs itthon?

— Minden percben várjuk, mondta Parmentierné.

Beethovenhez ment.

— Beethovenhez!... mondta halkan, furcsán a kis Erdőssy kontessz, a melléhez kapott és most még jobban elpirult. A két kis pihegő halom között arany amulett fénylett. A fehér sarjú-lánykéz védőleg borult reá, mintha meg akarná akadályozni, hogy föl pattanjon a fedele.

— Szerelmes vagy még bele? — kacagott föl Karola.

— Kibe?

— Beethovenbe... Nem is — Stackelberg Stefibe!

— Én? Beethovenbe? Ugyan... hiszen én csak... én csak...

— Te! Franciska! Hiszen az már olyan öreg! A multkor beszéltem a Breuning fiúval... Ott laknak mellette, a Schwarzspanierhausban, Móric naponta látja. Süket, mint az ágyú és mindig azon panaszkodik, hogy fáj neki, mikor...

— De Adolf! Fogd be a szádat! Megmondom a papának! — kiáltott föl Parmentierné méltatlankodva.

— Az igazat sem szabad már mondani? Breuning Móric mondta! Szép kis ideáloed van, Franciska!

A kis kontessz zavartan, pirulva állott ott. Égő, haragos szemmel mérte végig a kamasz fiút. A szemebogara hirtelen könnybe fulladt. Odafutott Parmentiernéhez és hálásan, melegen megcsókolta a kezét.

— Zongorázol sokat? — kérdezte az asszony — és megsimogatta a leányka dús, hullámos haját.

— Mindennap játszom, ez a legnagyobb örömem.

— Persze, mindig Beethoven, ingerkedett Eliz.

— Bachot is, Mozartot is. De legtöbbször... a Mondscheinsonátát.

— Úgy, de hiszen erre féltékeny lehetnél! Mindig Guicciardi Juliát juttathatja eszedbe: «Alla damigella contessa Giulietta Guicciardi»...

— Na, az is megjárta a szép Gallenberggel! Nyomorognak. Hogy imádta pedig Beethoven!

... («ímádtá!») ... Beethoven! ... sirdogált valami nagy, nagy keserűség a szép, komoly grófleány lelkében. A szája eltorzult, szemére fátyol ereszkedett, szíve nyomottan, fojtottan lüktetett, mint kis húskalapács, amelyet ezek a nehéz szavak oda-odabillentenek valami fájoán érzékeny, reszketve fölbúgó húrozathoz ... a bensejében reménytelenül, gyászdal módjára zsongottak föl a Mondschein-szonáta első akkordjai ... látta a szépséges olasz contessát, amint Vele, kéz a kézben végigsétál a martonvásári holdvilágos parkon ...)

— Vajjon hogy gondolnak most egymásra? — ábrándozott el hangosan a komoly Karola. — Ha most látnák egymást! Az öregedő Julia és az öreg Beethoven!

— Beethoven ... nem is olyan öreg, mondta halkan, kérőleg Franciska.

— Na! Túljár az ötvenen. Én egyszer láttam csak, nagyon régen, mikor még nem bújt el — medve módjára — az emberek elől, de már akkor is öreg volt.

— Nem tudom elhinni, hogy öreg! Ő ... Ő talán ... Ő, ha öregszik is, azért ... Ő — Beethoven!

— Persze, te csak álmodban láttad. Úgy-e, sohasem találkoztál vele?

— Nem — mondta a kisleány elgondolkozva. — Pedíg hogy szerettem volna! Egyszer ott voltam Brunsvik Teréz néninél, mikor várta. De nem jött el. Tavalý volt. Teréz néni sírt. És még egyszer lett volna reá alkalom. Deyméknél. Oda is várták. Úgy örültem, de Ő ... Ő

— «Ő!» «Ő!» — nevetett Eliz. Ő!

— Beethoven beteg lett.

— Ő mindig beteg — legyintett Adolf. — Az anyjára pillantott és sietve hozzátette:

— Móric mondta.

— S a bácsi ... a bácsi most ott van! Látja, beszél vele!

— Bár reá tudná beszélni, hogy mozduljon ki egy kicsit abból az utálatos házból — mondta Parmentierné sóhajtva.

— Ujjé! Mennyi poloska van ott! Úgy csúfolják: Poloskavár.

— Adolf!

— Móric mondta, mama, Breuning Móric.

— Milyen kedves volt, régen, mikor még el-eljött hozzánk. Mindig addig kérleltük, amíg mégis leült a zongorához. Ő, én még sokszor hallottam a játékát!

— Na, gyere Franci, vonta el a kis kontesszt Eliz, nézd meg a ruhánkat.

Odamentek a hatalmas, berakott kommodhoz, egymásután húzgálták ki a fiókokat. Selymek, lenge fátylak, zizegő, színes szalagok kerültek elő s a hat kis fehér kéz boldogan mászkált rajtuk, mint hat fehér pille a tarka-barka virágszirmokon.

Adolf lopva a dióhéjfüzér után nyúlt. Azután ravaszul simogatni kezdte a macskát s mikor már dorombolni kezdett, reákött a farkára a zörgő uszályt. A cirnos vad iramba ugrott és nyávogva igyekezett megszabadulni a csudálatos rémségtől.

— Adolf! — kiáltott dühösen Parmentierné.

Ebben a pillanatban valaki hevesen megrántotta odakint a csengőt.

— A papa! Épen jókor — berzenkedett Karola és rohant, hogy maga nyithasson ajtót.

Adolf sietve húzódott el a szomszéd szobába, de még aggódva hallotta, mikor a nénje elkezdte reá a vádaskodást az előszobában.

— Adolf! Hol vagy? Adolf?! Mégis csak sok... Szervusztok gyerekek! Pá lelkem, csókollak. Áá! Franciska, kis Franciskám! Ide, a szívemre!

— Na, nem lesz semmi baj, gondolta Adolf odaát, csak a többit el ne mondja a mama.

Óvatosan kinyitotta az ajtót és a résnél hallgatózni kezdett. Láttá, hogy az apja odaint az anyjának, hogy elvonja a leányok mellől. Letelepdedtek a kandalló mellé, az ajtó közelébe.

— Na, most, fülelt a lapuló kamasz.

— Hogy van? — kérdezte mohón az asszony.

A lovag lemondóan legyintett és halkán kezdett beszélni.

— Rosszul. Sokkal rosszabbul, mint gondoltam. A vízbetegség nagyon előrehaladt. A baj egyre terjed. Már az arca is puffadt. Alig ismertem meg.

— Ó, szegény! De csak nem mondtad meg neki? Te néha olyan tapintatlanul őszinte tudsz...

— Úgy, úgy! Én persze, én mindig...

— No, no Fritz! Én csak...

A lovag durcásan elhallgatott. De gondolatai hamarosan újra szóra kényszerítették.

— Az a másik betegsége is... hiszen úgyis tudod... Odahajolt a felesége füléhez és súgva, hosszan magyarázott valamit, azután félhalkan folytatta:

— ...Bizony sokat kínlódik. Rettenetesen nyűgös. Egész nap veszekszik mindenkivel. Breuningék is alig bírnak vele.

— Szegény, szegény, jó Ludwigunk!

— A legcsudálatosabb azonban az, hogy ilyen állapotban is dolgozik! Ez az ember olyan, mint az őstermészet. Úgy elborítja a bajok, gondok, a kínok, mint a hó és fagy a földet... és ő teremt, termel, érlel, mint a tél zordságában is munkálkodó, áldott anyaföld. Képzeld, befejezte a szonátát.

— Befejezte az új szonátát?

— Be.

A leányok az anyjok hangos szavára odafüleltek.

— Miféle szonátáról beszélsz, papa — kérdezte Eliz.

— Beethoven új művéről. Tegnap fejezte be.

— Istenem! de szeretném hallani — rajongott Parmentierné.

— Rudolf főhercegnek fogja ajánlani.

Franciska izgatottan, pirulva állott föl.

— Bácsi, kérem szépen... látta? Beszért vele? Csakugyan?

A két Parmentier-lány hangosan fölkacagott.

— De, Franciska! Hiszen ő is csak ember! Tán azt képzeled, hogy odafent lakik az Olympuson és láthatatlan vagy csak úgy mutatkozik, mint Jupiter, felhő vagy hattyú képében?

— Bolond vagy, Karola — nevette el magát a lovag.

— Bácsi. — tördelte a kis kontessz fulladozva — mondja, mondja... beszéljen róla!... mondjon el mindent! Irja le az arcát, a szemét... a haját! Én sohasem láttam még! Mondja: milyen az arca? Hasonlít ehhez a képhez? Úgy-e, most is ilyen?

Idegesen megránduló keze szinte öntudatlanul pattantotta föl az arany amulett závarzatát.

— Még mindig az «Ő» képe? Mit mond majd ehhez Stefi?

Franciska zavartan, szinte öntudatlanul állott ott. Egy pillanatra halálosan elszégyelte magát, de hirtelen fölemelte meggyipirosra gyuladt arcoskáját s a nyitott amulettet odatartotta Parmentier elé.

A lovag melegen vonta oda maga mellé a leánykát. Keze az amulett után nyúlt.

— A Simon Ferdinánd képe. Az az énekes piktor jól ismerte a mestert. Sokat mulatott vele a jó időkben. Igen! A széles, emberfölötti koponya... a templomboltozatú homlok... ezek a különös dudorok... a fekete, lobogó haj, mint az erdő éjjel... ez a két vadlángú szem... a kékesszürke lidérctűz, az egész tragikus, félisteni arc, igen, igen ilyen volt ő!

— Ilyen volt! És most... most nem ilyen?

A sarjúlyány hangja furcsán részketett. Szeme az aprógyermek vad féieimét esengte, aki attól tart, hogy kegyetlen kéz kiragadja öleből legféltettebb bábuját.

Parmentier szinte megijedt, mikor izgatottságát látta.

— Ó — hadarta meghatottan — persze, persze, hiszen ilyenforma... ilyen ő most is, épen ilyen, csakhát... csakhát... persze, kissé öregebb... a haja kissé... az arca...

Elhallgatott.

Franciska valami megkönnyebbülésfélét érzett. Gyorsan lecsukta az amulettet, arcába visszaszökött a vér és riadtan, szégyenlősen húzódott a szoba legárnyékosabb sarkába.

A két Parmentier-lány most valahogy nem nevetett.

Karola átölelte Franciskát és megfogta a kezét.

— Mondd, mondd Fritz, vajjon ha te megkérnéd... veled nem mehetnék el hozzá? Vinnénk neki valamit és... Istenem! Mit nem adnék érte, ha eljátszaná a szonátát!

— Persze, a szonátát. Meghiszem azt! Nagyon szeretnéd hallani?

— Ó! Fritz!

— Nos hát... Dehát tudod, hogy nem fogad most senkit. Háromszor is leírta a kis kék füzetbe. Senkit.

— Senkit — sóhajtott az asszony.

— Senkit. De azért meglehet, hogy mégis meghallod a szonátát.

— Hol? Mikor?

A lovag ravaszul elmosolyodott.

— Hogy hol? Hát... hát: itt! Nálunk!

— Itt? Nálunk? Mikor?

— Holnap!

— Holnap? De hiszen... Ki játssza el?

Parmentier egyet hunyorított, várt egy kicsit s akkor az asszony újra megkérdezte:

— Ki játssza el? Hiszen ilyenkor még senkinek sem adja oda a kéziratot.

— Nem bizony. Nem adja.

— Ó! Hát akkor tréfálsz! Ki játszhatná el!

— Ki? Hát — ő. Ő maga, Beethoven.

Az asszony felsikoltott örömeiben.

— Beethoven? Nálunk? Holnap?

— Igen, lelkem. Beethoven. Nálunk. Holnap. Idejön és eljátssza az új szonátáját. Hiszen nem először teszi.

— Beethoven... idejön — kiáltotta szinte ijedten Franciska.

— Igen, drága kicsikém. Holnap este olyasmiben lesz részünk, ami már királyoknak és császároknak sem adatik meg! Ludwig von Beethoven el fogja játszani új szonátáját. Először mi fogjuk meghallani!

— Fritz! Drága Fritz! Dehát hogy csináltad ezt? Hiszen ő évek óta...

— Igaz. Évek óta nem játszott már senki előtt. És most nekünk, mielőttünk mégis játszani fog. Császároknak, királyoknak nem, de az öreg Parmentier loagnak igen. Mert Ludwig von Beethoven szereti öreg barátját, a vén Parmentiert. Igen! Szereti. Ezt ma is láttam és remélem, Bettina, ezekután ezt még te sem mered kétségbevonni?

Gyerekesen, kényeskedve beszélt, minden szavának élvezte a hatását s legjobban szerette volna az egész izgalmas diskurzust elülről kezdeni.

— Igen. Addig kérleltem, míg beleegyezett. Noha én, Parmentier Fritz lovag, csak afféle tapintatlan öreg paraszt vagyok — amint azt előbb oly bájosan méltóztattál kifejtteni, drága jó, Bettinám.

Az asszony fölugrott a karosszékéből és kedveskedve megcirógatta, összecsókolta.

— Fritz! Drága Fritz! Ennél nagyobb örömet nem szerezhetnél volna nekem!

— De még magamnak sem, Bettina, magamnak sem!

A kis kontessz hirtelen felállott. Hol falfehér lett az arca, hol meg mályvavörös.

— Bácsi! Aranyos, jó bácsi! Én... én... ha egy szikrát szeret... ha boldoggá akar tenni...

— Nos? Nos — kérdezte a lovag, alig bírva komoly arcot vágni — hát hogyan szeretném magácskát, hogyan akarnám boldoggá tenni? Tán Stefinek izenjek valamit? Várja!

A lányok kacagtak.

— Bácsi... néni, kérem, én nem akarok tolakodó lenni, de ha szabad lenne kérni...

— No, csak ki vele!

— Istenem! Ha megengednék, hogy holnap én is itt lehessek, mikor ő...

A lovag nagynehezen komor arcot öltött.

— Hm, hm. Bajos dolog, drága kis Francim. Ő kikötötte, hogy senki idegen nem lehet jelen. Csak családtagok. Mikor aztán látta, hogy a két nagy fekete szem már-már könnybelábad:

— Szerencse, hogy Franci kontessz a legeslegkedvesebb családtag a Parmentier-házban. Hát hogyan, hogyan, aranyos csacsikám!

A boldog lánykát odavonta a mellére és gyöngéden simogatta meg puha arcoskáját.

Hirtelen a homlokához kapott.

— Itt lehet, kis Francim, meg fogom hívni az öcsém családját, meghívok még néhány dámát is... erre felhatalmazott... de azért nagy baj van, Francikám!

— Mi a baj, édes Parmentier bácsi?

— Hát... magácskának kijut a nagy örömből, hogy meghallgathatja Beethoven zongorajátékát... de Beethoven most látni nem fogja.

— Nem látom őt? De ha idejön, ha játszani fog?

— Mégsem fogja látni. A mester kikötötte, hogy csakis akkor jön, csak úgy játszik nálam, ha ezúttal nem látja senki. Senki! Még az én családom sem. A zongorát spanyolfallal kell körülvennem. Mőgötte fog játszani. Úgy fog idejönni, hogy ne láthassa senki és amint a szonátát eljátszotta, azonnal el is fog menni, úgy, ahogy jött, lát-hatatlantul.

— Dehát miért, bácsi? Miért nem láthatjuk?

— Ne ugorj be, Franci! A papa tréfál!

— No, Fritz! Ne ijesztgesd Francit.

A lovag komolyan felelt:

— Nem tréfálok. Ő így akarja. Ennek így kell lenni.

— Dehát miért, miért?

Parmentier zavartan vállat vont.

— Mit tudom én? Művész-szeszély. Talán hiúságból teszi. Most gyöngö... beteges... az arca... sápadt... lehet, hogy nem akarja, hogy hódolói így lássák.

— De, papa ...

— No, ne faggassatok! Így lesz, punktum! Örüljétek, hogy zongorázni halljátok.

Furcsa, nyomott csönd támadt.

Parmentier mosolyogva veregette meg Franciska arcát.

— Lehet, hogy a mester megérezte, hogy magácska is itt lesz. Búvócskát játszik Francival.

A lányok nevettek és tréfásan vigasztalni kezdték az elkedvetlenedett kontesszkát.

Parmentier intett a feleségének s átment vele a szomszéd szobába.

— Ne félj, Franci! Meglásd, ebből valami kedves tréfa lesz. Ismerem papát! Bizonyosan összebeszéltek ... — súgta oda Eliz.

Visszatértek a kózmódhoz és újra a bálra terelődött a szó. De a kis barna grófleány nem tudott odafigyelni. Bensejében egy hang muzsikásan, melegen egyre csak azt hajtotta:

— Beethoven! ... Beethoven! ... Holnap! Holnap! ... Beethoven!

Úgy érezte, mintha minden zenévé remegne át körülötte. A lányok fojtott hangja, a kandalló duruzsolása, a szánkók csengője, az esti hó kéksége, a szép öreg város, a ma, a nehezen várt holnap, az egész élet, minden ...

Mikor az óra ütni kezdett, megrázkódott, gyorsan elbúcsúzkodott, hogy egyedül maradhasson felzsongó érzéseivel.

II.

A nagy, idegen vendégszobában sehogysem tudott elaludni. Megolvasta a szegleteket, számolt ezerig, tízezerig és álmatlanabb volt, mint mikor lefeküdt.

— ... Nem kellett volna az amulettet megmutatnom ... ki-nevettek. Dehát Eliz is hord ilyet ... Karola is ... csakhogy az övékben fiatalemberek képe van ... akikkel naponta találkoznak ... Még a bácsi is Stackelberget emlegette ... Csinos fiú, jól táncol ... Mama minidig igyekszik összehozni vele ... Legutóbb, hogy megszorította a kezemet ... Dehát ... majd meglássuk ... Vajjon miért akar spanyolfal mögött játszani ... Azt mondják, beteges ... Jó lenne mellette lenni és ápolni! Egyebet sem tenni, csak lesni, mi a kívánsága. Vajjon mire célzott Adolf, mikor a mamája úgy rákiáltott? A Breuning-fiú meg tudná mondani! De furcsa ez! Szerelmes lennék bele csakugyan? De hiszen nem is láttam! Csacsi vagyok. Megértem, ha kinevetnek, hiszen reám sem nézne! Miért kell mindig reá gondolnom? Mi lehet ez bennem? Szinte fáj és mégis olyan jól esik ... Beethoven, Ludwig von Beethoven ...

Egy távolabb eső szobában hirtelen ütni kezdett valami falóra. Egy ... kettő ... három ... hét ... kilenc ... tizenegy ... Az óra lágyan muzsikálni kezdett.

— Beethoven menüettje . . . Istenem! Holnap . . . Talán mégis látni fogom őt, látnom kell, ha csak egyetlen pillanatra is!

A zeneköltő régi, fiatalkori kis szerzeménye édesbúsan szűrődött át a szobákon, a gyenge-kis hangok füzérbe fogóztak és kecsesen, könnyedén lejtettek el az empire nyoszolyáig, elmúlt táncosok tűnő árnyai gyanánt.

— . . . Mintha ő dúdolgatná messziről . . . Vajjon kire gondolt, mikor ezt álmolta?

Régi, ellesett beszélgetések jutottak eszébe. Félfüllel hallotta néha, mikor az anyja Brunsvik Terézzel beszélgetett. Emlékezetébe vésett pár nevet.

Malfatti Teréz, az orvos szép leánya . . . Kikosarazta Beethoven! Sebald Amália, a pompáshangú énekesnő . . . aztán az a forró, gyönyörű, kalandos asszony, Guicciardi Giulietta! Melyiket szerette legjobban? Giulietta sem őt választotta. Ó! bezzeg, ha őt szerette volna Beethoven! Belehalt volna a boldogságba, lába elé borult volna . . .

— Miért is nincs csudálatos hangom . . . énekelném az «Ah! perfido»-t . . . káprázatosszépen, ő hallgatná, hallgatná, fölcsillanna a szeme, odajönne hozzám, megfogná a kezem . . . igaz, talán nagyon is fiatal vagyok hozzá, de hiszen az ilyen ember örökké fiatal, olyan, mint valami hős! Istenem! Hogy tudnám szeretni! Szerelem! Szerelem!

Valahogy úgy érezte, hogy Beethoven örökké szerelmes, hogy akárhányszor volt is szerelmes, úgy még sohasem szeretett, ahogy az igazán tudna, aki a Mondschein-szonátát költötte. Még mindig nem találta meg azt, akit érdemes lenne teljes lelkével szeretnie! A legszebb dal, a legszebb szonáta még ott szunnyad a szívében . . . ezt várja minden hegedű, a síró csellók, a kacagó flóták, az emberek, a tavasz, az ősz, a borongós fellegek, a kék ég, erdők . . . minden, minden! Ezt kellene benne fölzendíteni, új, emberfölötti, tökéletes szerelemmel!

Szeretett volna fölugrani, kiszökni az ágyból, odafutni a zongorához és játszani, játszani. Elkezdni a Mondschein-szonátát, halkan, mintha a holdsugár simogatná le a fehér, fekete billentyűket . . . az adagio sostenutóban érezni a költő szíve verését, együtt remegni vele a patétique allegrójában . . . átcsapni a Waldstein-szonátába, az F-dur andanteban elbúcsúzni mindentől, báloktól, napsugártól, élettől, szerelemtől, mindentől . . . hiszen úgyszólván csak boldogtalan lehet az ember, amíg csak él!

Ó! Meghalni, meghalni, meghalni!

A szeme könnybeborult, akárhogy erőlködött is, hogy el ne sírja magát.

A párna nedves lett a feje alatt. Ide-oda forgolódott.

— Istenem! Beteg vagyok. Lázam van, holnap nem bírok majd fölkelni, nem tudok elmenni Parmentierékhez!

Arcocskáját beletemette a vánkos hűsebb csücskébe és imádkozni kezdett, hogy reggelre egészséges lehessen. A távoli óra már az éjfelet hirdette. A menüett újra felzsongott s akkor valami édesded fáradság áradt el a tagjaiban. A dallam most simogatta, vigasztalta, cirógatta.

A forróság tűnni kezdett a testéből, újjongó örömmel gondolt arra, hogy nemsokára hajnalodni fog.

— Holnap — gondolta — holnap!

Összegombolyodott mint valami álmos kis macska és egy-kettőre elaludt.

A messze óra tovább kecsegett és újra meg újra beleénekelte a menüettet a csendes éjszakába.

III.

Csillogó téli napfény áradt be az ablakokon. Az éjjel lehullott hó alatt úgy dagadtak a tetők, mint a tisztába húzott vánkosok. A kémények barátságosan füstölögtek mindenfelé.

Frissen, vidáman ugrott ki az ágyból. Mint odahaza, itt is hideg vízben mosdott meg. Erősnek, boldognak érezte magát.

Most minden jó volt, szép volt!

Ma volt.

Átszaladt a zongoraszobába. Újjai végigfutottak a billentyűkön. De hirtelen abbahagyta. Dudolni kezdett. Fölkereste az anyját, aki még az ágyban lustálkodott. Beszélt, csacsogott össze-vissza, ami épen eszébe jutott.

A mamája újra és újra Stackelberg báróra terelte a szót, de Franciska sehogysem akart a fiatal tisztról beszélni.

Hamarosan visszament a szobájába, átkopogtatott az unokanénjéhez és sürgette, hogy keljen föl már és kísérje le a dómba.

— Istenem! Mikor lesz még este!

Újra bement az anyjához, megreggelizett, odaült az ablakhoz és gyönyörködött a csókákban, amint nagy csás-császva gyülekeztek a havas tetőkön. A szomszédházban kinyílt egy ablak. Egy fiatalember morzsákat szórt a párkányra. A fürge, téli madarak bátran lebbentek le a kész reggelire. A fiatalember merészen odamosolygott s akkor visszahúzódott az anyja ágya mellé.

— Franciska! Franciska! — hallotta az unokanővére hangját. — Mehetünk.

Fölugrott, magáarakapta a bundácskáját és lesietett az üde, fehér délelőttbe.

Vasárnap volt.

Vidáman nézegette el a széles, palotákkal szegett utcát.

— Itt minden olyan szép, úri, a ti Bécsetekben. Pest olyan kicsi! Csak ilyenkor látom. De Buda szép! Majd meglátod tavasszal.

Ahogy a dóm felé befordultak, zenészó harsant föl. Trombiták bús síró szava omlott a hideg sugárözönbe.

— Katonatemetés — mondta vígan Babette.

Várakozva állottak meg.

— Beethoven gyászindulója, úgy-e, Franciska? Ezt még én is megismerem.

Franciska nem felelt semmit.

Csak a Marcia funebret hallotta.

A megrázó sirám betöltötte a szívét, az utcát, az egész várost. A trombiták jajjongva zokogtak a hős fölött, fájó panaszukat szinte alig lehetett elviselni.

Maga az őszokogás járt a koporsó előtt, melyen egy kard s a csákó feküdt.

A temetési menet lassan, ünnepélyesen, tompán húzódott odább-odább a havas utcán.

A síró hangáradat szállott, kelt, emelkedett, lüktetett és vele lüktetett, dobogott, telt meg csordultig a Franciska elfogódott szíve.

Mintha önmagát siratta volna el előre, gondolta s valami keserves és mégis fölemelő meghatottság áradt el benne.

Gépiesen indult tovább és nem tudta, miről fecseg mellette a szüntelenül csacsogó kis Babette.

Keresztet vetettek s beléptek a nagy, hideg István-dómba. A hatalmas templomhajót tömjénfüst szállongta be. Az óriási színes ablakokon kéken, pirosan, sárgán, zölden hunyorogva nézett be a téli délelőtt.

A kerek ablakrózsák melegen virítottak.

Letérdeltek a hátulsó padban.

Fent, a kóruson, felfohászkozott a zenekar. Férfi és női hangok zengtek föl. A templom egyszerre megtelt valami isteni áhitattal, az ablakok még színesebbek lettek, a mennyezet mintha elkezdett volna fölfelé szállani, az emberek a kórus felé rezzenek, elragadtatás, a boldogsághoz hasonló megnyugvás áradt el bennük.

A dóm méltóságánál is ünnepibb zene nyolc szólamon szárnyalt s mikor a Kyriehez ért, triumfáló erejűvé vált.

— Mi ez, mit énekelnek — súgta Babette.

— Beethoven C-dur miséjét.

— Itt is Beethoven — mosolyodott el a bécsi lány.

— ... (itt is Beethoven — ismételte magában Franciska — igen, itt is ...).

Áhitatosan leborult a kifényesedett barna padra és bocsánatért imádkozott, hogy itt is Beethovenre gondol, hogy a mise hangjai nem tudják elragadni egészen a földről, hogy a hegedűk hangja megzavarja, furcsa, meleg reszketéssel tölti el.

Megzavarodott, szégyelte magát.

A zene meg szállott, teljesedett tovább, tovább s a Credoval szinte áttörte a komor kőboltozatot.

Franciska átszellemülve bújt a hatalmas muzsika szárnya alá. Most már megnyugodott, úgy érezte, megtisztult minden salaktól, feh-

ren, hólélekké válva, pehelykönnyen, boldogan repült el valahova, a semmibe, a titokzatos, nagy mindenségbe . . . A mise véget ért.

Az emberek szállingózni kezdtek kifelé.

A két leány keresztet vetett és frissen, mindent szépnek látva, libbent ki a nyüzsgő, szánkócsengéstől hangos utcára.

— Délután befogatok, mi is szánkózni fogunk. Jó lesz, Franci? Franciska örömmel felelte :

— Jó, jó lesz !

. . . Legalább hamarabb telik a délután, hamarabb eljön az este. Alig mentek tíz lépést, összetalálkoztak Stackelberg báróval és egy barátjával.

A báró pirosra gyúlt arccal köszöntötte Franciskát.

— Na, mit szól a mi Francinkhoz? Úgy-e, hogy megnőtt? Csinos? Mi? A hetyke kis testőr megzavarodva hümmögött valamit.

Babette elnevette magát.

— Na, tegyen ki magáért, mert Franci örökké a könyveket bújta a magyar pusztaán.

— Stefi ! — tette hozzá — délután velünk jöhet szánkázni. Ha jól viseli magát, Franci mellé ültetem.

■ ■ ■ Jelentősen végigmérte őket s mosolyogva előresietett a másik tisztcskével.

A dóm nagyharangja megkondult.

Sugárzott, ragyogott, fénylett a téli vasárnap.

IV.

Esteledett.

A szánkó yigan síklott a friss, csúszós havon.

Egy szűk mellékutcában a kocsisnak lépésre kellett fogni a lovakat, olyan torlódás támadt.

Egy alacsony, régi házból zongoraszó szűrődött ki az alkonyatba.

— Hallod, Franci, Beethoven . . . unalmas, hogy már egyebet sem hall az ember — fölényeskedett a kis Babette. — Te ugyan reggeltől estig elhallgatnád !

A kis testőr elkedvetlenedve fordult oda Franciskához.

— Még mindig annyit foglalkozik az öreggel?

A hangja csípős, rosszindulatú, irigy volt.

Franciska elkomolyodott. Hirtelen valahogy megbánta, hogy egész nap olyan szíves, meleg volt hozzá.

Ebben a pillanatban szinte ellenszenvesnek látta.

— Forduljunk vissza — sürgette Babettet. — Tudod, hogy nekem Parmentierékhez kell mennem . . . még át is kell öltöznöm.

— Ó, hadd várjanak — vetette oda Babette. — Ugyan mit veszi-tesz, ha elkésel?

Stackelberg minden ékesszólását előszedte, hogy még pár fordulót kicsikarjon, de Franciska mohón sürgette, hogy térjenek haza.

A szánkó megfordult és gyors iramban csengőzött visszafelé.

Franciska röviden búcsúzott a megnyúltarcú, gyerekesen duzzogó testőrktől és futott, futott a lépcsőn fölfelé. Ledobta a bundáját és izgatottan kezdett öltözködni. Dús haját végtelen gonddal fésültette meg, idegesen lebonttatta s végül is maga hozta rendbe.

Az egyszerű, bájos rózsaszín ruhát vette föl, amit legjobban szeretett.

Az anyja gyönyörködve nézte.

— Ha Stackelberg így meglát!

— (. . . talán mégis látni fog Beethoven . . . — gondolta a lány.)

Még egy pillantást vetett a tükörbe, idegesen kérte az anyját, hogy induljanak már. Lesiettek a lépcsőn s az öblös batár elrobogott velük.

Behúzódtott a kocsi sarkába s úgy elmerült a gondolataiba, hogy észre sem vette, mikor a batár megállott a Parmentier-ház előtt. Az inas kint várakozott s a melléklépcsőn vezette föl őket. A társaság a nagy szalonban gyülekezett, mely mindjárt a tágas előszobába nyílt.

A lányok kitörő örömmel üdvözölték, bemutatták két idősebb hölgynek, Parmentier néneinek, a bácsi öccsének és három lányának. Még egy harminc év körüli, nagyon szép, de beteges külsejű asszony ült a teremben, elhúzódva egy homályos sarokba.

Parmentier láthatólag nagyon ideges volt. Folytonosan jött, ment, szaladgált, oda-odafutott a feleségéhez és suttogva beszélgetett vele. Magához intette az inast, annak is súgva mondott valamit, mire az kiesett az előszobába.

Jól megértetted? — szólt utána a lovag.

Az inas némán hajolt meg.

— A papa olyan furcsa — mondta Eliz — olyan ünnepélyes. Csak akkor láttam ilyennek, mikor nagymamát temették. Ebben a teremben volt felravatalozva. Franci, nem fázol? Ezt a termet alig bírjuk befűteni.

Az anyja meghallotta s reászólt Franciskára:

— Kicsim, vedd föl a sáladat.

— Ó, mama, hiszen majd meggyulladok!

Az arca csakugyan tüzelt, szinte lázasnak látszott. Parmentierné kedveskedve cirógatta meg.

— Biztosan valami nagyon szépet fogunk hallani. Már ott kellene lennie. Csak nem lett rosszabbul?

— Talán el sem jön . . . mit gondol, nénikém?

— Akkor izent volna, el kell jönnie!

Visszament az idősebbekhez.

A lányok külön kört formáltak.

Parmentier halkán beszélgetett az öccsével.

Most még egy öregurat vezettek be a hátsó lépcső felől, aki botra támaszkodva bicegett.

— Még egyszer... hallanom kell őt. Jó vagy, Fritz, hogy elizentél... Örülök, hogy még ezt megértem! Pár hónap múlva talán már későn lett volna.

Furcsa mosollyal legyintett. Köhögött. Nehezen, asthmásan lélegzett. Lehanyatlott egy öblös karosszékbe.

— Ott voltam az első bécsi hangversenyén, hölgyeim.

Csak csöndes zsongás hallatszott. Mindenki fojtottan, ünnepélyesen beszélgetett.

Franciska megrázkódott. Eszébe jutott, hogy az Eliz hófehérhajú nagymamájának ravatala tavaly itt állott, ebben a teremben. Hogy sírt mindenki... A szalonban félhomály borongott. Csak egyetlen nagy karosgyertyatartó világított a sarokban, az aranyos kis asztalkán.

A Franciska szeme a zongorát kereste.

A fehér szárnyasajtót négyszögalakban három nagy spanyolfal vette körül.

Ezek mögött kellett lennie az új hangszernek.

Odalent, az óriási, hideg kapubolt alatt, hirtelen fölsírt a nagy csengő.

Egyszerre néma csönd lett.

— Itt van! — mondta izgatottan Parmentierné.

A lovag szinte futva tartott az ajtó felé. Elhúzta az egyik spanyolfalat, becsúszott a résen és gondosan ismét bezárta a titokzatos négyszöget.

Látszott, amint a fehér ajtó kitárul és rögtön rá be is csukódik. Nemsokára az előszobaajtó nyikorgását lehetett hallani. Senki sem szólt egy hangot sem. Odakint halk beszélgetés kelt. Az öregúr izgett-mozgott, köhögött.

— Csak legalább addig ne kínozna... Bocsánat, hölgyeim.

Franciska érezte, hogy valaki megrántja a vállszalagját. Adólf lopakodott a háta mögé.

— Franci... — suttogta — hajolj csak közelebb.

A lányka megrezzent.

— Mit akarsz?

— Te! Akarod őt látni? Mit adsz, ha meglesetem veled a te híres Beethovenedet?

Franciska megijedt, elpirult, zavartan nézett körül.

— Hallgass! — suttogta. — Nem szabad!... A néni idenéz... mit gondolsz!

— Áá, ne félj! Nem hall ő most semmit! Mit adsz?

Franciska érezte, mint dobog a szíve. Istenem! Ha mégis láthatná! Csak egyetlen pillanatra!

Hátrább tolta a székét és égő arccal kérdezte:

— Dehát... hogy gondolod? Meglátnák. A bácsi megtiltotta.

— Ugyan! Bíz rád. Egy kis lyukat fúrtam az előszobaajtóba. A csigalépcsőn fel lehet jutni az előszobába. Az inas a lépcsőházban

fog örködni. Te egy kissé rosszul leszel . . . én kivételnek, hogy a levegőre juss . . .

— Nem! Nem merem! Menj, meghallják!

— Gyáva vagy! Mint minden szoknyás — sziszegte Adolf.

— Menj, kérlek, nem akarom.

Az előszobaajtó megnyikkant, nyilani kezdett.

— Csacsi vagy . . . ne félj . . . én meglesem! Mikor kimegyek, idejövök hozzád. Gondold meg.

Látták, amint az ajtó kitarult és rögtön rá be is csukódott. Adolf nesztelenül surrant el a terem másik sarkába. A spanyolfal mögött mozgolódás, csoszogás zaja hallatszott.

— Így . . . rögtön . . . csak ezt a gyertyát meggyujtom — mondta elfogódott hangon a lovag.

Acél és kova csattogott össze, egyszer, kétszer, háromszor s rá hamarosan gyertyafény áradt el a barrikád mögött.

Valaki megköszöriülte a torkát.

Franciska megérezte, hogy *nem* Parmentier.

— Ő! Ő van ott — gondolta.

A toroka elfulladt, a szíve szinte fájdalmasgyorsan dobogott.

— Jó lesz így? — kérdezte Parmentier.

— A padlóra tedd — felelte egy rekedt, parancsoló hang.

A gyertyaláng engedelmesen lelibbent a padlóra.

A spanyolfalnak az ajtó felé eső sarka elmozdult. Parmentier bújít elő sápadtan, az arcán izzadság gyöngyözött. Helyreigazgatta a rést és körülnézett.

Két ujját az ajkára illesztette, bár anélkül is siri csönd borult a teremre.

A lovag odament a karosgyertyatartóhoz és a hat égő viaszszál közül hármat eloltott. A füstölgő kanócok szaga végigfutott a félhomályon.

A spanyolfal négyszögből sárgáspirosan áradt föl az imbolygó fény. Két, tétova lépés csoszánása hallatszott, még egy és még egy, azután köhögés, torokköszörülés és egy hörgő, nehéz sóhajtás.

Odalent az utcán egy szánkó csilingelt végig.

A zongora fedelét hangosan felcsapták a spanyolfal mögött.

Az elaludt kanócok szaga most vált legáthatóbbá. Franciska újra megrázkódott. Nem tudta miért, arra kellett gondolnia, hogy az Eliz nagymamájára ilyenforma zajjal csapódott reá a koporsófedél.

Eddigi boldog örömét, meleg, jóleső izgalmát valami beteges, ijedt szorongás váltotta föl. A kamaszfiú furcsa ajánlata is megzavarta. Ebben a pillanatban legjobban szeretett volna itt sem lenni, hazafutni, lefeküdni és jó mélyen bebújni a paplan alá, mint gyerekkorában, mikor nagyon félt a sötét szobában.

A láthatatlan ember keze végigfutott a billentyűkön. Mindenki előrehajolt, furcsán, meredten, lélegzetviasszafojtva. Sötét, tépelődő

hangok szállottak föl a spanyolfal kalickájából, mint nagy, fekete madarak.

A búsröptű, tragikus akkordok egyre viharzóbban verték össze szárnyaikat.

Franciskának a falusi téli estékre kellett gondolnia, mikor a varjak tergeteget jósolva, óriási táborokba gyűltek össze és szinte fenyegetően kiabálták bele gyászos dalukat a téli levegőbe.

A kavargó, megrázó hangözönből zivataros zúgással kezdett kialakulni a megragadó főtéma.

A teremben lévők szinte dermedt mozdulatlanságban figyeltek a hatalmas hangáradatra. A szép, beteges asszony arcán lázrózsák gyúltak ki, orrcimpája remegett, sírás kerülgette.

Az asthmás öregúr a zsebkendőbe fojtogatta izgatott köhögését, a feje remegett, tenyerébe temette a fejét.

Franciskának a szívére kellett tennie a kezét. Ijedelmes meghatottság fogta el. Ez nem az előbbi szorongásérzés volt már, hanem valami más, sohasem tapasztalt, rajongással vegyülő félelem. Testetlennek, semminek érezte magát, lenge pelyhnek, mit elkap a vihar vad ereje. Reszketett, de megint forróság ömlött a tagjaiba s úgy érezte, ezért a pillanatért kellett születnie.

Az első tétel befejeződött.

Pár pillanatilag csönd volt, de Parmentierné elsápadva, szinte akaratan kívül tapsolni kezdett. A többiek erre felugráltak, visszafojtott érzelmeiket féktelen tenyércsattogtatással nekik is ki kellett fejezni mindenáron.

Franciska ijedten nézett a lovagra.

— Mindegy, — mondta Parmentier meghatottan — hiszen úgy sem hall belőle semmit.

— Semmit? — kérdezte fájdalmasan Franciska. — Hát csakugyan semmit sem hall?

— Már évek óta, gyermekem. Képzeld, a világ legnagyobb muzsikusa... Csak gondolja el! Az ő életét csak az ilyen lélek...

A zongora újra megszendült.

Az első tétel viharzására valami elringató, édesbús arietta következett. Lágy, mélyről fakadó, reszketeg ének, akárcsak szívek kórusa zengte volna. Úgy tetszett, mintha ebbe az elandalító álmodozásba a világ minden tájáról hordtak volna szent, titkos érzést az emberek s most ez a boldogságszövő álmözön áradna vissza a szívek felé.

— Ó! Istenem! — húnnya le a szemét Franciska — milyen szép, milyen jó! Még! Még! Nem, nem bírom el, jaj! Istenem, hiszen ez tán nem is szabad... így... Beethoven! Beethoven!

Most, csak most érezte meg, hogy csakugyan szerelmes! Szerelmes ebbe a láthatatlan emberbe, szerelmes Beethovenbe! Szereti úgy, ahogy csak ember szeretni tud, szereti régóta, szerette mindig, szereti rajongva, felmagasztosulva... A mellére szeretne simulni, két vékony

karját a nyaka köré fonni, a száját, melyet még senki soha meg nem csókolt, odaadni a szája melegének... Igen! Ez a szerelem! Ettől félt, ezt várta... most itt van! A szerelem... az esengve várt, eddig csak alvó, nagy szerelem fölébredt, viszi, ragadja magával, minden hang feléje csalja... Ő, csak ő, senki más: Beethoven! Könny csordult ki a szeméből, jó, hogy sötét volt, nem látták.

Apró kis tenyerébe temette az arcát, félt, hogy hangosan föl fog zokogni; erőt vett magán, kinyitotta az amulettet és áhitattal nézte az imádott arc vonásait.

A zongora szólott, zengett, dalolt, triumfált.

— Franciska — hallott valami fojtott suttogást

Felriadt, nem tudta, csakugyan hallotta-e a nevét, vagy csak képzelődik.

— Franciska!

Hátranézett. Adolf ott kuporgott mögötte. Intett neki, hogy menjen utána.

A leány elsápadt. Eszébe jutott minden. A fiú most fog kiszökni. A csigalépcső!... Meglesi Beethovent a rejtekében.

— Gyere... már mondtam, hogy vizet akarsz, nem jól vagy... mamád tudja... mama is... ne félj!

Franciska belesápadt az izgalomba.

— Megláthatnám! Őt! Most... Talán sohasem látom meg az életben, ha most... Várj! Talán...

Parmentierre nézett.

— ... Nem merem, — gondolta — nem szabad...

Szeme összetalálkozott az anyja tekintetével, látta, hogy odaint neki, mehet, csak csöndesen...

A zongora hívta, csalogatta.

Mereven, szinte önkívületben felállott.

— Rögtön jövök, — súgta a lányoknak — egy pillanatra a levegőre...

Azok visszabólintottak.

Adolf megfogta a kezét. Nesztelenül húzódtak kifelé. A zene mámorosai oda sem néztek.

A fiú ügyesen betaszította a zajtalanul megnyíló ajtót.

Már odaát voltak a sötét szomszéd szobában.

A hallgatózó komornák zavartan ugrottak félre előlük.

Adolf vihogva sietette.

— Gyere! Gyere! Majd megalkuszom veled! Siess! Itt lépcső van. Balra! Megint lépcső... Na! Be ne törd az orrod.

Szűk folyosóra jutottak, amelyen szinte szaladva mentek végig. A végén valami kamraféle volt. Abból indult föl a csigalépcső az előszoba felé.

A fiú gyors iramra nógatta. Újra megfogta a kezét, szinte vonszolta fölfelé. Egyszeribe kilincshez zörrent a kezük, a fiú valami kulcsot fordított el.

Ott voltak a felsőtét előszobában.

Az előcsarnokból behallott a kint őrködő inas köhögése.

— Nézd! Ott a lesőlyuk. Ma reggel fúrtam, senki se vette észre.

Várj! Előbb én!

Odatapadt az ajtóhoz és hosszan kémlelt befelé.

— Nem látom az öreg arcát. Várj... jujj, te! Nahát!

Furcsán, szinte ijedten kiáltott fel. A fejét elkapta a lyukról és valami büntudatos zavar ült ki a csontos ábrázatára.

— Mi az, nem láttad? — kérdezte a leány.

— De... de, hanem ha te ezt...

— Jajj! Ha meglepne itt valaki? Most én... gyorsan! Engedj!

— Franciska, — mondta tompán a fiú — én... talán... mégse.

Vállat vont s valami kárörvendésfélével folytatta:

— Na, nézd meg csak az ideáloadat!

A leány meggörnyedve lapult oda az ajtó kis, kivilágító, kerek részéhez.

Először nem látott semmit, csak a zongora nagy, barnán csillogó felületét. Erőltette a szemét, valamivel lejjebb hajolt, rézsút nézett fölfelé.

Szeme lassan-lassan hozzáalkalmazkodott a látóvonalhoz, a földre-állított gyertya elől elvonult egy nagy test árnyéka, most már valamivel élesebb konturokat kapott odabent minden.

A féldoldalt álló zongorára tagbaszakadt, öreg férfi hajolt reá. A dobogószívű leány csak dús, csapzott ősz haját látta tisztán, arca árnyékban maradt, annyira odatapasztotta a fejét a zongorához. Foga között kis fadarab volt, amit vad erővel szorított oda a hangszerhez.

Puffadt két keze csodálatos könnyen vibrált a billentyükön.

Franciska álmélkodva, reszketve nézte. Már bánta, amit tett, de valahogy nem bírta a szemét elvenni a kis résről.

Néznie kellett ezt a látomást, Ludwig von Beethovent! Ime, ez ő, Ludwig von Beethoven, az ő emberi teste homálylik ott, ott fut a jobbjá, amelyekkel azokat a hangjegyeket leírja... abban a boltozatos koponyában születnek a világ legszebb zengései... milyen kopott, egyszerű a ruhája... és... és olyan különös... nem lehet tisztán látni... talán most, most... az arcát szeretné... csak egy percre legalább... jaj, már a tétel utoljához fog érni, érzi... már vissza kellene menni... Végre! Most! Most!

A gyertya nagy lobbot vetett.

A zongorázó ember a játék hevületében magasra emelte az arcát.

— Ó! Nagy Isten! — kiáltott föl a leány. — A szeme egy pillanatra szinte megüvegesedett, amint a hatalmas fej szembe-fordult vele. A csapzott, szürke, kígyószerű csimbókokban leomló hajcsomók alól sárgásboltozatú homlok világított ki. Nagy, kékes-vörös sebhelyek terjengtek rajta. A kisértetiesen fehér, dagadt arcot is/gyógyulófélben levő fekélyek borították. A beteges tüzü szempár mintha két gödörből kiizzó lidércláng lett volna. A száját... a

vastag, dacos ajkát mintha épen most vérezték volna föl késsel. Rettenetes volt ez az emberfölöttien nagy, csudálatos, sebmarta koponya, amint kisárgállott a tubákszín kabátból, amint halotti lárvamódra rémlett a zongora fölött az egyetlen gyertya imbolygó, rejtelmes fényében.

Franciska hideg verejtéket érzett a homlokán, rögtön rá rettenetes forróság omlott át egész testén, fölsírt, mint a sebzett őz; támolyogva fölegyenesegett, zokogva, vad sietséggel futott le a csigalépcsőn, az anyjához akart rohanni, csetlett-botlott, a válát beleütötte valamibe, az emeleti folyosón elhagyta minden ereje és végigvágódott a hideg kőkockákon.

V.

Beletelt két hét, mire az orvos megengedte, hogy fölkeljen. Sápadtan, megnyúlt arccal ült ott, a nagy, öblös karosszékben. Az anyja mindennap rettegve faggatta a doktort, mi baja lehet. — Úgy jött, mint a villámcsapás! Nem értem, nem értem. Már ezerszer elmondtam: egy kissé rosszul érezte magát, kiment a hideg folyosóra... pár perc volt az egész... s ott elájult. Hasztalan faggattam, mikor magához tért, csak azt felelte: semmi, mama, semmi, nem lesz semmi bajom.

— Nem is lesz, grófné! Egy kis idegroham. Fiatal kisasszonyoknál gyakori eset. A legnagyobb baja nemsokára az lesz, hogy nem mehetett el a testőrök báljára.

— Milyen szép ruhája volt! Ó lett volna a legszebb. Jaj! Csak a férjem itt lenne!

Visszament a beteghez. Babette már hűségesen ott ült mellette.

— Jobban vagy kislányom, úgy-e, jobban?

Franciska elmosolyodott.

— Jobban, mama.

— Jaj, csak hogy mosolyogni látlak!

A zenélőóra rákezdett a menüetre.

Franciska eltorzult arccal kiáltott fel:

— Állítsátok meg! Nem bírom! Nem bírom!

Babette rohant és elhallgattatta az órát.

— Kicsikém, hisz úgy szeretted hallgatni! De furcsa!

Babette visszatért és leült a lábbadozó mellé.

— Stefi mindennap kérdezősködött utánad. Mindig virággal jött...

Franciska elfordult, nem válaszolt.

Tekintete üres volt, vékony ajkát összeszorította. Lesoványodott keze egyre az amulettel játszott. Néha-néha felpattantotta a fedelét, de reszketve lecsukta ismét. A szemét hunyókálta, mint a sebzett madár.

Napokon át ült így, összeroskadva, szóvalatlanul.

Az anyja kétségbeesetten cirógatta, ápolta.

Az orvos ugyanazt ismételte mindennap.

Már erősen tavaszodott.

A csókák másképen kiabáltak és párosan üldögéltek a csatorna szélén. Az égen nagy, színes, puha fellegek libegtek, száradni kiaggatott tarka viganók módjára.

Egy langyos délután váratlanul megjelent Brunsvik Teréz.

A háziak a Franciska anyját is elcsalták sétálni.

A sápadt lábbadozó egyedül fogadta a mindig szomorkás, hallgatag, öregedő leányt.

Brunsvik Teréz részvétellel, melegen vonta maga mellé a halovány kis kontesszt.

— Nohát beszélj, kicsikém, mi hát a bajod? De sajnállak, lelkem, kis barátom.

Franciska valami nagy, nagy fájó meleget érzett, ahogy elérte a kissé ferdevállú, hervadóarcú vénleányt.

— ... (Teréz néni is Őt szerette... érette szenvedett... nem lehetett az övé...)

— Hallottam, hogy Parmentieréknél voltatok. Betelt a régi vágyad... egy fedél alatt voltál vele, hallottad zongorázni, az elsők közt voltál, aki hallottad új költeményét... Ó! Te megértetted, kis Franci! És épen akkor jött ez a csúf kis betegség... mikor boldog voltál... mert ott volt Ő. Hiszen ha nem láthattad is...

— Teréz néni! Édes, aranyos, drága jó Teréz néni—sírt föl Franciska—én olyan, de olyan boldogtalan vagyok! Szeretnék meghalni! Meghalni, meghalni!

Brunsvik Teréz riadtan fogta fel az ölébe a hanyatló leánykát.

— Dehát mi lelt, beszélj, beszélj.

Hosszan, anyásan cirógatta a haját, az arcát, úgy szorította magához, mint a karonülő gyereket szokás.

A fiatal lány fölemelte könnytől ázott arcát és halkán, panaszosan zümmögve beszélni kezdett.

Brunsvik Teréz összeszorította a száját, a szemét lehúnyta és úgy sürgette:

— Beszélj, beszélj csak, meg fogsz könnyebbülni, kinek mondanád el mindezt, ha nem nekem. Beszélj, beszélj... Franciska úgy érezte, mintha a gyóntatópadban ülne. Beszélt hosszan, őszintén, a szó csak úgy áradt belőle, elmondott mindent... legtitkosabb érzéseit, mindent, amit csak gondolt, mióta először hallotta a nevét, mióta mindenfelé elkísérte a muzsikája... mióta az amulettet hordja... és beszélt arról az estéről, ott, a Parmentier-házban...

Egyszerre csak azt érezte, hogy két forró könnycsepp gördül a fejére.

Fölnézett ijedt, tágranyitott szemmel.

Tekintetük találkozott.

Brunsvik Teréz a két száraz tenyerébe vette a betegség nyomaival is üde, puha kis arcot és hosszan, némán tekintett le rá.

A könnye még mindig elő-előbuggyant. Egy sós csöpp valahogy odapottyant a Franciska nedves pilláira.

Akkor a vénleány kibontakozott az ölelésből és felállott. Le s föl sétált a szobában, a homlokát összeráncolta. Hirtelen visszaült Franciska mellé.

— Azt mondd, hogy örökre összeomlott benned minden... hogy ezt nem éled túl, nem tudod elviselni; hogy ennél nincs elviselhetetlenebb, mert most is szereted; nem bírod nem szeretni és lehetetlen szereted, hiszen elborzadtál tőle, az a pillanat megölte őt benned és megölt téged is.

Franciska újra keserves sírásra fakadt.

— Rettenetes volt! Most már mindig csak így látom. Üldöz, megöl az, akit imádok... iszonyú, iszonyú! Egyre azt a sírbolti alakot látom... a gyertya kísérteties fényében... elvesztettem őt... s ő elveszejtett engem...

A vénleány magához vonta.

— Kicsikém, okos Franciskám, hallgass csak réám. Értsd meg: te nem *akkor* láttad őt. Nem is akkor, mikor el-elmerengtél az amulettbe zárt kis arckép fölött. Akkor láttad meg őt, mikor le-lehúnytad a szemed a zongora előtt, mikor a Mondschein-szonátát játszottad, mikor a lelkét, az ő mindenünnen feléd áradó, tenger-nagy lelkét magadba szívtad, megérezted. Akkor találkoztál vele, mikor a Marcia-funebret harsogták lelkedbe a trombiták, mikor fent, a dóm kórusán triumfált a Kyrie, a Credo. A hegedűk, a csellók, a zongora, a trombiták, az orgona, mutatták meg őt neked, nem *az* a pillanat! Akkor nem is őt láttad. Egy szegény, beteg emberi testet láttál, nem Beethovent! Beethoven láthatatlan. Beethoven *benned* van. Te ezt a Beethovent szereted és fogod is szeretni mindörökké. Ezt a Beethovent nem veszítheted el, ez a Beethoven nem üldözhet, nem ölhet meg, ez csak cirógathat, fölemelhet, áldhat és boldoggá tehet. Én is ezt a Beethovent szerettem, ezt szeretem, most már tudom! Azt hiszed, hogy *én* tudnék élni, ha csak azt szerettem volna benne, ami ezzé a rommá lett, ha nem ezt a másikat szeretném? Eljön majd az idő, mikor mindezt tisztán meg fogod érteni... Ő igenis, boldoggá fog téged tenni. Olyan boldoggá, amilyené csak ő tehet; ő újjá teremt téged, mint a hogy magában újjáteremtette az egész összeomlott, hozzá is oly igazágtalan világot. Én mondom neked, leánykám, higgy nekem, mondom, mindezt meg fogod majd érteni. Ő, csak ő vezet el téged is a legtisztább harmóniába...

Franciska hallgatta, hallgatta és nyugalmasabb érzés kezdett a szívére szállani.

— De Teréz néni... azért mégis rettenetes az...

Újra könny lepte el a szemét.

A vénleány nem felelt semmit.

Fölkelt, átment a másik szobába.

Franciska hallotta, amint fölemeli a zongora fedelét. Pár pillanatig néma csönd ült az alkonyodásba merülő bútorok fölött.

Egyszerre csak fölzúgott a húrokon az ötödik szimfónia minden lélekzávárt felpattantó, megdöbbszentő első akkordja. A négy hangból csudálatos erővel összeizzó sorskopogtatás élesen vajt bele a töprengő fiatal leány fájó, vergődő szívébe.

Átfutott a zongoraszobába.

— Édes, jó Teréz néni, ne, ne, én most nem bírom ezt...

Brunsvik Teréz égő, átszellemült szemmel nézett reá. A forró, szinte élő hangok egyre kiteljesülőbben zengtek feléje az ember örök tépelődését, örök bizását.

Franciska lehanyatlott a selyemdívánra, kezébe temette az arcát és engedte, hogy a vasmarkú muzsika megragadja gyöngye kis kezét. Ment, ment a hangok után, hol ide, hol oda térülő lélek-ösvényeken.

— Igen... Tőle nem lehet elszakadni! Ezt jól mondta Teréz néni... A karjára vesz, fölemel, nem enged el... De én már örökre boldogtalan leszek, az én keserű sorsom már betelt, így volt megírva... a sors nem akarta, hogy boldog legyek... pedig oly szép lett volna élni! Élni! Élni, szeretni! Tavaszodik... odahaza már zöldül a park... talán még nem veszett el minden... még oly fiatal vagyok... Isten meg fog segíteni, bíznom kell benne!

Egy lágy motívum szinte megcirógatta, megölelte.

— ... Nem szabad elcsüggednem, élni fogok, élni akarok... Csudálatosan szép ez a muzsika, fáj és mégis olyan jó... Istenem! Mi lesz velem?

A vénleány már az andantet játszotta.

A zongora úgy énekelte a világ legcsudálatosabb dalát, mintha lélek költözött volna bordái közé, mintha minden húrja meleg, reszkető ajakká vált volna.

— ... Hogyis ne szerettem volna meg! Ki tud még valaha így a szívemhez szólani? Mikor tavaly először hallottam ezt az andantet... a csellók, a mély hegedűk!... Ez maga a szerelem, magát a szerelmet szerettem én benne. Most úgy érzem, mintha megint itt állana mellettem, tiszta, nemes arccal, mint ez a kép... Most úgy érzem, csakugyan ez Ő, ez a muzsika, ez a hangból szőtt álmom, ami igazabb, élőbb, mint minden valóság... Ő kifejezte a kifejezhetetlent, valósággá tudta tenni a szerelem álmát, a boldogság álmát... soha az élet nem fogja megadni nekem, az embereknek, amit ő tudott adni, amit ő most ad nekem. Ez a szerelem, amit most énekel a zongora... Ő, csak sohse hallgatna el, bárcsak ne halnánk el soha ezek a hangok! Nem, nem, ez is így jó, ennek is így kell lenni... így... így... így!

Nagy, tisztító, megnyugovó, csöndes sírás rázta meg.

Fölbúgott a scherzo sötét tépelődése.

— ... Meg kell találnom magamat ... sebet kaptam, még nagy küzdelmem lesz magammal! Lesz-e hozzá erőm? Lesz-e mód, hogy a fényes álmot, amit Ő kápráztatott a lelkembe, összeegyeztethessem a mindig szürke valósággal? Ezen válik el minden ... Ó, milyen kegyetlen, hataimas is a sors! Milyen részvétlen az emberi sors!

Megint összegubbaszkodott, mint a beteg madárka.

A zongorán nemsokára fölcsendült az allegro diadalrikoltása.

A fiatal leány fölemelte a fejét.

Szíve emelkedett, egész testében bizsergést, erőt érzett.

A tavaszi nap mégegyszer mosolyogva odanézett a búcsúsugarakban szinte felizzó zongorára.

Az allegro valósággal tombolt, triumfált.

— ... Le kell győznöm magamat, a fájdalommat! Ő akarja így! Csak akkor leszek méltó arra, hogy a lelkét szerethessem. Ezt fogom szeretni, ezt a hősi lelket, Őt, az igazi Beethovent! Érzem, hogy újjá fog teremteni. Tisztaság, jóság ... élet! Fölemelkedem, az Ő lelkével repül az én kis gyöngye lelkem ... veled ... veled maradok Beethoven! Csak most, most szeretlek igazán, kedves, drága Beethoven!

Az arca égett, szemében újra kigyulladt a fiatalság tüze.

— ... Istenem! De jó vagy! Most már nem félek semmitől, semmitől!

A vénleány szinte felmagasztosult arccal játszott a mámoros utolsó akkordokat.

Franciska odarohant hozzá, a szeme csillogott, valami nagy, mindent feloldó tiszta érzés áradt az arcáról. Szólani nem tudott, némán rajongó hálával ölelte magához a megatott vénleányt. Megcsókolta az arcát, az ajkát, a szemét s azután mindketet kezét.

Brunsvik Teréz könnyes pillái fáradtan csukódtak le.

— Kicsikém ... te máris megértetted. Most értetted meg egész lelkeddel Őt is. Hallgass, ne szólj ...

Hosszú ideig összeölelkezve, némán ültek ott egymás mellett.

A vénleány a tavaszról kezdett beszélni, a Franciskáék nagy parkjáról, amelyben azóta már virítanak az orgonák, fészkelni kezdenek a rigók.

Nemsokára fölkelt, búcsúzkodott.

— Még egyszer eljövök hozzád, amíg itt leszek. Pihend ki magadat, kicsikém s amint hazajöttök, első utad hozzám vezessen Budán. Mosolyogva vette két sovány kezébe a leányka fejét és hosszan, becéző szeretettel nézett bele a szemébe.

Mikor az ajtó becsukódott mögötte, Franciska úgy érezte, hogy utána kellene futnia s mégegyszer meg kellene csókolnia a kezét.

Elgondolkozva mérte végig a nagy szobát.

Azután odament az ablakhoz.

A tavaszi hold épen akkor bukkant föl a tetők mögül. Nagynehezen kiszabadult a kémények erdejéből és megtisztulva, csillogva lebegett a színes párák között. Franciska nézte, nézte hosszan, merengve, kutatva, azután megfordult s szinte öntudatlanul a zongora felé tartott.

Ma hatalmas rózsacsokor illatozott rajta. Reáhajolt, megszagolta.

Az arcát beletemette a hamvas szirmokba és mély lélegzettel szívta be a kábító illatot.

Lassan, álmódzva emelte föl a zongorafedelet.

A teli hold mintha épen odanézett volna.

A rózsaszag bejárta a szobát, a szívét, a lelkét.

A keze lágyan simította bele a billentyűkbe a Mondschein-szonáta sugárkönyű intonáló hangjait. Lehúnyta a szemét és játszott, a szívével szólaltatta meg a húrokat.

— ... Ő, Ő, mindenütt csak Ő! Jól mondta Teréz néni ... Még a holdsugárban is ott van az Ő lelke ... ott suhan az álmodó parkban, kézenfog engem is, mindnyájunkat ... nem a Giuliettáé ez a költemény, hanem az enyém, az embereké, mindnyájunké ... Ő az összes szívéké, az összes lelkeké ... Ő az örvendezőké és a síróké ... a hegedűkből, csellókból, fuvolákból egyaránt tud örömet, könnyet, szerelmet, bánatot, boldogságot, panaszt, vigasztalást osztani ... Ő még a halált is megszépíti a trombiták sírásával, hogyne tudná megszépíteni az én fiatal életemet? Aki Őt szereti, az életet, a holdas estét, a szerelmet, a jóságot szereti ... Ő ott van mindenütt, ahol szívek dobognak, ahol emberek sírnak, szeretnek, nevetnek, küzdenek ... Milyen jó, Istenem, milyen jó, hogy ezt így, ilyen tisztán érzem! Mindig hozzá fogok menekülni, ha bánatos leszek, Ő benne mindig találok vigasztalást, örömet ... benne megtalálok mindent ... Ő megzendít bennem mindent, amit nem is értek ... Őt a jó Isten adta nekem, az embereknek ... Ő az Isten áldott hegedűje ... Ő a lelkek édes balzsama ...

Önfeledten, szinte mámorosan játszott, játszott; ami Beethovent csak tudott, mind eljátszotta; valósággal átvitte a szívét, egész életét a muzsika forró zsongásába, a hangok halk, zúgó, szerelmes, panaszos, síró, örvendező, diadalmaskodó, véghetetlen áradatába, abba a káprázatos, boldog világba, ahova az elveszíthetetlen, a halhatatlan, a legtisztább szerelmet megteremtő kedves Ludwig von Beethoven jóságos hatalma elségítette ...

Észre sem vette, mikor az anyja halkan belépett a szobába.

— Franciska! Édes kicsi lányom, te ... te zongorázol?

Babette reszkető kézzel tette le a karosgyertyatartót a rózsás váza mellé. Mind a ketten ámulva néztek a leány szinte emberfölöttien emelkedett, csodálatosan finom nyugalmat mosolygó, tökéletes harmóniába szépiült arcára s pár pillanatig némán állottak ott.

— Franciskám! Gyermekeim! Meggyógyultál, látom, hogy meggyógyultál — sikoltott fel az asszony és zokogva ölelte magához a

sugár, hajlékony, imádott, testéből való testet. A jó Isten csodát tett, csodát tett...

Boldogságában sirt, nevetett, kacagott, azt se tudta, mit csináljon örömeiben, mint mikor első nagy betegségéből adta vissza gyermekét egy feledhetetlen reggel fordulata.

A zenélőóra hirtelen ütni kezdett, de az órák elmondása után néma maradt.

Franciska odaugrott és meghúzta a zsinórját.

A rózsailatba, a csengő vidámsággal felzajló beszélgetésbe édesbús, finom hangocskákon zsongott bele Ludwig von Beethoven régi kis menüettje.

Mariay Ödön.

CSÜTÖRTÖK ESTE.

Az égre halvány, hűs csillagok ültek
S imbolygó lépéssel, némán vezette
A tizenegyet Jézus akkor este, —
Csütörtök este.

A kertben mindnyájan letelepültek ; —
A földet ólmos, sűrű köd beeste...
S Jézus tovább ment... fázós volt a teste
Csütörtök este...

Ment meghajolva súlyos, zord teherrel :
Világnak minden bűne Őt kereste
S Ő alázatos, szűz vállára vette,
Csütörtök este...

És lerogyott egy éles, bús kövön —
Miként a bárány, vágóhídra vetve...
És felnyögött, felsírt kegyelmet esdve :
Csütörtök este.

Környey Paula.

A NÉPEK SZELLEMI EGYÜTTMŰKÖDÉSE.

Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde a római egyetem aulájában.

FEDELE ő excellenciája, az Önök mélyen tisztelt kultuszminisztere, akinek működését mi, külföldi kollégái állandó figyelemmel és folyton növekvő nagyrabecsüléssel kísérjük, kitüntetett engem azzal, hogy felszólított előadás tartására arról: miként lehetne az Olasz- és Magyarország között fennálló hagyományos szellemi kapcsolatokat kifejleszteni és mind szorosabbá tenni. A választ erre a nekünk magyaroknak kedves kérdésre az Önök gyönyörű nyelvében szeretném megadni, de elnézésüket kell kérnem azért, hogy a kiejtésem idegenszerű, mert az olasz nyelvet inkább irodalomszerűleg ismerem és, sajnos, különösen az utóbbi időben, olasz beszédre alig nyílt alkalmam.

Mióta a Népszövetség a népek közötti szellemi együttműködés ápolását fölvette programjába és ennek előmozdítására előbb Genfben bizottságot, majd Párizsban hivatalt szervezett, erről az akcióról sok szó esik. Önökre azonban, igen tisztelt uraim, ez az akció nem fog az ujság ingerével hatni, mert az olasz nemzet a más népekkel való szellemi érintkezés szükségességét századok óta nemcsak hirdeti, hanem gyakorolja is. Nagy építészek, szobrászaik és festők, zeneszerzőik, virtuózai és színművészeik századok óta járják a világot, megtermékenyítve más népek gondolkozását és fantáziáját, felidézve a bámulatot az olasz alkotó erő, az olasz géniusz iránt és becsületet hozva az olasz névre. Viszont a kultúrnemzetek tudósai, különösen régészei és műtörténészei, írói és költői, képzőművészei és zenészei, valamint természettudósai ezrével látogatják Olaszország művészeti és természeti kincseit. A franciák Rómában 1666-ban képzőművészeti iskolát létesítettek és nyomukban járva a többi népek, közöttük mi magyarok is, szerveztek Rómában és más olasz művelődési gócpontokon művészeti, archeológiai és történeti intézeteket. Olaszország és a művelt világ között ez a Coopération Intellectuelle nem postulatum, hanem évszázadok óta érvényben levő élő valóság. Nincsen tehát Európának fővárosa, ahol erről a kérdéstről helyszerűbb lenne szólni, mint itt Rómában és az olasz nemzet körében.

A Népszövetség részéről is tagadhatatlanul sok jóakarat nyilatkozik meg, kapunk rengeteg jelentést és statisztikai anyagot. Őszintén meg kell azonban mondanom, hogy a népszövetségi munkában még nem látom a nagy koncepciót, a nagyszabású és amellett gyakorlati javaslatokat, amelyek az eszmének testet adhatnának. De nézetem szerint igazságtalanok lennénk, ha a Népszövetség bizottságától és hivatalától, mely szervek az ügyeket vagy bizottságilag és így nehézkesen, vagy éppen bürokratikusán intézik, túlságosan sokat követelnénk, hiszen az ilyen szerv a legjobb esetben csak a jóakaró harmadik személy, a közvetítő szerepére vállalkozhatik. A népek között pedig éppen a közvetlen érintkezésre van szükség. A súlypont, hangsúlyozom, ezen

a közvetlenségen van. Mivel lehet ezt biztosítani? Nézetem szerint főképen kettővel. Az egyes nemzetek vezető kultúrpolitikusainak személyes érintkezéseivel és a nagy kultúrnemzetek művelődési gócpontjaiban külföldi intézetek létesítésével. Az egyik a személyes érintkezés frissességével és közvetlenségével hat, a másik az állandó intézmények lényegéhez tartozó folytonossággal és rendszerességgel biztosítja az együttműködés tartósságát.

Látogatásukkal megisztelték a magyar kultuszminisztert Karl Heinrich Becker porosz kultuszminiszter úr, valamint a finn és az eszt kultuszminiszter urak, nemkülönben Schmidt-Ott államminiszter, a Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft elnöke, amely az összes német egyetemeket és akadémiákat egyesíti szervezetében. Távaly a magyar-porosz szellemi együttműködés kiépítése végett Berlinben jártam és most különös örömmel tettem eleget Fedele ő excellenciája meghívásának, biztosan remélve, hogy személyes tárgyalásaink során gyorsan megoldhatunk kérdéseket, amelyek levelezés és akták révén csak nehezen lennének előmozdíthatók. Ha a kultúrnemzetek közoktatásügyi miniszterei közötti személyes eszmecsere ilyen módon rendszeressé válik, akkor e révén a szellemi együttműködés oly formáját találjuk meg, melynek csakhamar szemmel láthatók lesznek a gyakorlati eredményei.

Boldogult Fraknói Vilmos püspök, a mi jeles történészünk, nemcsak tudományos munkásságának javarészt szentelte az olasz-magyar történeti és művelődési kapcsolatok felderítésére, hanem szenvedélyesen szerette Olaszországot és ezt a gyönyörű várost, ahol villát vásárolt s utóbb abban történeti intézetet alapított. Ezt a római magyar történeti intézetet most a Magyar Tudományos Akadémia és a magyar állam közös erővel tartják fenn, az én jelenlegi utazásomnak pedig egyik főcélja az, hogy ez intézménynek oly Collegium Hungaricum-má való kifejlesztését tárgyaljam le, mely nemcsak a múlttal foglalkozik, hanem az *eleven jelent* keresi és a magyar ifjúságot ide vezeti ebbe a fascizmus által csodálatos pezsgésbe hozott olasz életbe; a tanulni vágyó ifjúságot ide terelje Róma főiskoláira, hogy itt olasz kartársikkal együtt tanuljanak, együtt dolgozzanak és életreszóló barátságokat kössenek.

Ezektől az eszközöktől várom, hogy az olasz és magyar szellemi élet szorosabb kapcsolatba jutnak egymással, ami annyival könnyebb lesz, mert általában az olasz, nézetem szerint, a gondviseléstől szinte kiválasztott nemzet arra, hogy más népek géniuszát megtermékenyítse és mert az olasz és magyar történelem rokonvonásai következtében erre meggyőződéseim szerint mind a két nép lelkületében különös szellemi predispozíció van meg.

Alig van a világtörténelemnek nagy nemzete, amely az emberiség szellemi életét oly nagy mértékben befolyásolta volna, mint éppen az olasz. Olaszország azonban szellemi kincseit bámulatos bőkezűséggel és önzetlenséggel osztotta ki, anélkül, hogy a más népeknek ajándékozott kultúrjavak ellenében azoknak politikai függetlenségét követelte volna vételár gyanánt. Tagadhatatlan például, hogy Franciaország 1789-iki nagy forradalmának eszméit szétszórva Európában, hatalmas fejlődésnek alapjait rakta le. De I. Napoleon e szellemi ajándékok ellenértékéért Európa népeinek önállóságát és függetlenségét követelte, s még műalkotásait is elszedvén, azokat párizsi múzeumába hordta össze. Olaszország és Spanyolország, Belgium és Hollandia, a német fejedelemségek egy része lelkesen fogadták az 1789-iki eszméket, de azután I. Napoleon vaskeze alatt vagy francia départementekké porlódtak szét vagy családjának tagjait voltak kénytelenek trónjukra fogadni. A régi Ausztria is

így járt el velünk magyarokkal szemben. Közvetítette ugyan hozzánk a német kultúrát, de ő sem önzetlenül, hanem ebből jogalapot formált magának arra, hogy önállóságunknak egy részét elvegye. A középkori Magyarország, az Árpádok, a nápolyi Anjouk és a Hunyadiak Magyarországa, független, hatalmas és művelt volt. De ránk tört a török és 160 évig tartotta az ozmán birodalom országunk nagy részét megszállva. Természetes, hogy virágzó szellemi életünk abban a szomorú korban hanyatlásnak indult. Végre a XVII. század 80-as éveiben egy nagy olasznak, az Odescalchiak nemzetiségéből való XI. Ince pápának kezdeményezésére, európai koalíció keletkezett, mely kiszorította a magyar földről a törököt. De az osztrák imperializmus a nemzettől felszabadításáért, amely pedig Európának volt kollektív ténye és nem egyedül Ausztriáé, függetlenségünket követelte ellenértékül és politikai függőségünk megerősítéseképpen művelődésünket is befolyása alá igyekezett hajtani. Jellemző e részben, hogy a XVIII. században magyar ifjaknak megtiltották Ausztrián kívül eső külföldi egyetemek látogatását. Persze, a kényszer visszahatást szült. Mária Terézia alatt magyar nemes ifjakból testőrséget szerveztek Bécsben oly módon, hogy abba minden magyar vármegye két-két ifjút küldjön. Ettől az intézkedéstől azt remélték, hogy a hosszabb bécsi szolgálat után megyéjükbe visszatérő nemes ifjak oda visszaviszik magukkal az osztrák szellemet és így sikerülni fog a magyar nemzeti élet alapsejtjeibe, a megyékbe osztrákbarát érzéseket bevinni. Az eredmény épen ellenkező lett. A XVIII. század 70-es éveiben a fiatal magyar testőrtisztek Bécsben Voltairet, Rousseaut és a francia enciklopédistákat olvasták és francia szellemben újították meg a magyar irodalmat. Ezt az irodalmi fellendülést a XIX. század 20-as éveitől politikai reformkor követte, amelynek úttörője gróf Széchenyi István volt. Ő is az osztrák szellemi befolyás ellen fordult és öntudatos tervszerűséggel az angol politikai intézményeket, az angol közgazdasági és társadalmi fejlődést vette mintaképül és nagy műszaki alkotásaihoz angol mérnököket hívott meg. A mi nemzedékünk pedig, amelyet az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek, a diplomáciának, a hadseregnek német nyelve a német műveltség felé utalt, dachból még sem ment az osztrák egyetemekre, hanem a német birodalom főiskoláira, úgyhogy ma sokkal szorosabb és bensőségesebb szellemi kapcsolatunk van Berlinnel, mint Béccsel. A tapasztalatok azt mutatják, hogy kulturális téren minden nyomás nem szellemi befolyás nyeréséhez, hanem épen ellenkezőleg elzárkózáshoz vezet és hogy ennek folytán a népek közötti szellemi együttműködésre irányuló akció vezetésére elsősorban azok a nemzetek vannak hivatva, melyek ebbe a szent ügybe egoisztikus momentumokat nem kevernek. És valóban, Olaszország azt az óriási szellemi befolyást, amelyet századokon át a többi művelt nemzetre gyakorolt, ilyen egoisztikus hatalmi célokra soha ki nem használta, hanem nemes belső kényszerűségtől sodorva, önzetlenül odaállott a gyengék mellé, hevítve még attól a nagy érzéstől, attól a különös gyönyörűségtől, amelyet a géniuszoknak mások megsegítése okoz. Innét van az, hogy míg a németek Lessing nyomán tudatosan elzárkóztak a francia befolyás elől, mi magyarok pedig védekeztünk az osztrák behatással szemben, addig az olasz kultúra előtt épen önzetlenségénél fogva az összes nemzetek lelke bizalommal megnyílt.

De ezenfelül a magyar lelket olasz kulturális befolyások befogadására különösen fogékonyá teszi az, hogy az utolsó négy században közös történeti sorsot viselve, a két nemzet pszichéje is sok tekintetben egyenlőképpen alakult.

Három egymást követő fejedelmi generációnak tervszerű házassági politikája közös uralom alá hozta Ausztriát, a Németalföldeket, Spanyolországot, a két Sziciliát, Csehországot és Magyarországot. E három világtörténelmi jelentőségű házasság és az azok következtében beállott országegyesítések folytán új imperiális gondolat született meg, amely lényegesen eltért a régebbi német császári eszmétől. V. Károly császár ezt az új imperializmust hihetetlen lelki hidegséggel és brutalitással képviselte, Magyarországon sógorát, II. Lajos királyt Szolimánnal szemben 1526-ban nyugodtan veszni hagyta, kegyetlenül elbánt I. Ferenc francia király személyével, amidőn pedig VII. Kelemen pápa politikáját magával szemben túlságosan önállónak látta, elvadult zsoldosait bocsátotta Itáliára, akik azután 1527-ben megrendezték a Sacco di Roma-t és bevették Firenzét is, ami nemcsak politikai szerencsétlenség volt, hanem az első nagy csapás a renaissance virágzó kultúrájára is. Bárminő nagy, hidegen számító, mindent a célnak feláldozó volt is V. Károly államművészete, mégis teljes csóddal végződött, mert az egész koncepció belsőleg beteg volt. Lehetetlen elgondolás az, hogy a legkülönbözőbb nemzetek mondjanak le öncélúságukról, mondjanak le arról, hogy állami életüknek legfőbb kérdéseit a saját életérdekeiknek megfelelően döntsék el, csak azért, hogy egy világbirodalom fejlődhessék ki. Az a tény egymagában, hogy ennek a koncepciónak leghatalmasabb képviselője, V. Károly végül kiábrándultan, csalódottan, megtörtén és dolgavégezetlenül vonult vissza San Yuste kolostorba, komor prognosztikon olyan irányban, hogy ez az imperializmus nem lehetett a jövőben sem termékeny az emberiség életére nézve. Ez különösen világossá vált akkor, amikor a francia-forradalom, a napoleoni háborúk és a bécsi kongresszus határozatai folytán egész Európában fellángol a nacionalizmus. Ez az imperialisztikus koncepció gátja volt az olasz és a német nép egyesülésének, akadálya volt az olasz és magyar nemzet függetlenségének, de még a csehek, szerbek és lengyelek sem érezték magukat e hatalom alatt teljesen otthonosnak és kielégültnek. Ez a hatalom egyenlő súllyal nehezedett rá az olasz Po völgyére és a magyar Tisza mellékre. És Lombardia és Veneto hazafiait épúgy elhurcolták Kufstein és Spielberg kazamatáiba, mint a mi Alföldünk vagy a Dunántúlnak magyar fiait. 1848-ban Carlo Alberto ugyanazzal a hatalommal állt szemben, mint Kossuth Lajos s amikor Szardínia elbukott Novaránál, a mi világosi katasztrófánk is elkerülhetetlenné vált. Magenta és Solferino ellenben nálunk is meghozta a Bach-féle abszolutizmus összeomlását, az 1866-iki olasz-porosz-osztrák háború nyomán pedig Ausztria kénytelen volt az 1867-iki kiegyezést Deák Ferencsel megkötni. Az olaszok 1866-ig, mi jóformán az 1918-iki összeomlásig álltunk ez imperiális eszme és hatalom nyomása alatt, amely legvégén egy világtörténelmi katasztrófa során összeomolván, bennünket szerencsétlen magyarokat is romjai alá temetett, kik pedig azzal belső, lelki ellentétben álltunk. Hiábavaló volt az a sok áldozat, amelyet a népektől az osztrák imperializmus követelt, az még sem bizonyult fenntarthatónak. Olaszok és magyarok azonban századokon át ugyanazon nyomás alatt éltünk és a szabadságnak és függetlenségnek ugyanazokért az eszméiért küzdöttünk és szenvedtünk. Innét van az, hogy egyenlőképpen nacionalisták vagyunk, innét van az, hogy az idegen igával szemben egyenlően türelmetlenek vagyunk, innét van az, hogy politikai eszméinknek és érzéseinknek óriási tömege azonos, innét van az, hogy jobban meg tudjuk egymást érteni.

Valóban a testvériesülésre, a szellemi együttműködésre megvan ben-

nünk a hajlandóság, de ezt tetté kell érlelni. Hányszor határozták el testvériesülési ünnepeken, hogy az ott megszületett vagy megerősödött érzések állandósítása céljából művelődési téren is közelednek egymáshoz a nemzetek. A puszta lelkesedésnél azonban megállnunk nem szabad, sőt még a rapszódikus cselekvés sem vezethet eredményre. Két nemzet művelődésének egymáshoz való közeledése nagyszerű, de egyúttal nehéz feladat is, amelyet csak rendszeres és következetes munkával lehet elérni. Az olasz-magyar szellemi kapcsolatok ápolása terén abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy ebben az ünnepélyes órában nem kell csupán a jövőben megvalósítandó tervek kifejtésére szorítkoznom, hanem már tényleges eredményekről számolhatok be.

Javaslatomra a nemzetgyűlés törvényt alkotott a fiú- és leányközépiskolákról. Mindkét törvénynek lényeges rendelkezése az *olasz nyelvnek és irodalomnak kötelező tantárgyként való bevezetése a magyar középiskola tantervébe*. Pedagógusnak nem kell hővebben magyaráznom, hogy a középiskola az egész tanügynek épen az a része, amely a gyakori módosításokat a legkevésbé bírja meg és épen azért igen fontos okoknak kellett lenni azoknak, melyek e lépésre készítették.

Figyelembe vettem, hogy az olasz nyelv rendszere, az olasz nyelvtan logikailag legalább is annyira kicsiszolt, mint a francia vagy a német és ilyen körülmények között arra a logikai iskolázásra, melyet egy tökéletesen kifejlesztett grammatika a tanuló elméjének nyújt, teljesen megfelel. Ezenfelül az olasz nyelvnek a latin nyelvvel való nagy belső rokonságánál fogva az olasz és latin nyelv tanítása a középiskolában egymást kölcsönösen támogatja. De korántsem ezek az érvek voltak rám döntő hatással, hiszen a középiskolai nyelvtanítás célja koránt sincs kimerítve a grammatika rendszerének és a szókincsnek elsajátíttatásával. Nem szabad beérnünk azzal sem, hogy az olvasmányok révén futó bepillantást engedjünk az illető nemzet irodalmába. Arra a magasabb célra kell törekednünk, hogy a tanuló kerek képet kapjon egy nép kultúrájának lényegéről. Sokáig hiányossága és egyoldalúsága volt a gimnáziumi oktatásnak, hogy majdnem egyoldalú irodalmi képzést adott. Ma a kultúrkép teljessége okából igyekszünk kiterjeszkedni a képző- és a zeneművészetre is, sőt meg akarjuk mutatni, hogy mit tett az illető nemzet a találmányok, a felfedezések s a tudományok terén. Ha ebből a szélesebb kultúrpolitikai szemszögből nézem az olasz művelődést, meg kell állapítanom, hogy *az olasz kultúra voltaképpen az újkor alapművelődése*, melynek beható ismerete nélkül az újkor civilizációját meg sem lehet érteni. Alapos tudáshoz csak a genetikai módszer vezet. Ennek alkalmazása pedig arra tanít, hogy az olasz génius az emberiség életében új korszellemeket, az irodalomban és művészetben új műfajokat, új intézménytípusokat forrott ki, melyeket a többi népek több-kevesebb módosítással átvettek. A humanizmus és iker-testvére, a renaissance; a barokk, mely azt tovább fejlesztette és a klasszicizmus, mely felváltotta, épügy olasz kreáció, mint az újkor szerelmi lírája és éposza, vagy az opera és a szimfónia, vagy a gimnázium és a dalszínház, vagy a zenei és képzőművészeti iskola. A nagy nemzeteket erejükből fakadó érthető önértékük némileg gátolja abban, hogy a velük sokban versengő más nagy nemzetek igazi kultúrális értékét elismerjék. Mi, számra nézve kisebb nemzetek fiai, e részben tisztábban látunk és sokszor elbámulunk azon, hogy egyik-másik európai nemzet mint igyekszik olyat eredetinek, sajátosnak feltüntetni, amiről pedig nyilvánvaló, hogy olasz impulzus szülötte. Az igaz, hogy

sok minden teljes kifejlődését, virágzásának teljességét angol, francia vagy német földön érte el, de az eredet Olaszországba vezet vissza, a dolgok genezise az olasz történelem és művelődés nélkül meg sem érthető. Midőn mindezt magamban ismételten és behatóan átgondoltam, egy meggyőződés alakult ki bennem és egy kérdés merült fel lelkemben. A meggyőződés az, hogy *az olasz nyelv és művelődés beható oktatása nélkül a magyar középiskola az újkori művelődés fejlődésének igazi képét nem adhatná.* A kérdés pedig az, hogy nem értem, hogy a többi nemzetek is miért nem tértek ugyanerre az útra. De épen azért, mert a miáltalunk, magyarok által, követett út még meglehetősen magában-álló, engedjék meg nekem azt az első pillanatra bizarrnak látszó kísérletet, hogy épen a külföldi kultúrpolitikus idegen szemével gyorsan áttekintsek az Önök művelődéstörténetén, folyvást azt kutatva, hogy az újkor kialakulását, belső tartalmát miért nem lehet nekünk többi nemzeteknek az iskolában kellőképpen megértetni az olasz művelődés részletes oktatása nélkül. E futólagos áttekintés közben szabadjon folyvást figyelemmel lennem az olasz-magyar szellemi kapcsolatokra.

Az egyik nagy olasz, aki teljes rendszerbe foglalta a középkor egész gondolkodását, Aquinói Tamás még meg sem született, midőn egy másik nagy olasz, Asszisi Ferenc ujjongva örül a természetnek, himnuszt énekel a naphoz, hatalmas érzelmeket és új eszméket dob be a tömegekbe, melyek beláthatatlan fejlődésekhez adták meg az impulzust. De Szent Ferenc élete és példája az erkölcsi nevelés szempontjából is mily hálás téma.

Akkorra már kifejlődtek városaik, a művelődés gócpontjai. A keresztes háborúkban Venezia, Pisa és Genova már világtörténelmi tényezők. A császárokkal már büszkén szembeszállt a lombard városok élén Milano és a toscanai városok élén készül kulturális világmisziójára az utólérhetetlen Firenze. Niccolò Pisano faragja szobrait, úgy ébred a szobrászat. A nagy Irnérius már régen elvégezte az alapvetést, van újra igazi jogi oktatás. Bononia docet, a bolognai egyetem már javában működik, úgyszintén Napoli és Padova is, hová a középkor folyamán annyi magyar diák járt. Mind megannyi fejlődési folyamatok, történelmi, főleg kultúrtörténelmi tények, melyek a jó tanár számára a gondolatébresztő magyarázatok szinte beláthatatlan lehetőségét nyitják meg.

Csak ilyen szellemi és gazdasági alapokon jöhetett létre az Önök pompás trecentója, melynek küszöbén ott áll az emberfeletti Dante, amelyben Petrarca énekelt és új életre élesztgette az ókort, melyben Boccaccio írt és Giotto festett. Nagyrabecsülöm, mint iskolai olvasmányt, Sophokles és Aristophanes, Shakespeare és Molière, Schiller és Goethe színműveit, de pedagógiai értékre, a józan vallásosság ápolása és a történelmi érzék fejlesztése szempontjából, meg költői szépség tekintetében a Divina commedia legalább is egyenértékű velük. És ifjú fantáziát megragadhat-e valami jobban, mint Ugolinónak vagy a riminai Malatestáknak családi tragédiája? És lehet-e a modern lírai költészetet irodalomtörténelmi szempontból alaposan méltatni Petrarca rimjei nélkül, amelyekre közvetlenül vagy közvetve minden visszavezethető. És Szent Ferencet és korát hogyan szemléltethetnénk jobban, mintha legalább reprodukcióban bemutatjuk a gyermeknek Giottónak és tanítványainak képeit. Ebben a században Olaszország nagy uralkodó családot adott Magyarországnak; a Nápolyban lélekben és művelődésben olaszává vált Anjoukat. 1301-ben kihalt az Árpádoknak honfoglaló nemzeti dinasztiája s a középkorban, mikor a király személyétől és a királyi családtól még

nem vált külön az állam absztrakt fogalma, a dinasztia kihalása természet-szerűleg mindenütt elsődrendű nemzeti krízissé vált. Károly Róbert, kiben nagyanyja Mária, V. István magyar király leánya révén Árpád vére folyt, rendre leküzdötte vetélytársait, a Wittelsbach-nemzetségből való Ottót és a Przemysl-házból való Vencelt és új, korszerű intézményeket létesítve, konszolidálta magát és családját a magyar trónra. Fia Lajos alatt, akit mi magyarok nagyank nevezünk, hazánk Kelet-Európának vezető nagyhatalma lett. Bár az Anjou-nemzetség nálunk teljesen nemzetivé vált s e dinasztia nem hagyta történelmünkben idegen uralom emlékét, mégis vele sok olasz ember, eszme, intézmény és szokás jutott el hozzánk, megtermékenyítve a magyar életet. Gazdasági tekintetben Olaszország, a maga ipart s világ- és már pénzkereskedelmet is űző városaival messze fölötte állt ez időben egész Európának. Különösen a magas gazdasági fejlődés legfőbb eredményeivel termékenyítette meg e két nagy magyar Anjou király Magyarországot. Firenzei mintára aranypénzt verettek, aranybányákat nyitottak, utakat építettek, városokat magasra fejlesztettek, ezekben az ipart, főleg a céhszervezet behozatalával és a kereskedelmet, ennek a világkereskedelemben való bekapcsolásával mozdították elő.

Közben ráköszönt Önökre quattrocentójuk, az emberiség ébredésének, felocsudásának csodálatos korszaka. Brunelleschi építi a firenzei dóm kupoláját. Ő meg Donatello és Ghiberti már versenyeznek a battistero bronz kapujának domborműveiért, Masaccio és Masolino pedig festik a Capella Brancacci freskóit. Mi a renaissancenak már ebbe a kezdeteibe is belekapcsolódtunk. Nagy Lajos leányát, Anjou Máriát, a luxemburgi Zsigmond vette el, a későbbi német császár, aki e házassága révén magyar király lett. Zsigmond szolgálataiba fogadta a firenzei Filippo Scolari-t és megtette temesi ispánnak, mely tiszttel akkor a török elleni határszéli katonai védelem kötelessége volt egybekötve. Scolari magyar nőtt vett feleségül: Ozorai Borbálát és felesége révén nálunk őt Ozorai Pipónak nevezték kortársai. Scolari Firenzéből Magyarországra hívta honfitársát, Masolinót, ki itt a királyok ősrégi székvárosában, Székesfehérváron és felesége uradalmán, Ozorán dolgozott. Masolino alkotásai a török időkben nyom nélkül elpusztultak, de fennmaradt köztünk az emléke egy derék olasz hadvezérnek, ki magyarrá lett és egy jó olasz művésznek, ki a renaissance legkezdetén magyar épületeket díszített.

Közben olasz tudósok új életre keltették a görög és római irodalmat. A latin nyelv élt a középkor egész folyamán, de a római kultúra szelleme iránt elveszett a fogékonyság. Aristotelesszel és Vergiliusszal inkább teológiai szempontból foglalkoztak. Az olasz humanizmusnak kellett eljőnie, hogy az emberiség ismét részesévé váljék az antik kultúrának. És itt a magyar gyermek megtanulja, hogy a humanisták vetették meg az alapját a gimnáziumoknak, az újkor fő középiskola-típusának. A humanizmusnak ebbe a nagyszerű mozgalmába is mi magyarok korán kapcsolódtunk be történelmünknek egyik legérdekesebb alakja, Vitéz János kardinális révén. Pályája már Zsigmond alatt kezdődik s egymás után öt magyar államfőnek volt tikárja, majd kancellárja. Könyvtárának gyűjtését, melyet Vespasiano da Bisticci, a nagy firenzei könyvkereskedő leírt, még mint váradi püspök kezdte meg s Hunyadi Mátyásba, kinek nevelője volt, beoltotta a könyv szeretetét. Utóbb az esztergomi székbe emelkedve, tovább élt könyvgyűjtő szenvedélyének és 1465-ben Pozsonyban Academia Istropolitana néven több korból álló főiskolát alapított. Vitéz unokaöccsét, Janus Pannoniust, 13 éves korában Ferrarába küldte Guarinó-

hoz humanisztikus tanulmányok folytatása végett, hol korának csodagyermekévé fejlődött. Hazatérve pécsi püspök lett, ő is könyvtárt gyűjtött s a latin versek hosszú sorát költötte, megénekelve Velence és Milano nagy mérközését.

Az alapvető munkát a humanizmus terén kétségtelenül Vitéz kardinális végezte. Hunyadi Mátyás király azon csak tovább épített, különösen attól az időponttól kezdve, hogy nőül vette Ferrante nápolyi király leányát, Beatrice d'Arragoniát. Udvara teljesen megnyílt az olasz humanizmus és renaissance számára s e téren az Alpokon túl a többi fejedelmek csak jóval utóbb követtek. Körébe vonta Bonfinit, kivel megíratta Livius mintája szerint a magyar történelmet. Galeotti feljegyezte szellemes és tréfás mondásait s Vasari számos olasz művészt sorolt fel, kik részben dolgoztak neki, részben ellátogattak budai és visegrádi udvarába. Tudjuk, hogy Verocchio szobrokat küldött számára és Benedetto da Majano, a firenzei Palazzo Strozzi építő mestere, Budára jött hozzá és neki dolgozott. Kulturális alkotásai közül a legjelentékenyebb a firenzei Chimenti Camicia, Baccio Cellini vagy a bolgnai Aristotele Fioravanti által részben az új stílusban épített pompás budai várpalotája, és ami világhírré tett szert, e palotában elhelyezett könyvtára, az úgynevezett Corvina volt, amelynek számára a legszebb kéziratokat a firenzei miniatűr-festő, Attavante szállította. Mostani balsorsában és hazafias bánatában kétszeresen meghatotta a magyar nemzetet, hogy Corvin Mátyás könyvtárának az egész világon szétszóródott maradványaiból két gyönyörű codexet Mussolini ő excellenciája nekünk ajándékozott, mely nagyszerű ajándékért nemzetem nevében a nagy államférfinak meleg köszönetet mondok. Mátyás király szeretetét és bámulatát az olasz kultúra iránt kortársai jól ismerték, Ludovico il Moro tudta, hogy azzal szerezhetett neki legnagyobb örömet, hogy ajándékba küldte neki Lionardo da Vinci egy Madonnáját. Megkapó a hasonlatosság a műértő Sforza és Benito Mussolini gyönyörű gesztusa között, melyet több, mint négy század választ el egymástól, de mindkét ajándékot mégis az olasz-magyar testvériségnek ugyanaz az érzése sugalta. Mátyás király műalkotásainak legnagyobb részét elpusztította a török, de megmaradt nekünk nagyszerű egyéniiségének emléke, egy igazi renaissance emberé, ki olasz nagy kortársaival, IV. Sixtussal, Federigo di Montefeltrével, Lorenzo de Medicivel, Lodovico il Moróval kongeniális.

Hunyadi Mátyás 1490-ben halt meg, Lorenzo de Medici csak két évvel élte túl, halálukkal megindul hazájuk romlása. 1494-ben VIII. Károly francia király megrohanta Olaszországot, ezzel megindul a francia, spanyol és német háborúk szakadatlan sora, mely idegen igába hajtotta szép hazájukat. Nálunk pedig Mátyás két tehetetlen utóda alatt a szerencsétlen török háborúk beláthatatlan sora kezdődik.

Bár Bakócz Tamás kardinális és esztergomi érsek, e nagy műértő és Werbőczy István, az olasz képzettségű legnagyobb magyar jogász és kodifikátor révén még van összeköttetésünk a cinquecento szellemével is, Mohács után már a magas renaissanceból nem vehettük ki olyan mértékben a részünket, mint ahogy Nagy Lajos be tudott bennünket kötni a trecento és Hunyadi Mátyás a quattrocento művelődésébe. Ez úr utólagos kipótlása végett talán kétszeresen fontos, hogy tervszerű művészeti oktatás keretében megismerkedhessék a magyar gyermek a Lionardo da Vinci, Rafael és Michelangelo, Correggio Giorgione és Tizian életműveivel, melyek az emberi alkotás csúcspontjait képezik, önbecsülésre és a géniusz bámulatára tanítják az emberiséget.

Téves korrajz lenne, ha a quattrocento és a cinquecento olasz kultúrájának középpontjába egyoldalúan a képzőművészeteket állítanók be. Ebben a két században az egész olasz élet az általános virágzás korát élte s az olasz erő kisugárzott az emberi tevékenység legkülönbözőbb irányában. Így ekkor teremtik meg a Nagy Károly-monda felhasználásával Bojardo és Ariosto a modern hőskölteményt, melyet Tasso juttatott a tőkélynek még magasabb fokára, ki ismét a magyar Zrínyi Miklós és annyi más epikus költő mintaképe lett. Ekkor emelik művészi tőkélyre Machiavelli és Guicciardini a politikai történetírást többé nem az ókor és a humanisták latin nyelvén, hanem az anyanyelven. És ha akár e két történésznek politikai dolgozatait, akár a velencei köztársaság követéinek dispaccióit és zárójelentéseit olvassuk, elbámulunk a politikai gondolkodás fejlettségén. Ekkor alakítják ki a kis olasz államok fejedelmei az újkori műértő mecénás típusát is. A harcias Eszték ferrarai udvara adta a milieut a hősköltemény kialakulásához. De valamennyi fejedelmet felülmúlták a Mediciek, akikhez intézte Machiavelli Principéjét s akiknek szolgálatában Guicciardini is állott. Csodálatos udvar volt az urbinoi is, melyben művészetté tudták emelni a finom modort úgy, hogy az ottani élet tanulságairól szűrte le Baldassare Castiglione az udvariasság szabályait. A művészet nagyrabecsülésén kívül a történeti érzék fejlettségére vall, hogy Giorgio Vasari lerakván a művészettörténelem alapjait, az életrajzok hosszú sorában tárgyalta a renaissance nagy művészeit, Benvenuto Cellini pedig önéletrajzával mintát adott a memoire-irodalomnak. A történelemben minden kornak megvan a maga belső jogosultsága, helyesebben belső szükségessége, mi pedagógusok azonban az ifjúság elé nem a hanyatló korokat tárjuk oda, hanem azokat, melyekben egy-egy vezető kultúrnemzet kebelében az emberiség ereje különös gazdagságban fermentált. Ezért tartom oly gondolatébresztőnek a magyar gyermekre nézve, ha épen e kor művelődéstörténetét ismertetjük meg vele különös részletességgel.

A bányászoktól tudjuk, hogy még a leggazdagabb fém- és szentelepek is kimerülnek. Így van ez a szellemi irányzatokkal is. A Rafaelt és Michelangelót követő úgynevezett manierista festők pl. a Zuccarók tanulmányozásából nyilvánvaló, hogy a renaissance szellemében eredetien tovább dolgozni alig lehetett volna s elérkezett a hangulat ahhoz, hogy valami új születhessen meg. Míg az alpesentúli népekhez ez az új már készen jut el, addig önöknél szinte észrevétlenül születik meg. Hiszen a Jesu-t Vignola még a késői renaissance jegyében kezdi meg, della Porta azonban már barokkosan fejezi be, olyan új templomtípust teremtve, melyet a jezsuita-rend szétvitt az egész világon. A S. Pietrot a renaissance teljének mestere, maga Bramante kezdi meg, kupoláját Michelangelo tervezi, de della Porta és Fontana építik meg s ezt a világtemplomot Maderna és Bernini barokk építészek fejezik be. Ezek a példák mutatják csak igazán, mennyire *alapcultúra az olasz*, hiszen a művészeti irányok változása az önök nagy építkezései közben áll be. Az emberiség irányainak ezeket a nagy változásait más modern nemzetek művelődésének alapulvételével genetikusan megmagyarázni nem lehet. Főképpen V. Sixtus alatt a cinquecento vége felé nagy olasz lángelmék így készítették elő a seicentót, melyet korábban annyira félreismertek, jobban mondva nem ismertek. Hiszen Jakob Burchard túlnyomó befolyásának súlya alatt azt írták a művelődéstörténelmi kézikönyvek, melyek a barokkstilust jogosulatlanul lebecsülték és a képzőművészetekre helyezve a fősúlyt, a zenét csak melleleg kezelték, hogy a renaissance hanyatlásával megszűnt az igazi művészet. Olasz tanulmányai során most megtanulja a magyar

ifjú, hogy a barokkszellem és stílus megteremtése révén az olasz génusz époly szolgálatot tett az emberiségnek, mint mikor korábban önöktől indult európai hódító útjára a román stílus, majd a humanizmus és a renaissance. És megtanulja a magyar gyermek azt is, hogy épen a barokk kornak abban a két századában, a XVII-ben és a XVIII-ban, mely a zene fejlődésére oly kedvező lelki és társadalmi milieu volt, mint teremtik meg nagy olasz szerzők és virtuózok a modern zenét. A barokk kulturális belérték tekintetében sem marad el a renaissance mögött, sőt annyiban még gazdagabb, hogy míg a renaissance idejében az újkor zenéje még csak bontogatja szárnyait, addig a barokk-kor művészetét a csodálatos lendületet vett zenei élet még többoldalúvá tette. Az olasz élet méreteinek hihetetlen megnövekedése, az olasz mecénásoknak vagyonsága és áldozatkészsége, a nagy számokban és arányokban való gondolkozás merészsége, a nagyszerűség kultusza, az egész nemzet nagyvonalúsága kellett ahhoz, hogy a barokk-szellem megszülethessen, mely a római császárok kora óta nem látott méretekkal dolgozott építészetben, szobrászatban, festészetben egyaránt. A festők még segítségére jöttek az építészeknek, mikor konstrukcióit festett elemekkel megtoldják, a kupolákat megnyitják, hogy a tekintetnek utat nyissanak fel az égre, melyet benépesítenek az alakok százaival. Aki nem látta Pietro da Cortona művészetét a palazzo Barberini nagytermének mennyezetén, aki nem csodálta Luca Giordano freskóit a firenzei Palazzo Mediciben és az Escoriál kupolájában, hova a művészt II. Carlos spanyol király hívta meg, aki nem bámulta Andrea da Pozzo S. Ignazio-beli mennyezetét, aki nem zarándokolt el Veneziába a Palazzo Labiába, Würzburgba a hercegérseki kastélyba és a madridi királyi kastélyba nyomába járva a nagy Tiepolónak, annak nem lehet igazi fogalma a grandiózus festői kompozíciókról. A modern türelmetlenség mindent összevon és megrövidít. Az öt felvonásos dráma előbb három felvonásra sorvadt, majd egyetlen felvonássá zsugorodott össze. A három hasábos hirlapi vezércikk egy hasábra olvadt el. Szobáink falait kis képek díszítik. A modern élet elaprózásával szemben mennyire fejleszti az ifjúság komponáló képességét és érzékét a nagyság iránt, ha ezeket a gigászi freskóciklusokat látja, melyek minden terjedelmességük mellett összefüggő egészet alkotnak.

Ha lehetővé válnék a lehetetlen, ha történész, ki behatóan ismeri valamely kor politikai eseményeit, vezető személyiségeinek életét, irodalmát és művészetét, vissza tudna térni abba a korba, bizonyára sok mindent másnak találna, mint ahogy azt magának elgondolta, mert sok abból, mit legtalálóbban a kor levegőjének nevezhetünk, sem szóval, sem művészi ábrázolással meg nem rögzíthető és pótolhatatlanul elvész az utókorra nézve. Leginkább a zene az, amelyben a kornak egyébként kifejezhetetlen hangulatvilága tovább él. Olaszországban madonnaszobrok előtt szombat estéken már régtől fogva énekeltek dicsőítő dalokat s a renaissance századaiban is sokat zenéltek, de az olasz zenei élet dús gazdagsága mégis a barokk-korral tör elemi erővel elő. Míg a quattrocentóban és cinquecentóban a képzőművészek mellé mint egyenrangú művészeti ágat, a zenét még nem lehet párhuzamba helyezni, addig a következő két században, melyet a barokk szelleme leng át, a Carracciak, a Guido Reni, Pietro da Cortona és Luca Giordano képei és freskói, Algardi és Bernini szobrai mellé oda kell állítani Peri, Monteverdi, Cavalli, Scarlatti és Pergolesi operáit, az ellenreformáció szellemében Emilio del Cavaliere és Carissimi compositióival megszületett oratoriumokat és simfoniákat. Attól az időponttól kezdve, hogy Rinuccini librettójára Peri 1594-ben megírta első «dramma per musica»-ját:

a Dafnét, az olasz geniusnak ez a nagy kreációja : az opera seria és az opera buffa immár három évszázadnál hosszabb idő óta gyönyörködteti az emberiséget. Míg a harcias Esték ferrarai udvarában látjuk megszületni a modern époszt, addig a finom műzlésű Gonzagák mantovai udvarában tökéletesítette Claudio Monteverdi az olasz operát annyira, hogy megindulhatott diadalmi útjára a többi fejedelmi udvarokba. Velencében 1637-ben megnyílt az első nyilvános operaház, melynek példájára a zenei színházak egész sora keletkezett, úgyhogy a XVIII. század folyamán alig volt kis német fejedelmi rezidencia, melynek nem lenne meg a maga olasz opera színháza. Mindezt azonban nem szabad a halhatatlan istenek által a nagy olasz lángelméknek ingyen adott ajándékként odaállítani, mert a tüneményes sikereket becsületes munka készíti elő. Ebben az időben létesültek a zenei konzervatóriumok s olyan nagy művész, mint Scarlatti, sem átalta, hogy a nápolyi conservatorio di San Onofrio élére álljon. Lodovico Carracci pedig Bolognában megalapította az Accademia degli incamminatit, oly festészeti főiskolát, hol a művészet technikája mellett elméletet, esztétikát is tanítottak. Operaházak, zeneművészeti és festészeti iskolák alapítása oly művészi intézménytípusok megalkotását jelenti, melyek általánossá váltak a világon.

Az opera seria és az opera buffa mellett ott látjuk még az olasz néplélek remek megnyilatkozását a commedie dell'artét, pompás alakjaival, melyeket Carlo Gozzi megnevesíteni igyekezett, a porcellántechnika pedig elvitt a világ összes vitrinjeibe. Külsőleg harcban ezekkel a népies tényezőkkel, de belsőleg mint folytatójuk a XVIII. századnak bájosan mulató Veneziájában Carlo Goldoni megteremtette az új vigjátékot, mely alkotásai Goldonit az emberi nem nagy megkacagatói, Aristophanes és Molière mellé emelik.

Ez a barokk-művészet mireánk magyarokra egész különös jelentőséggel bír, mert a török kiűzetése hazánkból a seicento nyolcvanas éveiben történt s így Magyarországnak a felszabadítás nyomában járt rekonstrukciója egészen a barokk jegyében folyt le. Templomaink, kolostoraink és középületeink egy részét olasz művészek építették és díszítették, a többiekben is ki lehet mutatni a közvetlen vagy legalább is a közvetett olasz befolyást.

Ebben az időben Észak-Olaszországból, főleg Lombardiából, a comói tó vidékéről szinte rajokban indult meg olasz mesterek vándorlása észak felé, akik azután az idegenben művészcsaládokat alapítottak. E nemzetségek közül talán a legkiterjedtebb a Carlone. Ez a comói-tó partjáról származó család, mint freskófestő és dekorátor, a genovai barokkművészetben játszott jelentős szerepet. Egyik tagja, Carlo Carlone fölvándorolt a Rajna völgyébe s a ludwigsburgi kastély nagy galériájának mennyezetképeit festette. Ugyane család egy másik stukkátor és építőművész ága Bécs felé vette útját és innen nyert összeköttetést Magyarországgal. Carlo Martino Carlone császári építőmester tervei alapján épült a legnagyobb magyar mecénás-nemzetség, az Eszterházy hercegek kismartoni kastélya és ugyanő építette 1653-tól a lorettoi szerviták kolostorát és díszes templomát. Gianbattista Carlone vezetésével folyt 1635—46-ig Magyarország akkori székhelyén Pozsonyban a királyi vár építése. A XVIII. században a család egyes tagjai már Magyarországon telepedtek le. Egy másik Gianbattista Carlone 1717-től az egri jezsuiták kollégiumát építette. Sebastian Carlone pedig mint díszítő művész működött 1765-ben a budai Szent Anna templomban, amelyik mostani fővárosunk egyik legszebb barokk temploma. A Carlonekon kívül még különösen a Spazzo és a Martinelli család tagjai a monumentális épületek egész sorát tervezték hazánkban.

És míg a török időkben rombadőlt hazánk újjáépítésén olasz művészek ekként még javában dolgoztak, megint csodálatos meglepetéssel szolgált a világnak az olasz géniusz, megint új korszellemet szült: a klasszicizmust. A seicentóban oly erőteljes barokk a settecentóban rokokóvá finomult és miután minden benne rejtett lehetőséget valóra váltott, kétségtelenül ellaposodott volna, ha az olasz gondolkozók és az olasz művészek nem török megint egy nagy lelki újítás útjait. A settecento közepén felfedezték Pompei romjait. Alessandro Albani kardinális villájában e nagy műértő tudományos köre mélyebben hatolt be az ókori művészet lényegébe. A Ganganelli és a Braschi pápák a két Visconti segítségével a birtokukban volt antik szoboranyagból megteremtették a Museo Pio Clementinot, a tudományos múzeumok prototípusát s ezzel a muzeológiát. A római társadalom ekként megint olyan szellemi légkört tudott teremteni, hogy amint egy nagy lángész: Canova ott megjelent, szinte kényszerűséggel kellett a klasszicizmusnak megszületnie. Winkelmannak, Mengsnek, Thorwaldsennek is ebbe a római szellemi légkörbe kellett kerülniök, hogy a kedvező miliőben kifejlődhessenek.

A magyar katolikus klérus, melynek több tagja római papnevelőintézetekben tanult, a római izlés változásáról tudomást szerzett és Esterházy Károly gróf egri püspök, a nagy mecénás, Maulpertschet, aki az osztrák rokokófestészet teljét képviseli, az erőkapó klasszicizmus felé igyekezett terelni. A XIX. század első felében pedig, midőn a Firenzében nevelkedett József nádor vezette a magyar kormányzatot, a teljesen olasz iskolázottságú Pollák Mihály a vezető-építész, aki e kor összes nagy alkotásaira rányomta az olasz klasszicizmus bélyegét.

A XIX. század későbbi folyamán magyarok és olaszok még közelebb jutottunk egymáshoz. Állandóan harcban ugyanazzal a császári eszmével önök kivívták a risorgimentot, mi az 1867-iki kiegyezést, melynek folytán mi magyarok legalább a belpolitikában visszanyertük önállóságunkat, külpolitikai és katonai téren azonban továbbra is Ausztria függvénye maradtunk. A világháborúban önök visszaszerezték Trentinót és Triesztet, Magyarországot ellenben, melynek 1914-iki miniszterelnöke, gróf Tisza István ellenezte a háborút, az osztrák császárság összeomlásakor romjai alá temette. De nem estünk kétségbe, hanem kemény munkával és a művelődés eszközeivel igyekszünk súlyos helyzetünket javítani. A jó kultúrpolitikának mindig egy nemzedékkel előre kell dolgoznia és azért nekem a magyar kultúrpolitikát most úgy kell beállítanom, hogy a következő magyar nemzedék igényeinek és szükségleteinek megfeleljen. Ha elfogulatlan szemmel nézzük Olaszország páratlan fellendülését a XX. század folyamán és különösen a világháború után, népességének és gazdasági erejének rohamos gyarapodását, akkor valószínűvé válik, hogy Olaszország Európa ama részének, melyhez a mi hazánk is tartozik, messze kimagasló nemzetévé válik. Minthogy pedig az ilyen magaslatra emelkedő nemzetek nyelve a viszonyokban rejlő ellenállhatatlan erő folytán világnyelvvé válik, úgy véltem, hogy nemzetem érdekében cselekszem, ha módot nyujtok a magyar ifjúságnak oly nyelv elsajátítására, mely előtt szinte beláthatatlan prespektívák nyílnak.

Valahányszor új tantárgy oktatását vezetjük be a középiskolába, annak megvan a maga következése a tanárképzés terén is. Gondoskodnunk kell tehát arról, hogy kellő számmal rendelkezünk olyan középiskolai tanárokkal és tanárnőkkel, akik az olasz nyelvet tökéletesen bírják és az olasz irodalomban, művészetben, képzőművészetben és zenében egyaránt járatosak. A kezdet

nehézségein átsegített bennünket az olasz kir. kormány, amely Durini gróf budapesti követ úr közbenjárására átmenetileg olasz középiskolai tanárokat bocsátott rendelkezésemre. Több fiumei olasz eredetű középiskolai tanárunk is van, akik az olasz nyelv tanítására képesek. A budapesti és pécsi egyetemeken azonfelül katedrát létesítettünk az olasz irodalomnak és nagy örömmel látom, hogy az olasz szakot választó modern filológusok száma bölcsészethallgatóink között állandóan nő. Ezeket azonban csak két éven át kívánom Magyarországon iskoláztatni s azután ösztöndíjjal a római egyetemre küldöm őket. Ez az akció már megindult és az ösztöndíjak számának szaporításával a jövőben még lényegesen ki akarom építeni. Ekként rendszeresen biztosítva van az, hogy az olasz nyelv oktatása ne maradjon a magyar tantervek papírján írott malaszt, hanem az Olaszországban képzett középiskolai tanárok révén menjen át az életbe.

Itália művészi téren kétszer hódította meg a világot, először az antik Róma, másodízben a renaissance, a barokk és a klasszicizmus idején. Azután az európai nemzeteknél önálló művészeti fejlődés indult meg, míg végre ma eljutottunk odáig, hogy építészetben, festészetben és zenében sokszor bizony hiányzik a szépség. A vasbeton konstrukciók bizarr körvonalai sértik a szemet, a modern képek egy részének szemlélete falainkon nem okoz gyönyörűséget s a modern zene bizonyos termékeit inkább organizált hangzavarnak nevezhetnők. Mintha bizony az etika megállhatna jóság és az esztétika szépség nélkül. A fiatal magyar művészemzedék valahogyan lelki honvágyat kapott a szépség örök hazája, Itália után. Újra tanulmányozni akarják Vitruvius és Palladio méreteit és sóvárognak az olasz zene nagy mestereinek belcantoja után. E művészvággyak valóra válását ösztöndíjak nyújtásával kívánom lehetővé tenni.

Nézetem szerint azonban itt nem állhatunk meg. Kétségtelen ugyan, hogy a nyelvismeret adja meg a lehetőségét annak, hogy a népek egymással igazi közvetlenséggel érintkezzenek és így az olasz filológus középiskolai tanárok kiképzése nélkülözhetetlen alapvetés, a művészeti kapcsolatok jelentőségét sem akarom lekicsinyelni, mégis nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy a döntő szót a nemzetek közéletében a szociálpolitikusok, a közigazdászok és jogászok játsszák és épen ezért elhatároztam, hogy az olasz egyetemek jog- és államtudományi fakultásaira olyan magyar ifjakat küldök, akik erkölcsi komolyságuknál, eddig felmutatott tanulmányi előmenetelüknél, tehetségüknél és családi tradícióiknál fogva azt a jogos reményt keltik, hogy valaha a magyar közéletben számottevő szerepet fognak játszani. Ezek az ifjak Olaszországban barátságokat fognak kötni, összeköttetéseket szereznek, amelyek az élet folyamán megannyi kapocs lesznek a két ország politikai, kulturális, társadalmi és gazdasági életében. Mindig csodáltam a cambridgei és oxfordi nagy collegeket, amelyeknek volt tanulói, még ha nem ugyanahhoz a korosztályhoz tartoznak is, szolidaritást éreznek egymás között és az öt világrészen bárhol találkoznak, bizalommal és rokonszenvvel üdvözlik egymást. Én meg vagyok róla győződve, hogy azok a magyar ifjak is, akik tanulmányaikat olasz egyetemeken végzik, iskolatársaikkal hasonló szolidaritást fognak tartani.

Ez az olaszországi magyar ösztöndíjakkal vezet azután arra a gondolatra, hogy a Fraknoi által alapított római magyar történeti intézetet ki kell egészíteni egy főiskolai internátussal, egy Collegium Hungaricummal. Ha van ország, amelynek multjával méltó foglalkozni, úgy az olasz föld és Olaszország az. De én azt hiszem, hogy a multnak egyoldalú előtérbe helyezésével nagy hibát követünk el. Mint historikus nem becsülhetem le a történelmi studiumok jelen-

tőségét, mégis úgy érzem, hogy *most az olasz jelen és az olasz jövő nekünk magyarnak sokkal fontosabb*, mert Olaszország nemcsak a háborút nyerte meg, hanem egy nemes király uralkodása és egy nagy államférfiú kormányzata alatt a békét is. Az olasz anyák termékenysége, az olasz munka expanzív ereje, az állami akarat átütő hatalma, a belrend, a hadsereg és a haditengerészet oly monumentális erőt képviselnek, melyet az elfogulatlan idegen talán még jobban bámol, mint a született olasz. Ebbe az élő, lüktető, erőteljes duzzadó modern olasz életbe akarunk bekapcsolódni mi akkor, amikor fiatalságunk nevelése végett Rómában Collegium Hungaricumot tervezünk.

Engedjék meg, hogy visszatérjek alapgondolatomra. Nem ötletszerűen dolgozunk az olasz-magyar szellemi együttműködés biztosításán, hanem egy rendszert állítottunk fel magunknak. Kezdtük azzal, hogy az olasz nyelvet és irodalmat magyar középiskoláinkba bevezettük. Ez oktatás biztosítása végett középiskolai tanárjelölteket küldtünk az olasz egyetemek filozófiai karaira. Ezen túlmenően építészeket, szobrászokat, festőket és zenészeket, jogászokat, szociálpolitikusokat és közgazdákat is akarunk Olaszországban képezni és mindezen főiskolai ifjúság befogadására tervezzük a Collegium Hungaricumot Rómában. A szükséges hiteleket a kultuszárca 1927—28. költségvetésébe már be is állítottam. E téren cselekvésre készen állok s enélkül nem is mertem volna önök között megjelenni. Oly korszakos államférfiú vezetése alatt állanak, akinél a szó csak alárendelt eszköz, aki a *tettnek* nemes fanatikusa. Önöknél most oly közszellem van, hogy *a szóval nem érik be, alkotásokat köveitnek*. Alkalmazkodva e szellemhez, nem is azért jöttem körükbe, hogy a magyar-olasz szellemi együttműködésről csupán beszéljek, hanem azért, hogy a Collegium Hungaricum alapítása révén ez eszmény megvalósítása érdekében *cselekedjem*.

E műhöz kérem jóakarataikat, kérem erkölcsi támogatásukat.

TAVASZ.

*Tömérdék állat, sebzett háttal,
Ekehasított barázdákkal
A dombtető,
Gerince ormán lépdél épen
Fölpúposodott ködmenében
A magvető.*

*Oly különösen leng az ökle
És szórja, szórja a rögökre
Az életet,
Háta mögött varjak csoportja
Sandán, sölétén, óvakodva
Lépegel.*

*És száll a búza, arany búza,
De a varázslat mind lehúzza
A rög közé,
Pedig a magvető, a dőre,
Mintha az égi kék mezőre
Hintené.*

*Süvít a nyíl és száll a dárdá,
A kelő nap küllőzi, hánnya
Az égre fel,
Az ég keblén vergődve, sirva
Általvert szívű kis pacsirta
Énekel.*

Terescsényi György.

AZ ÉPÍTÉS FIA.

«Az építéset! megfagyott zene.»

Apámban a muzsika megfagyott.
Nem lirizált. Arányok érdekelték,
S nyugodt vonalak, egyszerűk, nagyok.

Az én fejembe, bárhogy erőltették,
Nem ment a számtan s geometria.
Álom-part felé hullámozott a vérem,
És költő lett az építész fia.

Sokáig azt hittem, a dal egészen
Anyám lelkén át sugárzott belém,
Tűzhely-oltáron feláldozott vére
Lappangó cseppje minden költemény.

A nem sejtett apai örökségre
Eszméltet most mások ajkán a szó :
«Bár lelke lány, a verse vas-szilárd,
Nem áradozó, nem is olvadó,
Ő az építők fajából való».

Én építész ! ... a versek építésze ! ...
Apám, nézd titkos törvényét a vérnek :
Oly távoleső mesterségeink
Valahol látod, mégis összeérnek.

Való igaz : én is csak építettem,
Egy-egy sor vas-traverzét róttam át
A vers-épületen — és megvettem
A fölösleges ornamentikát.

Való igaz : mindig volt alapom,
A mélybe ástam szigorú falat,
Úgy hágtam emeletről-emeletre,
S szerettem a nagy, nemes vonalat.

Való igaz : mindig volt teteje
Költeményemnek -- s néha tornya is,
S nem játékból, de azért építtem,
Hogy lelkek lakhassanak abban is.

Való igaz : bennem sem olvadott
Egészen fel a megfagyott zene.
De vámon vesztve, réven nyertem én,
S versem gátja lett versem ereje.

Én építész ... a versek építésze ...
Örvénylő, mély törvénye van a vérnek :
Új formát ölt és más dimenziót ...
Apám, köszönöm ezt az örökséget.
Kolozsvár, 1927 január 20.

Reményik Sándor.

A CSODAVÁRÓK.

VII.

Ezerkilencszáztizenkilenc.

PÉTERFFY MIKLÓS báró estélye után a Múzeum-utcai ház előtt hajnali négy órakor egy nyolcvanlóerős nagy túraautó állt meg. A házban mindenki aludt. Miklós báró becsöngetett, felszaladt a lépcsőn és felköltötte a ház úrnőjét, Grónay Lajosné Péterffy Klemát. Néhány percig suttogott vele, elmondta neki, hogy kitört a rémuralom s könyörgött, hogy Máriával együtt szökjenek el Bécsbe. Klema bezörgetett Mária szobájába, felöltöztette s lekísérte az utcára. Ott megcsókolta és keresztet írt a homlokára. Mária már egy év óta veronált szedett gyötrő álmatlansága ellen, az éjjel nagy adagot vett be s még most is csak félig volt öntudatnál. Gépiesen engedelmeskedett.

Borzasztó órák voltak azok. Egyikük sem tudta, hogy mit cselekszik. Az anya féltette a lányát s ebben a pillanatban úgy nézett arra a nagy szürke gépkocsira, mint a becstelenség, a vér, a förtelem, a halál elől való menekülés egyetlen eszközére, mint a megváltás és az élet szimbolumára. Miklós kérte, hogy ő is szökjék velük. Nem. Azt nem. Neki nincs félni valója s nem akarja itthagyni a gyámoltalan Péterffyekeket. Mária erre felocsudott s kiugrott a kocsiból. Akkor nem megy ő sem. Az anyja erőszakkal újra felültette. Miklós kijelentette, hogy a kocsit holnap visszaküldi s azon még hárman-négyen utánuk jöhetnek. Klema megígérte s könyörgött Miklósnak, hogy vigyázzon a lányára úgy, mint a saját gyermekének üdvösségére.

Egyébre nem is emlékszik egyikük sem. Eszeveszett kapkodás, ijedség, félájult búcsúzkodás, Klemának meg kellett esküdnie, hogy holnap ő is utánunk szökik, Mária sírt és a kezét tördelte, a gépkocsi elindult, futott, rohant, száguldott a városon keresztül, ki az országútra, el a halál elől, bele a bizonytalan, baljóslatu céltalanságba...

Ma már nem is tudják, hogy történt mindez. Miklós egzaltált, deliriumos rémülete átcsapott az ő idegeikre is és Mária csak Bécsben vette észre, hogy mit cselekedett. A gépkocsit ellátták benzinnel, visszaküldték Pestre, de Mária hiába várta anyját és a Péterffyekeket. Másnapra már le voltak zárva a sorompók és Máriát egy világ választotta el az édesanyjától. Bécsben a Grand Hotelben egy tucat menekült arisztokratával és pénzemberrel találkoztak. Köztük Szaltikov herceggel is, aki, idegen állampolgár létére, Vix francia alezredesnek, az antantmisszió főnökének társaságában hagyta el Magyarországot.

Mária két hétig volt Bécsben. Április 4-én az antant megbízásából

Smuts tábornok Budapestre utazott s akkor, mint a tábornok gépíronője, Mária visszaszökött. Miklóst Bécsben hagyta.

Mária beteg volt. Lesóványodott és szüntelen erős fejförcsököröl panaszkodott. Napokig nem szólt senkihez, még édesanyjához sem, csak azt ismételte, hogy a lelkiismerete és az anyjáért való aggodalma kergette haza. Tíz nap múlva kijelentette, hogy kenyeret akar keresni és visszament az Operaházhoz. Beiratkozott a szakszervezetbe, hogy meg tudja védeni családját a diktatúra inzultusaitól.

* * *

A háború alatt még tizennyolc szobája volt özvegy Grónayné Péterffy Klementinának, aki édesanyjával és Mária leányával hat szobát tartott meg magának, a többiben a Péterffy-atyafiak laktak. Eleinte csak tréfálva hívták a házat Péterffy-penzióknak; de ahogy Klementin a háború végén elszegényedett, a tréfából fanyar valóság lett s Klema a ház kapuja mellé fehér pléhtáblát függesztett ki: Péterffy-penzió. Ez ellen a Péterffyek eleinte lázadozva tiltakoztak; voltak, akik egyenesen elkerülték Klema házat és a rokonságot letagadták. Megállapították, hogy Klema nem normális ember: egy Péterffy-dáma, aki pénzt keres, kompromittálja önmagát, a családját, a magyar gentry-osztályt, tehát egész Magyarországot. A Károlyi-forradalom alatt azonban már nyilvánvaló lett, hogy a tábla kifüggesztése célszerű és hasznos intézkedés volt. Akkor kezdődött el a lakásrekvirálás s ha Klema ki nem tudja mutatni, hogy üzletszerűen foglalkozik szobák kiadásával és a penzió jövedelméből él, menthetetlenül elveszik tőle a nagy lakás egy részét. A tragikus csak az volt, hogy Klema most már csakugyan a penzióból élt; a ház már nem volt az övé. Azt eladta Rosenthal úrnak 1918-ban kétmillióért. A kétmillió elfogyott s a penzióknak már csak egyetlen fizető lakója volt: Miklós báró s azok az átutazó rokonok, akik takarékosági szempontból nem szállodában, hanem Klemánál vettek ki szobát. Elvben a Keresztess-család sem lakott ott ingyen. De amióta Ágnes hadikölcsönkötvényekbe fektette vagyonát, azóta András nyugdíjából éltek ők is, a gyerekek is, valamennyien. Csak Péterke nem került pénzbe; a fiú a forradalom kitörése óta folyton katonáskodik Magyarország területi integritásáért. Gyula, Lajos és Sándor szorgalmasan jegyzik, hogy mivel tartoznak Klemának; ők sem ingyenélők, csak hitelben élnek a cousinejuknál, akinek egyszer, ha újra jó világ lesz, krajcárhiány nélkül mindent meg fognak fizetni.

A kommunizmus kitörése után már a fehér tábla sem tudta megvédelmezni a Péterffy-penzió területi sérthetlenségét. A bolsevista kormány elvett a penzióból nyolc szobát, azt odaadta négy proletárcsaládnak, később kihirdette, hogy a rokonok összeköltözhetnek, ha meg akarják menteni maguknak a luxuslakásokat. A penziót állandóan vörös katonák és politikai megbízottak ostromolták. Nennt el nyolc nap és már a megmaradt tíz szobát is túlsoknak találták.

Térképet rajzoltak a helyiségekről és elrendelték, hogy ezentúl Klema az anyjával egy szobában lakjék. Máriának külön szobát hagytak, mert őt, mint az Operaház tagját, besorozták a dolgozó proletárok közé. A három öreg Péterffy számára, akiket a dologtalan burzsoáziához számítottak, elegendőnek láttak egyetlen szobát. Ágnes és a férje szintén csak egy szobát kaptak és egyet külön Klári és István, akiket kineveztek ifjú szellemi munkásoknak. Összesen öt szobát hagytak meg tehát a Péterffyeknek.

Klema felhasználta azt az engedelmet, hogy a rokonok összeköltözhetnek. Miklós garszonlakását átadta Pokorny Elemér tanársegédnek, aki az egyik szobát hálónak, a másodikat rendelőnek, a harmadikat városzobának rendezte be. Azonkívül magához vette Barnabást és Péterffy Ákost is s így összezsúfolva, összebújva, kétségbeesett izgalmossal várták: mit mér rájuk a sors?

Az öreg urak egész nap kártyáztak közös szobájukban. A proletárdiktatúráról nem beszéltek; utcára napokig nem mentek, ujságot nem olvastak, azt mondták egymásnak, hogy ez csak pár napig tarthat. A párisi kommün is — pedig azt franciák csinálták — mindössze csak két hónapig élt, nálunk két hét alatt összeverődik egy tisztiezerd és vérbefojtja az egész ocsmány lázadást. Az öreg Péterffyek úgy lézengtek a Péterffy-penzióban, mint önkéntes foglyok, akik gögösen elfordítják fejüket börtönőreiktől és szmokingban mennek ezentúl is mindig vacsorára. A fiatalok egész nap a híreket lesték s lótottak-futottak, hogy valami egérutat kapjanak ebből a szörnyű kelepceből. Barnabás tétlenül hevert szobájában egy széles, puha kereveten; mintha megállt volna ereiben a vér és az agya megszűnt volna gondolkodni. Ez a halál — ismételtette magában félhangosan és örült ennek a megoldásnak; csak ha a két kicsiny gyermeke jutott az eszébe, akkor rándult össze a homloka és ijedten a szívéhez kapott. Éhen halnak, ha én itt hagyom a szerencsétleneket! És hanyattfekve tovább bámulta a fehér mennyezetet.

A ház minden gondja a két asszonyra szakadt. Klema és Ágnes órákon keresztül ültek egymással szemben és tanácskoztak.

— Én azt hiszem, hogy ez örökké tart.

— Miből gondolod?

— A háború négy és fél esztendeig tartott. Én nem is csodálom, hogy így van minden, ahogy van. Kinek van kedve élni, harcolni, mindent újra kezdeni és újra gyermeket szülni, hogy vágóhídra vigyék?

— Téged megkímélt a sors.

Ágnes összecsapta a kezét.

— Engem? Megőrültél? András élőhalott...

— Igaz — bólintott Klema bűnbánóan és megfájult a szíve, hogy arról a szegény betegről minduntalan megfeledkezik.

— És Péter? — sóhajtotta Ágnes.

— Szerencsétlen fiú! Mit hallottál róla?

— A székekkel harcol.

— Kommunista?

— Tudja is ő, hogy mi az a kommunizmus! Neki azt mondták, hogy visszaszerzik a régi Magyarországot.

— Hol van?

— Kassa előtt. Ha még meg nem ölték.

Ágnes sírva fakadt.

— Klema, hidd el, nem szeretek élni. Borzasztó tragédia ez. Az uram, a fiam, a leányom!

Klema vigasztalni próbálta.

— A lányod mindenért kárpótol.

— Igen — sóhajtott Ágnes szomorúan.

— Klárika gyönyörű teremtés.

— Igen.

— Okos, jó, szorgalmas, komoly kis dáma.

— Igen.

— És boldog.

— Igen.

— A vőlegénye imádja. És Elemér is nagyszerű ember. Szép, finom, ragyogó eszű, nemeslelkű férfiú, kitünő orvos, valóságos tudós, nagy jövő vár rá.

— Igen — sóhajtott Ágnes.

Klema aggódalmasan kapta fel a fejét.

— Mi bajod van, Ágnes? Miért mondd olyan lemondóan ezeket az igen-eket?

Ágnes elhárító mozdulatot tett.

— Én nagyon félek. Borzasztóan félek.

— Mitől?

— Klárika nagyon szerelmes.

— A vőlegénye is.

— Ez a baj éppen. Klema, én ismerem a magam fajtáját.

Klema meghökkent.

— Mit akarsz mondani? Én is Grónay-vér vagyok.

— De más volt a nagyanyád. Én csak magamról beszélek.

— Szent Isten! — riadt fel Klema — megrémítesz. Úgy beszélsz, mintha valami nagy vétek nyomná a lelkedet. Nem tudom elhinni rólad... Ágnes!... te félrebeszélsz.

Ágnes fájdalmasan elmosolyodott.

— Nem. Nem tettem semmit. Ne, ne szólj közbe, tudom, mit beszélek. Egész életemben tiszta, hűséges, becsületes feleség voltam, de egész életemben fogcsikorgatva lázadoztam az erényeim ellen.

— Imádtad az uradat.

— Igen. És mégis. Nem tudom másként megmagyarázni, csak úgy, hogy bennem mindig két lélek lakott. Az egyik szerette Andrást és tiszta, jó, engedelmes, gyáva és konvencionális volt, a másik nagyra-

vágyó, hiú, kíváncsi, céda fantáziájú és elégedetlen... Bennem is sok van szegény édesapám és Barnabás lelkéből.

— A gondolat nem számít... A cselekedetek...

Ágnes arca vérvörösre gyúlt.

— És mit mondanál, ha bevallanám neked, hogy csak az alkalom hiányzott?

— Alkalom, alkalom — legyintett Klema — mindenkinek elébe jön az alkalom, mint a kerítő vénasszony. Sőt, többet mondok, Ágnes. Alkalom van mindig, vagy alkalom soha sincs, ahogy fogalmazzuk. Az ember maga csinálja az alkalmat. De nem erről van szó. Te azt mondtad, hogy Klárikát félted. Vettél észre valamit?

— Nem. Azaz, hogy igen.* Ahogy vesszük. Szeretik egymást. És kommunizmus van. Itt a világ vége. Vége becsületnek, konvencióknak, társadalomnak, erkölcsnek, jövőnek, hitnek, szépségnek... miért érdemes élni? Mi van még, amire egy fiatal leány tartogassa magát? Mi van, aminek kedvéért lemondjon az élet legősibb és legprimitívebb örömeiről, mikor a többit mind elvették tőle? Mi? Értesz engem? Egy szép fiatal férfi szeret egy szép fiatal leányt... vége a világnak... lehet, hogy holnap elviszik a férfit a terrorlegények és felkoncolják... vagy ezt és még nagyobb szörnyűséget tesznek a leánnyal... csak gondold el... nincs semmi, amiért érdemes volna várni... házasság nincs, család nincs, birtok, rang, vagyon, név, tisztesség, becsület nincs... nem maradt hátra más, mint az evés és az ölelkezés gyönyörűsége...

Klema megdöbbsent és felkiáltott.

— Lehetséges ez? Észrevettél valamit? Klárika bevallotta?

Ágnes a fejét ingatta.

— Nem tudok semmit. De mindig együtt vannak.

— Elemér becsületes ember.

— De itt a világ vége.

Klema kissé megnyugodott.

— Hát csak erre alapítod a félelmeidet?

— Erre.

— Akkor jól van, Ágnes. Vigyázni fogsz rájuk.

Ágnes megtörölte könnyes szemeit.

— Amennyire lehet. De magam is nagyon fáradt vagyok. És árva, elesett, beteg öregasszony.

— Még negyvenéves sem vagy.

— Igaz. De összeomlott minden energiám. Nem tudom, mit kell cselekednem. Ha András egészséges volna!... Istenem, de rosszul neveltek bennünket, magyar asszonyokat! Mi csak gazdasszonyok voltunk, aztán anyák, gyereket szültünk és szoptattunk... és reggel kikészítettük a férjünk fehérneműjét... szegény vidéki nemes asszonyok. Mi nem is tudjuk, mi az: élet, harc, küzdelem, akarat, ellenállás, kitartás... mi csak az urunk kezét fogva mertünk kimenni

az útra s ha eltévedtünk, sírva kérdezősködtünk a járókelőktől: nem láttak erre menni egy erős, magas férfit, az apánkat, az urunkat, a zsarnokot, aki nekünk enni-inni adott és megvédelmezett bennünket tüztől, víztől, rossz ember szándékától... Ó, ha András egészséges volna!

Klema fölemelkedett.

— Ágnes, te nagyon szerencsétlen vagy. Te elvesztetted az egyetlen kincset, ami az embert gazdaggá teszi: önmagadat veszítetted el.

— Nem lehet mindenki oly erős, mint te.

Klema keserűen nevetett.

— Erő? Szó sincs erőről, Ágnes, csak asszonyi kötelességtudásról. Nézd, ebben az országban most nincs egyetlen férfi. A férfi elesett, vagy megrokkant, vagy idegsokkot kapott, vagy megőrült, vagy elájult a háború irtózatossága alatt. Most itt fekszik a földön, félholtan, dermedten, tehetetlenül... és tűri, hogy apró kis ember-tetvek szíjják a vérének...

— Gyilkosok, gazemberek, gonosztevők! — sikoltott fel Ágnes. — És aljasok, rothadtlelkű gyávák, akik tűrik.

— Nem igaz. Csak ájultak. Élőhalottak. Az egész ország olyan állapotban van, mint szegény jó András. Nem is érzi, hogy undok férgek rágják a testét. Ez az egész. Én a férgeknek sem haragszom. Féregnek az a hivatása, hogy az élő ember vérének szívja. Ez az ország olyan, mint egy zátonyra futott hajó. A legénység kétségbeesve tördeli kezét, segítség nem jön, mindenki készül a halálra. És a hajófenéken patkányok hemzsegek, vesztettek az éhségtől és forróságtól és azok most sorra marják az utasokat.

— Miért nem bunkozzuk le?

— Mert a kezünk nem bírja el a bunkósbotot.

— De hát így el kell pusztulnunk valamennyiünknek!

Klema szomorúan vonogatta a vállát.

— Lehet. De addig is nekünk, asszonyoknak, meg kell főznünk az utolsó vacsorát. Igen. Ez alól nem lehet kibújni. Virrasztanunk és dolgoznunk kell, Ágnes...

Mária lépett a szobába. Megállt, ránézett a két asszonyra és kifelé indult.

— Miért nem maradsz itt? — szólt rá az anyja.

— Látom, hogy szomorúak vagytok — felelt halkán Mária — nem akarom tetézni a rosszkedveteket.

— Valami rossz ujság?

Mária elmondta, hogy megvált az Operaháztól. Nem bírja el azt a levegőt. Arra akarták kényszeríteni, hogy propaganda-estélyeken énekeljen. Nem. Ezt már nem teszi meg.

— Gazemberek!

Ágnes egész testében reszketett.

— És most mi lesz veled?

— Semmi — válaszolt Mária, a vállát vonogatva. — Remélem, nem fognak erőszakoskodni.

Másnap újra felvették a lakás térképét és mivel Máriát már kiigatták a dolgozó proletariátus névsorából, elvették a szobáját és kiadták egy terroristának. Az asszonyok sírtak, de nem mondták el a dolog előzményeit a család férfitagjainak. A terrorista különben nem is lakott ott, csak a barátai használták a szobát. Ott ittak és tivornyáztak éjszakánként utcáról felszedett leányokkal.

Mária irtózáttal nézte, milyen veszedelmet zúdított a családra. Némán járt-kelt a lakásban és szüntelen az agyát kínozza, hogy lehetne ezen segíteni. Aztán ledőlt a díványra és órákhosszat nézte a mennyezetet. Akárcsak Barnabás. Egyik cigarettát a másik után szívta. És éjjelente nem tudott aludni. Pokornytól veronált kért.

— Mária, vigyázzon, nagyon hozzászokik — intette az orvos.

— Nem baj. Ha a veronál nem használ, akkor mással próbálkozom.

Két-három hét alatt megszokta. Akkor morphinnal kísérletezett. A mérget Barnabás szerezte titokban egy züllött gyógyszerészsegéd-től. A morphin fejfájást okozott neki, a szervezete visszautasította, nem kábította és nem altatta el. Egész nap dohányzott és éjjel újból álmatlanság gyötörte. Sokszor olyan izgatott volt, hogy befutott az édesanyjához, melléje bújt és könnyörgött neki.

— Anyukám, ne engedd, hogy kiugorjak az ablakon.

Klema erélyes szóval, sokszor gorombán leckéztette, de belül titokban kétségbeesve aggódott Máriáért.

Mária minden héten kapott levelet Bécsből. A levelet a bécsi szovjet-követség egy kurirja hozta, aki az ellenforradalmárok zsoldjában volt. Miklós báró küldte ezeket a leveleket s könyörögve hívta, hogy menjen vissza Bécsbe. A kurir esküdözött, hogy ki tudja szöktetni. Mária hallani sem akart arról, hogy megint itthagya az anyját, de Klema titkos tanácskozásokat folytatott a kurirral, Rosenthal úr fiával, aki mélységes megvetés hangján beszélt a kommunistákról.

— Ostoba és tehetetlen banda ez, nagyságos asszonyom, ha akarja, az egész családot kiszöktetem s a rendőrség még két hét múlva sem tudja meg a dolgot — biztatta Klemát.

Klema komolyan fontolóra vette ezt az ajánlatot.

Az ifjú Rosenthalnak más érvei is voltak.

— A fiatal nagyságos asszonyt el akarják vinni a szovjetházba.

— Miért? — rémüldözött Klema.

— Mert... — dadogott a kurir — mert a fiatal nagyságos asszony... nem tudom, szabad-e magamat így kifejezmem... de tény, hogy a legszebb hölgy Pesten...

— Szentséges ég!

— Csak ürügyet keresnek...

— De hiszen a leányom a házból sem mozdul ki.

— Az mindegy. Nem lépett fel a propaganda-estén . . . és, hogy is mondjam, visszautasította a népbiztos . . .

— Elég! — kiáltott fel Klema — valamennyien elmegyünk Bécsbe. Elég volt.

Klema elmondta a dolgot Máriának.

— Nem megyünk, anyám.

Ez volt Mária felelete.

Az anyja sírt, kért, könyörgött, fenyegetőzött.

— Nem. Nem megyek.

— De Miklós is úgy gondolja, hogy . . .

— Akkor sem — tiltakozott Mária. — Egyáltalán nem megyek el innen s Bécsbe legkevésbé.

— De, hallod, hogy itt veszély fenyeget.

— Hallom. Nem félek.

— De a terroristák.

Mária a retiküljéből egy kis üveget vett ki.

— Akkor inkább ez!

— Mi az? — sikoltott fel Klema.

— Morphin. Elég lesz. Akkor inkább meghalok, anyám.

Klema megnémult. Egy pillanatig gondolkodott s aztán lassan, vontatottan, remegve az izgalomtól, mélységes szomorúsággal megszólalt:

— Te inkább meghalsz, semhogy visszamenj Bécsbe?

— Inkább.

— Szerencsétlen gyermek! — sóhajtott Klema és kiment a szobából.

Rettenetes gyanúja volt, de nem szólt senkinek. Csak a kurirnak mondta meg, hogy köszönik a jóakaratot, valamennyien itt maradnak Pesten.

Ez május közepén volt. Az élet napról-napra tűrhetlenebb és undorítóbb lett. Élelmiszert csak szakszervezeti jegyre lehetett már kapni és egyetlen Péterffynek sem volt ilyen igazolványa. István és Ákos járták a falukat és onnan hoztak valami kis tejet, turót, szárnyast és disznóhúst. István, a hajdú, a szobaleány és Pokorny inasa segítettek nekik. Az öreg urak kártyáztak, a két asszony főzött és mosott és takarított. Pokorny a klinikára járt és mellette dolgozott Klárika, az orvosnövendék. Keresztess András nem tudta, hogy már vége van a háborúnak és a proletárok lapjából a vörös hadsereg hadijelentéseiről azt hitte, hogy azokat még mindig a régi sajtóhadiszállásról jelentik a szállásmesterek. Ágnesnek majdnem meghasadt a szíve, amikor látta, hogy milyen boldog elégedettséggel olvassa az ura a vörös hadseregnek a csehek ellen indított offenzíváját. A szegény beteg ujjongott, amikor egy-egy győzelem hírére betűzgette.

— Ágnes, te Ágnes — erőlködött sírós gyermekhangon a beteg — te egyáltalán nem olvasol lapot?

— Miért kérded, András?

— Mert ha olvasnál, akkor neked is jó kedved volna.

— Kevés okom volna rá — felelt csendesesen, önkéntelen sóhajjal Ágnes.

A beteg megharagudott.

— Micsoda beszéd ez? Itt van ni, Oroszország szövetséget kötött Magyarországgal és a csehek két tűz közé kerültek. Éljen! Németország, Oroszország, Magyarország egy táborban... éljen! Az egész világ a miénk.

Ágnes szeméből kicsordult a könny.

András tovább lelkendezett.

— Magyarország végre független... éljen a szabadság! Éljen az önálló, szabad Magyarország!

Ágnes azt hitte, hogy talán jó lesz, ha óvatosan megpróbálja Andrást emlékeztetni az ő régi egészséges, eszes énjére. Bátortalanul fogott hozzá és magyarázni kezdte.

— Te talán el is felejtetted, hogy sok súlyos csapás érte az országot.

András megbotránkozva vágott a szavaiba.

— Mit gondolsz rólam? Én mindennap elolvasom az ujságokat. Azért, hogy megsebesültem és a jobb lábam megbénult, azért még tudok ám olvasni! A hadsereg Kassa felé halad. A fő az, hogy az utolsó ellenséges katonát is kiverjük az ország területéről. Integritás! Éljen! És Ausztria többé nem fogja kizsákmányolni Magyarországot. Önálló magyar külképviselet. Mi, az neked semmi? Ágnes, Ágnes, én félek, hogy te egyáltalán nem is olvasol ujságot.

Ágnes magában elsóhajtotta:

— Itt a világ vége!

— Most kezdődik az élet! — motyogta András boldog mosollyal. — Orosz szövetség, szabadság, keletről jön a világosság, csapataink győzelmesen haladnak Kassa felé, előre, előre, a végső győzelemig! Magyarország területét egyetlen ellenséges katona lába sem tapadja. Ez az új élet, most pirkad a hajnal, éljen!

Ágnes nem bírta tovább.

Sírva futott ki a beteg szobájából.

Klárikát kereste. Leánya és fia szobájához egy keskeny, sötét kis korridoron kellett átmenni; itt tulajdonképpen csak Klárika lakott, István Barnabással aludt egy szobában. Az ajtó előtt megállt és hallgatózott. Klárika monoton, halk hangját hallotta: a leány fennhangon tanult. Ágnes sokáig állt az ajtó előtt s habozott, hogy benyisson-e, vagy sem. Végre rászánta magát.

— Hogy vagy, kisleányom?

Klárika mosolygott.

— Tanulok.

— Szigorlatozol?

— Arra készülök. Elemér azt akarja, hogy levizgázzak.

— Ki tudja, érdemes-e?

Klárika elgondolkozott.

— Érdemes. Ez az egyetlen, ami bizonyos. Diploma és egy darab kenyér.

— Te azt hiszed, hogy örökké tart ez a vörös uralom?

— Azt hiszem, igen. Vége a régi világnak. Ezt a háború csinálta. Az anyja rémülten csapta össze a kezét:

— Klárika, te kommunista vagy?

A leány tiltakozva emelte fel kezét és egészen belepirult, ahogy válaszolt.

— Nem. Undorodom tőlük. De úgy érzem, hogy mégis az övük a jövő. A régi világ kifordult a sarkaiból. Minden összedőlt. Egy új emberiség született, vérben és gyalázatban, de minden születés ilyen: vérben és piszokban jön az ember a világra.

— Borzasztó! Elemér is így gondolkodik?

— Nem. Ő épen ellenkezőleg. Ő azt hiszi, hogy ez az egész bolsevizmus csak egy ocsmány kaland. Ő tudni sem akar arról, hogy ez sokáig tartson. Ő azt mondja, hogy ez a világnézet embertelen, esztétikátlan és tudománytalan.

— És ebben igaza van.

— Igaza van. De az új ember már nem látja majd így. Természetesnek látja az, aki beleszületik, mint ahogy a királyok gyermekei természetesnek találják, hogy bíborban és a proletároklyökök, hogy rongyokban születtek. Én undorodom tőlük, de nem esem kétségbe. Az én életemnek mindenképen adva van a célja.

— És az?

— Elemér — válaszolta a leány higgadtan, derülten és boldog mosolygással. — Én nem törődöm az emberiség sorsával. Az én sorsom Elemér.

Ágnes ijedten és szomorúan nézte a leányát. Fájt neki, hogy Klárika ilyen öntudatosan és bátran beszél vele. Úgy érezte, hogy ebben a biztonságban van valami a szeméretlenségből. Ő nem mert volna tizenkilencéves, nem, most harmincnyolcéves korában sem merne így beszélni az édesanyjával. Keserű kiábrándulást és valami kínzó féltékenységet érzett. Igen, ez csakúgyan egy új, idegen, ijesztő világ, ez nem az ő régi, bágyadt, szegénylős, titkolódzó, de tiszta és naivul nőies világa. Ez a háború levegőjében korán megérett új generáció. A fiúk nyelvét már nem értik az apák. Eszébe jutott Mária. Ezzel a szegény teremttel Bécsben bizonyára valami katasztrófa történt. Azért olyan kétségbeesett és titokzatos és összetört szegény. De az anyja, Klema, semmi rosszra sem gondol, mert ő a fajtájáról nem hogy bünt, de még gyengeséget sem tud feltételezni. Miért? Mert ő egész életében tiszta volt és erős, igazi magyar asszony, aki érintetlenül kerül az ura karjaiba s attól fogva lezárja a fantáziáját a hitvesi szeretet és a bölcső, a család és a házi gondok, a tradíciók és a kötelességtudás sorompóival. De ő!

És eszébe jutott a királyi bérpalota... nagypéntek, az első

emeleti illatos legénylakás, amelyben egy félórát töltött, a komornyik szemtelen arca, a telefon, az ezredes édeskés, hizelgő, csábító hangja . . . pfuj, undorító ez az élet . . .

És most itt ül előtte a leánya és szemérmetlenül kijelenti neki, hogy az ő életének célja, az ő sorsa egy idegen úr, egy agglégénysorban levő orvosprofesszor, aki sem a férje, sem a vőlegénye, de akivel a nap nagyobbik felét egyedül tölti, felügyelet nélkül, most, ezekben az időkben, amikor az egész szép, régi világ összeomlott . . . én édes Istenem, bele kell örülni ebbe a szörnyű gondolatba!

Hirtelen elhatározta, hogy ő is nyíltan beszél Klárikával. Leült. Maga mellé ültette a kislányt és a szeme közé nézett.

— Mondd meg, mi van köztetek?

Klárrikát nem lepte meg ez a kérdés.

— Szeretem.

— És?

— Ő is.

— És?

Klárrika szeme tágrameredt és csodálkozva nézett az anyjára.

— Mit akarsz még tudni? Ha meglesz a diplomám, összeházasodunk.

— Megigérte?

— Mit kell azt igérni? Ez csak természetes. Feltéve, ha akkor még divatban lesz a házasság intézménye.

Ágnes toroka összeszorult.

— És ha nem?

— Akkor is szeretni fogjuk egymást — felelte Klári elfogulatlanul. — Forma dolga az egész.

Ágnes sírvafakadt és a lánya keblére borult.

— Klárrikám, Klárrikám, Elemér is így beszél veled?

Klárrika meghökkent.

— Nem. Elemér azt mondja, hogy a kommün alatt nem akar házasodni. Ha visszatér az új rend, akkor elmegyünk az anyakönyvvezetőhöz. De azért tovább is tanulnom kell, hogy diplomám legyen. Elemérben sokkal több a konvenciókhoz való ragaszkodás . . . pedig ő is igazán szeret.

Ágnes elképedve bámult a lányára. Nem tudott tovább beszélni. Rettegett attól, hogy Klárrika még őszintébb lesz. Dobogott a szíve és a szeméből kicsordult egy nagy, nehéz könnycsepp.

* * *

Június közepén Péterke hazajött a frontról. Azt mondta, hogy ott volt Kassa elfoglalásánál, de megundorodott a vörös hadseregtől. Belátta, hogy az integritás csak ürügy és szegény magyar legények félrevezetésére szolgáló szemfényvesztő, aljas, hazug jelszó volt . . . Terroristák, agitátorok, véredek, rothadtlelkű gazemberek sorra járnak a fal-

vakat és sorra akasztják a derék magyarokat; az ő szeme kinyílt és most ellenforradalmárokat keres, hogy véget vessen a garázdálkodásnak.

A Péterffy-penzióban senki sem hitt neki. De augusztus 24-én Péterke ott harcolt a ludovikások között és átlőtt melletl vándzorgott haza a penzióba.

Keresztess András épen a hadijelentéseket olvasta és boldogan magyarázta a magyar hadsereg sikereit. Amikor Pétert lefektették az ágyra, apja ráborult és homlokra csókolta.

— Csak kitartás, fiam, a végső győzelemig! Éljen a szabad, független Magyarország! Éljen a háború!

Borzasztó volt ezt a szegény emberronsot látni, amint a fia félholt teste mellett a szabad Magyarországról kezdett szónokolni.

Ágnesből kibuggyant az elfojtott elkeseredés. Eszeveszett tombolásban tört ki és gyalázni, átkozni kezdte a proletárdiktaturát. A szomszéd szobában vörös katonák voltak és meghallották az őrjöngő asszony kifakadásait. Berohantak és nekiestek Keresztessnének. Nem volt a szobában más, csak a sebesült fiú, a beteg apa és a sikoltozó, tébolyodottan hörgő és átkozódó anya. A katonák megragadták őt és magukkal cipelték. A fiú elájult, Keresztess András szélütöten esett a diványra.

Néhány perc múlva ért haza Elemér és Klári. Az adjunktus nyomban intézkedett, hogy a sebesültet a klinikára vigyék, Klárika pedig az anyja után rohant.

Másnap reggel anya és leánya beállítottak a penzióba. Klárika elmondta, hogy a szovjetházban volt, ahol egy orvostanhallgató kollégája révén bejutott az egyik népbiztoshoz. A népbiztos átkísértette a parlament épületébe és ott a pincében megtalálta anyját. És kiszabadította.

Elemér arca krétafehér lett és elsötétült körülötte a világ. Meredten, kétségbeesve bámult a csapzothajú, remegő, ájulásig kimerült leányra és megtántorodott.

Klárika Elemérré nézett és megérezte, hogy a férfit milyen szörnyű félelem kínozza. Odalépett hozzá és megfogta a kezét.

— No, mondja ki bátran, mire gondol most?

Elemér szájaszéle némán reszketett és a fejét elfordította. Klárika átölelte a férfi nyakát és a fülébe súgta.

— Elemér! Akkor inkább meghaltunk volna én is, az édesanyám is! Az Isten úgy segítsen meg valamennyiünket!

* * *

Egy hét múlva vége volt a vörös borzalomnak. Klárika nem is vette tudomásul. Őt égen és földön semmi sem érdekelté más, csak hogy Elemér lelke meg tud-e nyugodni a szörnyű gyanú után. És napjában százszor elsóhajtotta, hogy bárcsak csodát tenne az Isten és ki tudná tépni Elemér lelkéből azt a szörnyű gyanút.

(Folytatása következik.)

Surányi Miklós.

A Napkelet Könyvtárának új számai. Folyóiratunk e testvérvállalatában most jelent meg, kettős számként Mussolini beszédeinek gyűjteménye, gróf Zichy Rafaelné fordításában, továbbá boldogult Gragger Róbert hagyatékából a válogatott magyar népballadák kötete. Mind a kettőt hivatott toll fogja folyóiratunk hasábjain bemutatni, e sorokban csak az olvasók figyelmét hívjuk fel a megjelenés tényére és ezzel kapcsolatban arra a munkára, melyet a Magyar Irodalmi Társaság e könyvtár kiadásával végez.

Az a szeretetteljes fogadtatás, melyben Könyvtárunk új számait a Napkelet olvasóközönsége részesíti, talán fölöslegessé is teszi az ajánlást, de a bizalom, mely a Napkelet olvasói és írói közt fennáll, megadja a lehetőséget, hogy a Könyvtár kiadásában követett szándékunkról őszintén nyilatkozzunk.

Ez a szándék igen egyszerű. Anyagiakban megfogyatkozott olvasóközönségünknek olcsó áron jó könyveket akarunk kezébe adni. Középosztályunk, csak igen csekély összegeket költhet könyvekre, ezért iparkodunk a Könyvtár egyes számait úgy állítani össze, hogy egy-egy kötet egész nagy kultúráköröket világítson meg és széles alapon tájékoztassa az olvasókat. Mussolini beszédeinek eredeti szövege világosabb képet, pontosabb felvilágosítást nyújt a mai Európa egyik legfontosabb problémájáról, a fascizmusról, mint olyan könyvek tömege, melyekben nem Mussolini szölei meg, hanem csak róla folyik a beszéd. Másrészt az ilyen eredeti szövegeknek élvezhető formában közlése a közönségnek művészi és egyúttal történeti érzékét is emeli. Az elmúlt félszázad frázis-uralmát csakis az tette lehetővé, hogy a közönség nem tudott különbséget tenni az eredeti, ősi, igazi szó és a derivált, a belemagyarozott, az utólag kitalált és felcifrázott közt. Pedig e kétfajta szöveg között ég és föld a különbség. Az első fajta a valóságot adja, a második annak kikészített vagy

épen kendőzött mását. Az első az igazi páthoszt, a második a hamisat. Az első a kemény, másíthatlan valóság, a másik csak utólagos magyarázat, mely sokszor ravasz furfanggal készül. Az első: küffő vagy remekmű, a második: újságcikk vagy kortesbeszéd, melytől megrészegülhet a félműveltség, de felemelkedés és az akaratsnak magas dolgokra determinálása nem következhetik belőle. Példának elég könyvtárunk mohácsi kötetét elővenni: a pápai követnek háromszáz év előtt írt egyszerű, lapidáris sorai kérlelhetetlen realitásukkal mennyivel élénkebb hatást tesznek, mint a centenáriumnak végtelen szónoklat- és cikkáradata. Hasonló a mi Fiorettikötetünk, hol a kütfőszerű, eredeti szöveg egyúttal remekmű is, mely a fordító génusza jóvoltából legművészebb magyar köntösben jelenik meg. Ugyanily célt fog szolgálni legközelebb megjelenő számunk, Árpádházi Boldog Margit legendájának eredeti, magyar szövege.

Új irányban fogunk haladni a szintén e tavasszal megjelenő művésztörténeti köteteinkkel, melyek a hazai és külföldi művészet összefoglaló problémáit gazdag képanyaggal magyarázzák, anélkül, hogy a kötetek árát az eddigiekénél magasabban szabnók meg. Szépirodalmi köteteinkben ezután is figyelemmel leszünk arra, hogy pályájuk kezdetén álló fiatal magyar tehetségeket ismertessünk meg a közönséggel, mert ma valóban minden értéket fel kell ismernünk és számba vennünk.

Mindez sok, szép és nehéz feladat. Elismerjük, jobban megközelíthettük volna, ha eddigi húsz kötetszámunk helyett százra tekinthetnénk vissza. De a *biztos* haladás csak lassan mehet. A Magyar Irodalmi Társaság nem nyereségért dolgozik, vagyona a folyóiratban és kötetekben van, melyeket kiad és minden eladott kötet ára új kötetek megjelenését teszi lehetővé. Bizalommal mondjuk ezt és alapos reménységgel, hogy olvasóink a mostani kötetek vásárlásával megadják az anyagi alapját jelen évi szélesre szabott programunk megvalósításának.

Hamvadó tüzek. Alig mult négy éve, hogy lapunk első számainak egyikében örvendetes beszámoló jelent meg Vargha Gyula fokozódó termékenységi költszeteről és már ismét újrakezöltni benne az el nem évölö nemes hagyományok buzgóeru költöjét legújabb verses kötetének megjelenése alkalmából. E tartalomra és terjedelemlre nézve egyképen gazdag gyűjtemény három csoportban tárja fel költöjének épen az öreg kor súlya alatt izmosodó költszetét.

Az első csoportot, amely mind az 1922. év termése, «*A végtelen felé*» cím foglalja össze. Azonban ez a közös gyűjtönev csupán külső keret, amelyen belül a témának, műfajnak és formának meglepő változatossága bontakozik elénk. Nem csak az első ciklus, hanem az egész kötet hangulatának alaptönusát adja meg e csoport első költeménye: «*Hamvadó tüzek*», amelyben a hamvadó élet szimbolikus képe jelenik meg a szemléölö költö előtt. Ez a folytonosan visszatérö motívum túlnyomórészt az elmulás költszetének méla hangszerévé avatja Vargha Gyula halkszavú lantját. Közben egyegy erőteljesebb hang és dallam is fölszakad húrjairól, de — mint a motívum-zenében — a jellegzetes vezérmotívum festi alá minden mondani- valóját. Ez a mélabús hang száll felénk megható hatyüdal ihletével az első verscsoport zárökölteményéből is, amely «*a végtelen felé*» távolodó öreg hatyü képében az öregedö költö sorsának finom rajzát adja.

A kötet második csoportját a «*Királyok könyve*» teszi, amely az 1922—26. évek epikai termésének egy zárt ciklusát foglalja magában. A gyűjteményt alkotó 21 költemény a tragikus sorsú Árpád-házi királyok életéből veszi tárgyát. A drámai erővel teljes balladák király-tragédiáiban benne zúg az örök magyar tragédia és minduntalan fölsír az elmulás vezérmotívuma.

Az egész kötetnek majdnem a felét foglalja el a harmadik és utolsó csoport, amelynek sejtelmes címe: «*Öszi levélhullás.*» Ez az 1923—26. évek túlnyomóan lírai termését foglalja magában s természetes folytatása és kiegészítése az első csoportnak.

Vargha Gyula költeményeit olvasva úgy érezzük magunkat, mint mikor az ősz csodálatos színeiben pompázó erdő láttára az elmulás borongó hangulata szállja meg lelkünket. Ahogy

ilyenkor a legváltozatosabb színek pompája a hervadás mélabús hangulatává tumpul, épúgy Vargha Gyula költszetének témabeli gazdag változatossága és csillogó formaművészete is a hanyatló életnek az elmulás fényével megbéküöl csendes harmóniájává halkul. Ez a megható nyugalom, ez a színekből fakadó egyszerség volta- képen a költöi lélek csodálatos gazdagságát leplezi, amelynek minden megnyilatkozási formáját, még az epikát is, erős szubjektívitás jellemzi. A nemzeti, társadalmi és egyéni élet sok-sok problémája és aktuális mozzanata mind a költö személyes sorsával való kapcsolatánál fogva nyer költöi értéket s a szubjektív élmény erejével jelenik meg verselő művészeteinek virtuóz formáiban.

Jelenünk sivársága érthetövé teszi, hogy hazafias költszete egészen elhalkul s a töle nem egyszer megjósolt nemzeti hanyatlás immár alig ihleti lantját. Az utóbbi négy év gazdag terméséhez képest elenyészö ama költeményeinek száma, amelyekben a haza sorsa közvetlenül foglalkoztatja. Ezek között is csak egy van olyan, amelyik prófétai erővel fölajduló fenyegetést szór ellenségeink ellen («*A trianoni béke megkötésekor*», amely azonban még 1920-ból való), míg a többiben a bizni már nem tudó hazafias pesszimizmus az uralkodó. Legjellemzőbb megnyilatkozása e tekintetben a «*Korhadó fejfa*», melynek utolsó versszakában megrázóan sírja el magyar lelkének mélységes fájdalomát:

Fájó lelkem habár ízekre tépem,
A sors, a sors nem fordul semmiképen.
Fagyos szél zúg, s hó hull, sűrűn szítálva...

Mért is van a korhadó fejfanak álma?

Még jó, hogy álmának tárgya nem csak a jelen, hanem a mult is lehet, amelynek sok drámai jelenete foglalkoztatja verselő kedvét. Így aztán, az epikai forma révén, a költö bús magyar lelkének szubjektív fájdalma mintegy objektiválódik s a történeti balladák komor hangulatában éli ki magát. Érthetö, hogy a magyar jelent színte csak befelé sirató költö figyelme a messze multnak olyan mozzanatain pihen meg, amelyek tragikus memem- tőjükkal, zordon hangulatukkal mintegy örök érvényességgel szimbolizálják a magyar tragédiát. Ennek a multba vetített sajdó fájdalomnak művészi megnyilatkozása: «*Kézai*

Simon mester, akinek lelki megrázkódásában benne zokog az egész Árpád-kori magyarság szomorú sorsa és a hazafias költészet lantját összetörő költő fájdalma. Midőn megérkezik az utolsó Árpád halálának híre:

Kézai mester, mintha homlokon
Tagló találta volna, úgy leroskadt.
Könnyek görögtek ősz pilláiról
S remegni kezdtek hervadt ajkai.
Majd felnyögött: «Mindennek vége,
vége!

Ne írj te képet. Én se folytatom
Kis krónikám . . . » És összetörte tollát.

Ezt a tragikus alapmotívumot helyenként jólesően enyhíti és színezi egy-egy kevésbé borús hangulatú költemény, amilyen többek között *«Nápoly felé»*, amelyben Mária, magyar királyleány újra meg álmodja Emese álmát, valamint *«Királyleány Rácországban»*, amely népmesei motívumokkal van át meg átszőve. Nem ebbe a ciklusba tartozik ugyan, de külön figyelmet érdemel történeti balladái közül *«Furulyaszó»*, amely a népbalada üde poézisével teljes. A hangulat enyhülésének további megnyilatkozása jellemzi *«A szebeni lakoma»* című víg balladát. A költő epikus művészetének valóságos remeke *«Szemírmisz»*, egy bűbajos keleti mese, amely csupa fény és pompa, nyelve színes, előadása keleties hajlékonyságú. Elbeszélő stílusának jellegzetes dokumentumai még azok a többé-kevésbé tréfás hangulatú életképek, amelyek egy-egy esemény keretében a vidéki életnek valamely tipikus alakját vagy mozzanatát örökítik meg. (Matyis koldus. — Cigány Misa. — Mihály bíró stb.).

Azonban Vargha Gyula költői egyéniségének igazi megnyilatkozása mégis csak a líra. Költészete akkor szárnyal igazán, midőn a rajta kívül álló események helyett a velük kapcsolatos egyéni reflexiókról (különösen: *Epigramm-félék és Forgácsok*) s a maga fájó lelkének csendes válságairól ad számat. Költői multjából, kiforrott egyéniségéből és lehiggadt életfelfogásából következik, hogy lírai költészetének forrása nem a háborgó érzelmek hullámszája, hanem a megbékült hangulatok csendes áramlása. Az élet nyári viharai már elzúgtak fölötte, hogy az ősz halk szellőinek adjanak helyet. Most már csak ezek hozzák rezgésbe lelke hárfájának finom húr-

jait, hogy belesíriák az alkonyat csendjébe az örökre távozni készülő ember megindító hatyúdálát. A *búcsúzó élet* e méla költészetének egyformán tárgya a mult sajnó emléke s az eljövendő halál megoldhatatlan rejtélye. (*A bölcső és a koporsó között.*) A halál gondolata rendszerint arra készíti az embert, hogy megcsinálja életének a zárathoz szükséges mérlegét. Puritán erkölcsű, érzékeny lelkű embernél ez a mérleg többnyire passzívát mutat, mert vagy önmagával vagy a sorssal szemben áll fenn kiegyenlítően követelés. Vargha Gyula is úgy érzi, hogy multjának sok mulasztása van, amelyért részben a sorsot, részben önmagát okolja. Meghatóan szép képbe foglalja e multa irányuló szemlélődésének eredményét:

Visszatekintve sok szép napomra,
Fényben fürdő méh lehettem volna,
S csak némán küzdő bús hangya voltam,
Szár az morzsáért lenn robotoltam.
(*Hangyamódra.*)

Mint az élet fáradt vándorát, elfogja a pihenés vágya és szabadulni óhajt a gond Nessus-ingétől s ugyanakkor, mintha mégis lehagolná az örök pihenés gondolata s az a nyugtalanító kérdés, hogy mi vár az emberre *«Túl a Léthén»*. Az örök emberi sors tragikum a s az öreg kor melancholiája épen abból származik, hogy az óhajtott pihenés legtöbbször csak a halál formájában realizálódik. Ezen a vígasztalan helyzeten csak néha tud a költő egy-egy pillanatra felülemelkedni a humor segítségével:

Maholnap én is úr leszek,
Gondon, bajon már túl leszek,
Túl a keserves éveken,
Túl, túl — az egész életen.

Hogy ez a könnyed gesztus valóban csak a humor leplező játéka, az kitűnik egész lírai költészetének elegikus borujából. A humor ősz, fáradt verőfénye megtörik a hangulat komor boruján és a mindent elnyelő siri sötétség veti előre árnyékát:

A zsongó habok ajka
Rejtelmesen susog.
Vár a fekete sajka,
Mely vinni fog.

(*Érkezés — Indulás!*)

Egyéni sorsának a mulandóságához s az örökkévalóságához való viszonyán kívül különösen még egy személyes mozzanat jelenik meg verseiben gyakori motívumként: a maga költői hivatásának és irányának szerénységében is méltán önérzetes hangoztatása és igazolása. A divatos közizlés nem téríti le útjáról és bölcs nyugalommal számol le a hangos közvéleménnyel. Nem fáj neki, hogy nem mindig aratott köztetszést s a tessék-lássék elismerésből egyáltalán nem kér:

Menj a tömeggel, s hagyj itt engem,
Késő dalom ügyis magannak zengem;
Engem a város üres zajja nem von,
Csak a természet, e komoly templom.

Jobb énnekem itt a magányban,
Itt betelik már végső vágyam:
Porommal a fák őszi avarja
Hírem-nevem is betakarja.

(Nívós vers.)

Bár Vargha Gyula költészete még e rezignált kijelentés ellenére sem szorui különösebb védelemre az általa többször neheztelően aposztrofált közizléssel szemben: annyit mégis meg kell állapítanunk végezetül, hogy az előttünk levő kötet maga is maradandó szépségekkel teljes. A költő változatos formaművészetét elmélyíti, technikájának kristályos tisztaságát meleggé teszi a tartalom költői szépsége. Epikai témaválasztása mindig megfelel egyéniségének, érzelmei a lélek mélyéről fakadnak és az őszinteség melegével hatják át reflexióit. Innen van, hogy a tartalomnak és formának csodálatos harmóniájában tökéletes hatású költészetté fokozódik legtöbb alkotása. Ezen az egyéni értéken felül nagy jelentőséget nyer Vargha Gyula líraja azaz, hogy a maga egyéni művészetével tovább fejlesztette s finom reflexióival elmélyítette a «kedves bánat» költészetét, az «Őszikék» műfaját.

Egyébként költői hivatásának legszébb meghatározását, költészetének legáltalánosabb értékelését készen kapjuk tőle magától abban a klasszikus szépségű tőtör önjellemzésben, amellyel «Eldöntellen vita» című versét befejezi:

De létem bármi semmiség is,
Él bennem egy halk sejtelem:
E sárteken az Alkotónak mégis
Valami célja volt velem;
Talan hiába nem sugallt
Szívembe annyi méla dalt.

Hiúság-e, ha megpendítve lantom,
Magamban titkon azt óhajtom,
Hogy ami lelkemből kiforrt,
Fakasszon könnyet és mosolyt
S gyujtson magyar szivekben tiszta
lángot.

De hírnevet magannak nem kívánok.
Nekem, e sajtó lét után,
Egy jeltelen sír kell csupán,
Hol elfelejtve teljesen
Porladjak békén, csöndesen.

Mi pedig nyugodtan kiegészíthetjük ezt a szerény önjellemzést azokkal a megértő sorokkal, amelyekben ő maga «Arany őszikéi»-t méltatja:

Őszi virágainál szebben
A tavasz rózsája se nyílik.

Gulyás Sándor.

Gyulai Pál irodalmi emlékei. A Kisfaludy Társaság nemes hagyományaihoz méltó kegyelettel járt el, mikor Gyulai Pál születése százéves fordulójának alkalmából kiadatta egykori elnökének azokat a költeményeit, melyek az utolsó gyűjteményes kiadásból kimaradtak. A kötet anyagát Papp Ferenc gyűjtötte össze s látta el tájékoztató jegyzetekkel. Bevezetésül azt a, Gyulai életét és írói pályáját nagy vonásokban ismertető, szép összefoglaló tanulmányát közölte, melyet a Nemzeti Könyvtár terbevett, de gazdasági okok miatt meg nem jelent kötetéi elé szánt.

A gyűjtemény egy csomó németből való fordításon kívül, nagyrészt a költő pályakezdése korában készült verseket tartalmaz, köztük több olyan darabot, melyek tárgyuknál fogva általánosságban is jellemzők. (Szózat; Széke-lyek; Egy kicsiny ház.) Igazolják Papp Ferencet, aki szerint Gyulai lírája az erdélyi magyar jellem eszményképét vonzó vonásaival örökíti meg s az elnyomatás korának nemes szellemét méltóan fejezi ki. Az effajta darabok mellett a különböző dalszerű kísérletekben (őszi, tavaszi stb. dalok) és gyermekversikékben a költő fejledező hajlamának és ízlésirányának olyan nyomai is felbukkannak, melyek fejlettebb alakban a későbbi gyűjteményekből sem hiányoznak. Élszörtan személyes jellegű és korszerű élmények köztői visszhangjaival is találkoznak a kötetben, melyről ilyenformán nagyon találó a kiadó megállapítása, hogy bár természeténél fogva nem nyújthat egységes és teljes képet, mégis becses adalékul szolgál a költői egyéniség fej-

lődésének rajzához. A gyűjteményhez tartozó jegyzetek becses felvilágosítást nyújtanak az egyes darabok indítékáról vagy keletkezésük körülményeiről. Kiténik belőlük, hogy, mint másoknál tapasztalható, a fiatal Gyulai sem vonhatta ki magát a korabeli vezetők egyéniségek hatása alól. Az ifjúkori próbálkozások tanúsága szerint, főképp Vörösmarty, Bajza, Garay és Petőfi hatottak rá. Egyik-másik költeménye Arany szellemével is mutat ugyan érintkezést, de itt a találkozás véletlennek látszik, mert a párhuzamba állítható művek korábban jelentek meg, mint Aranyéi.

Vannak a gyűjteményben önmagukban is figyelemreméltó darabok. Hogy ezeket Gyulai mégsem érdemesítette az újból való kiadásra, ennek oka a költő rendkívül szigorú önkritikája. Az ifjúkor érzelmi fellángolásait kevésbé leplezgető versek kihagyásánál az értebb kor lehiggadt idegenkedése is közrejátszhatott. Másutt meg esetleg az alkalmiság elmulása okozhatta a mellőzést. Talán a Pestalozsi emlékünnepe 1846-ban írt distichonjai is azért maradtak ki a későbbi kötetekből.

Pedig e költeménynek (melyen tagadhatatlanul érzik Vörösmarty egy hatalmas erejű versének, A Guttenberg-albumba címűnek a hatása) szép sorai még ma sem évültek el:

Ünnepet ül a világ, eszméid szép diadalát
Shálaadó szívvel megkoszorúzza neved.
Ó de ez ünnepség nem olyan, mely
tégedet illet,
Lelkedhez méltót nem lehet adnia még.
Majd amidőn lelked roppant eszméje
megérik,
És méltóságát érzi az emberiség.
Majd ha tudatlanság zord, régi homálya
eloszlik,
És a megíjult föld új tűző fénybe
ragyog;
Majd ha a nemzeteken, csend s boldogság
keze nyugszik;
És nyájás szemmel néz a nagy Isten alá;
Ünneped akkor lesz méltó hozzád s a
világhoz...

Az egészében igen érdekes kötet végén Gyulainak néhány öregkori verse olvasható, melyek részint a hazája romlását féltő polgár aggodalmait, részint a saját sorsán tündőző költő belső megnyugvását tükrözik. A művelt olvasók és a tudományos kutatók igényeit egyaránt tekintetbe vevő kiadás bizton számíthat általános érdeklődésre.

Baros Gyula.

Irodalmi évkönyvek. Az utóbbi évtized anyagi és szellemi válságainak szomorú tünete, hogy a főváros határain túl működő irodalmi társaságokról a napisajtó szűkszavú híradásain kívül a nagyobb nyilvánosság alig tud valamit. A kevésbbé tájékozottak jóformán csak a debreceni Tisza István Tudományos Társaság, meg a pécsi Minerva-Társaság kiadványaiból állapíthatták meg, hogy a szellemi újjáépítés provinciális őrszemei sem tétlenkednek s szavuk többnyire csupán a körülmények mostohaága folytán korlátozódott a helyi érdekelttség körzetére.

Ujabbán mintha e tekintetben némi javulás jelei mutatkoznának. Az egytème révén virágzó szellemi központtá nőtt Szegedről most nem szólva, két nemrég megjelent műből is látni, hogy vidéki városaink némelyike mily öntudatos készséggel tesz bizonyosságot a művelődés iránti érzékéről. Ime a mindössze kétéves *Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvei*-nek első kötetéből kiténik, hogy a magyar alföld egyik városának derék lakói mennyire tisztán látják halhatatlan költőnknek, iskolájuk egykori tanárának jelentőségét. Jól tudják, hogy emlékének ápolása a tőle képviselt eszmék terjedését segíti elő. Gaal Lászlótól szerkesztett tartalmas évkönyvük az 1925-ben létesült Társaság alapszabályán, ügyrendjén s hivatalos közleményein kívül magában foglalja az alapítás óta tartott felolvasások egy részét, csupa olyan munkát, melyek tárgyuknál vagy előadás módjuknál fogva minden művelt olvasót érdekelhetnek. A kötet ily darabjai: Bárd Miklós Aranyt és Gyulait apostrofáló versei (A professzor úr, Leányfalván), Voinovich Gézától Gyulai Pál emlékezete, Lőrinczy György és Osváth Ferenc Jókai emlékéit idéző szép sorai, Vargha Gyula és Remsey György költeményei, Farkas László, Márton Lajos és Váczy Ferenc tanulmányszerű művei, Muraközy Gyula eredeti és Tóth Józsefnek oroszról fordított novellája.

E munkák közül Voinoviché mellett Farkas László dolgozata külön füzetben is megjelent s az 'Élet és művészet' viszonyáról szóló, egészséges felfogású megjegyzéseivel bizonyára kijózanítólag hat majd az álzszenialitás szertelenségeit vak áhitattal bámulók körökben. A másik irodalmi évkönyv: A *Gárdonyi Társaság Értesítője*, Heves vármegye és Eger városa lelkes írói

gárdájának ügybuzgalmáról tájékoztat. Kisebb terjedelmű mint a fön-
tebbi kiadvány, de nem kevésbé ro-
konszenves tartalmú. Vucskits Jenő
titkári jelentése jó képet nyújt a Tár-
saság mozgalmak életéről, szép terveiről,
melyek közül kiemelésre méltó a
vidéki irodalmi csoportosulások meg-
szervezésére irányuló törekvések. A füzet
közleményei a hivatalos jellegűeken és
Harsányi Zsolt kis cikkén («Miért nem
kerültem színre Amerikában?») kívül
mind Gárdonyira vonatkoznak. Vuc-
skits «Az egri remeteszög intései» címen
Gárdonyi stílusának abszolút művészi
voltát hangoztatja, Saad Henrik a bold-
dogult írónak zeneszerzői és festői ki-
sérleteiről közöl érdekes adatokat («Gár-
donyi szórakozása»), Bárányi László
Gárdonyi «természetlátásá-t vizsgálja,
Pap Irén pedig «Az én falum» apró
tragédiái címen a költő művészetének
altruisztikus vonásait hangsúlyozza.
Örvendetes volna, ha Nagykirós
és Eger példájára többi vidéki irodalmi
társaságaink is közzétennék a mun-
kásságukról tájékoztató, régebben szo-
kások időszaki kiadványaikat. A. B.

Szép Ernő : Valentine. (Regény. Sin-
ger és Wolfner.) Szép Ernő regénye
magvával az a gondolat jelölhető meg,
hogy a tegnap és ma nem értik meg
egymást. Idegenül állnak egymással
szemben még akkor is, ha erős szenve-
dély, mondjuk a szerelem kapcsolja
egybe a multat a jelennel. Az író ezt
így fejezi ki: «Arról van szó, hogy két
világ került itt össze: a mai leány meg
a tegnapi fiú világa. Ebből a két vilá-
ból nem tud egy világ lenni, mint ahogy
például hiába szorítod egymáshoz akár-
milyen préssel a fát meg az üveget,
soha nem fog azok közt az adhaesio
beállani». Látni fogjuk, hogy ez a
«tapadás» a regény végén mégis csak
beáll s így a regény meséje az író alap-
gondolatának ellentmond. Melyik az
igaz: a mese vagy a gondolat? Úgy
látszik, egyik sem. Az elmélet lélektani
szempontból hamis, mert a szerelem —
mint az író meséje is kénytelen meg-
vallani — áthidalja a «tegnap és ma»
nehézségeit; a mese meg — legalább
ebben a formában — esztétikai szem-
pontból nem helytálló, mert meg-
oldása mesterkélt.

Valentine és György nászúton van-
nak, mikor megismerkedünk velök
egy velencei előkelő étterem «rózsa-
színű» sarkában. Boldogok, ami joggal
elvárható kéthetes házasoctól. Cseveg-

nek, iddognak, bohóskodnak, mint
két «legeslegnagyobb» bolond e «leges-
legesvilágon». Valentineken, a «ró-
zsaság»-nak egyszerre az az ötlete tá-
mad, hogy menjenek le a barba. György
«belecsodálkozott a szóba, mintha hir-
telen nem tudná, mi az a bár». Valen-
tine azonban «megcírógatta sürgösen
a férfi térdét: Csak egy kicsit, Gyurka...»
Gyurka kemény, edzett, világotjárt
mérnökember, de hiába! e térdcírógá-
tásnak nem tud ellenállni s lemennek
a hotel «iszodájába». Itt folytatódik
a szerelem ezer bohó játéka és évődése,
amin néha «egy métert kell kacagni».

De egyszerre im «egy charleston-
zenébe» kap a banda s a teremben
most mindenki megbolondul. Ettől a
zenétől a csillár melegebben ragyog,
az emberek «könyökükkel» és «kör-
meikkel» kapkodnak a bokázó taktusok
után. Valentinet is megejtí a tánc-
örület: «Az én muzsikám, Gyurka!
Hallja, a Valentine! Jaj, de boldog-
ság, mi?» Györgynek azonban nincs
érzéke a charleston iránt, mert csak
az imént jött haza a messze Szumatra
szigetéről, ahol a holland kormány
megbizásából dolgozott. Életéből ki-
maradt a Jazz-band, furcsának találja
a táncot s még furcsább, mikor újdön-
sült felesége, kinek közben egy vélet-
lenül odatévedt régi pesti táncosa je-
lentkezett, szintén táncba áll. Eleinte
kellemetlen érzéssel, majd mind nő-
vekvő féltékenységgel, végül vad izga-
lommal nézi felesége szökellését, rez-
gését és ringását. A tánc mind örültebb
orgiává fajul. Hiába kéri, nógatja,
sürgöti feleségét, hogy elég lesz már,
menjenek haza: nem használ. Feledve
nászút, szerelem, boldogság; egy bol-
dogság van: a charleston! A zene
már visszaél a hangjegyekkel: ugat,
kukorékol, gágog, hápog s a táncosnép
is huhogással és nyerítéssel gazdagítja
a hangversenyt. Az örült forgatagban
a férfi Valentine «arcába nyújtja rezgő
fejét»; meg akarja csókolni. György
most utat tör hozzájuk, parancsoló
hangon támad Valentínere s gavallér-
jára. S mikor ez se használ s a néger is
leguggol, hogy a saxofonnal gúnyosan
belevoníthasson György fülébe, hősünk
felugrik a pódiumra, kikapja a dudát
a fekete kézből s olyant húz vele a néger
tarkójára, hogy ez a pódium elé pottyan.
A megdühödött ember szétüt a banda
közt s a parázs botránynak az a vége,
hogy felesége elájul, őt meg rendőrök
viszik el. A rendőrségről azonban az
okozott kár megtérítése után kiszaba-

dul, a hotelbe siet, ahol feleségét kisírt szemmel találja a nagy utazóláda előtt. Az asszony csomagol, hogy haza utazzék. Szép szó, kérések csak elmergesítik a dolgot: a vége az, hogy a kéthetes másztról külön jönnek haza azzal az elhatározással, hogy elválnak.

Eddig tart az első felvonás. Azért előlegezem e résznek e szót, mert újabban minden regény előbb-utóbb színpadra kerül s ott bizonyára e helyen gördül le a függöny. Kétségtelen, hogy ez a rész érdekes. Az ötlet, hogy a mai táncboly még a nászutazók szerelménél is féltelenebb valami s rést üt egy fiatal pár boldogságába, ügyes. Az író értelmjes szatírával hozza ki mondanivalóját; az egymásután futó képek szemléletesek, festőiek s jellemzetesek. Hőse félszeg helyzetében sem lesz nevéstés; az író vigyáz, hogy állandóan ébren tartsa számára rokon-szenvünket. Sok apró, éles szemre valló megfigyelés gazdagítja a szereplők jellemábrázolását, akiknek története mégis annyira drámai menetű, hogy szinte stílusosan (Jazz-band) rohan és örvénylik az olvasó előtt. Általában: az «expozíció» erős technikán, leleményen és intuíción épül.

A regény további folyamán a megfelelően izléstelen megoldásig alig történik valami az ifjú házaspárral, hiszen útjuk szétvált, «haragban vannak». Az író kénytelen felváltva, külön-külön szólni róluk s így a mese — már tárgyi okoknál fogva is széteső, szakadozott, laza. György úr falujába megy artézi kutat fúrni, majd ismét feljön Pestre, hogy céltalanul járja az utcákat, neki-neki búsuljon, pezsgőzzék s — hogy pontosak legyünk életrajzi adataiban — megmanikürözze körmeit. De Valentine is megváltozik hebehurgya viselkedése után. A nagyzó, léha családkörben, ahol egyetlen szórakozás a poker-parthie és friss pletyka, késő bánattal eszmél rá a mézesetek boldogságára. Nincs kedve s játékra, se fürdőzésre; kezd érdeklődni a kertészet iránt, szóval *komoly* nő lesz. Az ember azt várna, hogy egy levélváltás vagy véletlen utcai találkozás, vagy — mint az író pedzi is egy ízben — a jeles miniszteri tanácsos apa, aki egy kereskedelmi utazó gyakorlati érzékével intézi leánya sorsát, tán összehozza a fiatalokat. A szerzőre nézve azonban ez igen természetes megoldás lenne. Valami raffinált injekciót ad képzeletének s György urat egy «ponny» szíznésző társaságában beülteti egy

«Butik»-ba, ahol duruzsol a jazz s andalogják a tangót. Egyszerre csak — «micsoda szenzáció támad a teremben!» Egy nő jelen meg, fekete selyem álarccal, csipkés fekete selyemruhával, végig le a fekete selyem félcipellő sarkáig (a nem mindennapi hatást az okozta, hogy hosszú ruha van rajta) hosszú hajjal (három hónap alatt növesztette). Leül, pezsgőt rendel, majd fölkel, «emelt fővel megy egyenesen hátra, hol nyitva van egy világos kicsi fiülkének a függönye». Már-már aggódunk, vajjon hova tart az exotikus nő, mikor kiderül, hogy a telefonfülkébe megy, ahova Györgyöt a pincérrel «igen fontos ügyben» odakéri. A hölgy természetesen Valentine. György megy, az álarc lehull, a viszontlátás öröme nagy, a béke teljes s az olvasó csalódása is az.

Mert megbékül-e az olvasó? Hígyjen-e a megkomolyodott Valentinek, aki oly gyöngéd, hogy ura izléséhez mértén öltözködik, másrészt oly izléstelen, hogy egy «Butik» sarkát tartja illő helynek a béküli jelenetre? Azt hiszem, amint a könyv első jelenetében, úgy itt is némi artista allűröket vesz fel a miniszteri tanácsos úr méltóságos leánya. Általában: a szerző alakjainak csak a címe méltóságos: viselkedésük, gondolkodásuk, beszédük nem az. Poóy tanácsos úr igen sikerült snob, felesége nagyzóly hiszterika, a mellékalakok: Dundi, Lali, Pipi modoros cretinek. A szerző kitűnően gúnyolja ki e ránk nézve idegen világnak gondolkodásmódját és zsarogját, csak az a kár, hogy a család fejének patinás nevet (Poóy) és úri multat (nyug. miniszteri tanácsos) ad, hiszen minduntalan kiérzik, hogy a jeles tőzsdés előbb volt gazdag s csak azután lett méltóságos. Rokonszenves és jól rajzolt alak azonban a hős: Békász György, a falusi jegyző fia, ki nem akar több lenni, mint munkás mérnök s mégis az egyetlen magyar úr a társaságban. Az író szerint a «tegnap» fia a többiekkel szemben. Nem azt példázza-e ez, hogy csupán tegnap voltak urak és magyarok?

Szép Ernő rajzolja gyakran ötletes, sőt néha poetikus is. Nyelvről és stílusról azonban legjobb nem beszélni. Ezen néha — «egy métert kell kacagni». A modorosságban és szenvelgésben Szomorj útján halad, s ha siet, még utól is éri őt. E nyelv valóságos Jazz-band, a stílus charlestont jár s az írónak bizonyára szerencséje, hogy «pó-

diuma» az olvasónak nem esik kezeügyében, különben úgy járhatna vele, mint Békász Györggyel a néger.

Hartmann János

Orczy Emma bárónő: Pimpernel Erdélyben. (Regény. Angolból fordította Pogány Kázmér.)

A legendás Vörös Pimpernelnek, Sir Blakeney Percynek egyik leszármazottja az írónőnek ebben a regényében a leigázott Erdélybe kerül, hova anyai ágon rokoni kötelékek fűzik, s ez az útja meghusit egy aljas politikai cselszövényt és alkalmat ad az írónőnek arra, hogy felhívja a művelt világ figyelmét az oláh uralomnak vérlázító gazságaira. Az ő s már jóismerőse a magyar olvasóközönségnek, mely rokonszenvesen fogadta a magyar születésű írónőnek, báró Orczy Bódog, a Nemzeti Színház egykori intendánsa leányának róla írt érdekes regényét, mely magyar fordításban (*A vörös Pimpernel*) 1908-ban jelent meg. Amit tett az ő s a napoleoni háborúkban, ugyanazt cselekszi az utód is: okossággal, önfeláldozással, nyugodtan viselve a gazság gyanúját, megmenti végveszedelem szélén álló emberek életét.

A regényben egy gyöngéd szerelmi történet s egy lelketlenül kiesztelt politikai intrika szövődik egymásba. A Vörös Pimpernel leszármazottját, Blakeney Pétert mély vonalzó fűzi az előkelő, testi és lelki kincsekben egyaránt gazdag Fowkes Rosemaryhez, de nem akarja addig lekötni, míg hozzá méltóvá nem küzdi ki magát. A leány nem tudja mire vélni tartózkodását s egy dacos pillanatában egy másik udvarlójával, a hűvös modorú, kissé titokzatos Tarkington Gáspár lorddal jegyzi el magát. Ennek révén megismerkedik egy Londonban tartózkodó Naniescu nevű oláh tábornokkal. Rosemary feltűnést keltő cikkeket írt az *International Reviewban* a közel Kelet bürokráciájának hibái címmel. Naniescu most arról akarja meggyőzni, hogy félrevezették az ő agyonrágalmazott szegény nemzetére vonatkozólag s ezért azt ajánlja neki, hogy utazzék le Erdélybe s tanulmányozza ott a maga szemével a román megszállás alatt levő területeket. Rosemary nehéz lelki válságában elfogadja az ajánlatot, annál is inkább, mert Péter anyjával már járt Erdélyben s csupa kedves emlékei vannak az ott élő magyarságról. Gáspár kívánságára megesküszik s együtt utaznak el.

Vigasztalan csalódások megdöbbentő sorozatává lesz Rosemaryre nézve erdélyi útja. Undorral látja a Balkán szennyének eláradását az addig tiszta Erdélyen, pusztulás és bánat sir felé az addig vidám arcokról. Különösen Péter unokahúgának, a kis Heves Annának kopott ruhája s szomorú arca indítja meg mélyen. Rokonszenve íránta még inkább nő, mikor megtudja, hogy hazafias önfeláldozásból megalázó és kockázatos szolgálatot vállal abból a célból, hogy kicsempéhesse rokonának, az ifjú Imrey Fülöp grófnak az oláhok gazságait feltáró angolnyelvű cikkeit. A két rajongót elfogják s Rosemary előtt borzasztó bizonyossággal világosodik ki, hogy Naniescu, aki Erdély katonai kormányzója, tervszerűen csalta le őt s a két gyermek élete árán akarja kényszeríteni Romániát magasztaló cikkek publikálására. Egyre több fölháborító művét látja a korrump kormányzat cselvetéseinek és hideg kegyetlenségének, egyre több titok bonyolódik körülte ebben a kémekkel, beugratókkal és besugókkal megrakott szerencsétlen országészben.

A regény cselekvényének legnagyobb része az elfogott két gyermek megmentése körül forog. Rosemary mindent megtesz erre, de minden lépését elgáncsolja valaki, aki csak közvetlen közelében nyerhet rejtélyes módon értesülést szándékairól. Az események igen érdekkeltő módon, ügyes kézzel úgy egyre egymásba fonva, hogy egyre határozottabban a szintén Erdélybe érkezett Pétert vesszük az oláhokkal való cimborálás gyanújába, míg aztán a regény végén kiderül, hogy minden gazságot Gáspár, az oláhoknak fizetett politikai ügynöke követett el. Péter már rég gyanakodott rá s csak azért ment utánuk Erdélybe, hogy kijátssza az alávaló kém cselszövényeit s csakugyan sikerült is neki bátorsággal és leleménnyel visszazerezni a szabadságot azok számára, kiket Gáspár gyalázatossága végveszedelembé döntött. A szörnyű embertől Rosemaryt annak a családnak feje szabadítja meg, amelynek a legtöbb bajt okozta, s az özevgy a hozzá méltó, derék Péternek nyújtja kezét.

A regénynek kétségtelenül különös értéket ad számunkra a benne iránytunk megnyilatkozó őszinte, meleg rokonszenv. De ezt figyelmen kívül hagyva is, érdekes és vonzó olvasmány. Érdekes a cselekvénye, mely filmszerű

élénkséggel, változatos, apró képekben pereg le előttünk s figyelmünket mindig feszülten tudja tartani; vonzó az egészét átható előkelő és nemes életsejtelmet. Amik fogósabb feladatot jelentenek a regényíró számára, azokban már bizony felszínességei és fogyatkozásai is vannak, különösen a jellemrajzban és indokolásban. Egyoldalúan eszményíti Rosemaryt s egy helyt oly szépnek és okosnak mondja, hogy «ha róla esik szó, semmiféle lírai ömlengés nem hat túlzásnak». Legnehezebb feladat volt Gáspár kettős természetének rajza, a világfi kimért előkelőségének s a vadállati kegyetlenségnek összehangba hozatala alakjában. Az írónő magyarázatásai mellett is elrajzoltak érezzük alakját s kellőképen elő nem készítettek azt az átmenetet, hogy akit a regény elején hűvös, de korrekt és figyelmes gavallérnak ismerünk meg, arról a végén az derül ki, hogy mindenféle aljasságban ludas gazember. Ez mindenestre súlyos áldozat a regény érdekessége s meglepő vége érdekében. Ugyanezt szolgálják az indokolásnak erősen kiütözö valószínűtlenségei is. A tetteknek nemcsak indokaiban, hanem színtereiben is van bizonyos tájékozatlanság; de mi ez a kis földrajzi elnézés ahhoz képest, amit rólunk író külföldiektől megszoktunk! Talán a magyar vendégszeretet jellemzésére szolgálna, de visszatetszően s valószínűtlenül érint, hogy a sorstól oly mélyen sújtott Imrey grófi családban, hova Rosemary kerül, örökös a dinom-dánom s a tánc.

A regényből egyébként nem tűntető és vállveregető, hanem az igazság mély átérésével teljes rokonszenv árad Erdély elnyomott, megkínzott és kifosztott magyarjai felé. Minden elfogultság s ríkió színek nélkül festett képekben megdöbbentően bontakozik ki a kegyetlen és tudatos aknamunka a magyarság elpusztítására, az aljas kémrendszer s a nemtelen bosszúszomj. E balkáni alacsonylelkűséggel szemben viszont az elnyomott magyar lelkek mélyről megindítóan hősi érzéseket hoz felszínre.

Hisszük, hogy a regénynek minden elfogulatlan olvasója ugyanazokkal a nagy és mély impressziókkal s ugyanazzal az elhatározással teszi le a könyvet, amelyekkel Rosemary távozik Erdélyből; szívfele fogadja s egész lelkevel magáévá teszi az elnyomott, szerencsétlen föld igazát. A letíport erdélyi magyarság ügyének kívánunk jót, ha

sok fogékonyszívű, megértő olvasót kívánunk ennek a szép könyvnek, melyet az igazság és méltányosság szerezete sugallt.

Kéký Lajos.

Hatvany Lajos: Urak és emberek. (Első rész: *Zsiga a családban* I—II. kötet.)

Annak a társadalmi rétegnek a körében, melyet a *Napkelet* olvasóközönységétől mélyreható világnézeti különbség választ el, pár hét óta nagy megrökönyödést észlelhetni. Egészen ellentétes irányból eredt két okra vezethető vissza ez a nagy izgalom. Az egyik az az elnöki megnyitó beszéd, amelyet Berzeviczy Albert mondott a Kisfaludy-Társaság legutóbbi közgyűlésén; a másik pedig egy magyarországi bécsi emigránsnak, Hatvany Lajosnak új munkája: az *Urak és emberek* első két kötete. Amannak telitalalátu hatását zajos, szenvedélyes, sőt durva ellenmondások visszhangja jelzi, emezzel szemben egyelőre csak kínosan dadogó tanácstalanság, vagy jó képet vágni igyekvő bosszankodás mutatkozik, — a kétféle diagnózis közül alighanem mégis az utóbbtól ijedt és haragudott meg jobban a páciens.

Lehetetlen ezt a látványt mulatságosnak és egyúttal tanulságosnak nem találnunk. A Berzeviczy elnöki beszédnek minden során meglátszik, hogy olyan ember műve, aki életének nagyobb részét a nemzeti művelődés legfőbb reprezentatív állásaiban töltötte el: a minden mondatából kihangzik nemcsak a szilárd meggyőződés, hanem a felelősségérzet is, mely a fogalmazás árnyalataira is éberén ügyel. Most már tegyük fel, hogy Berzeviczy ítélete Ady költészetére vonatkozólag szigorúbb a kelleténél... valóban akkor is elismeréssel kellene az ellentábornak adóznia az iránt a teljes tárgyilagosságra törekvő komolyság iránt, az ezerféle rossz emléktől ingerelt érzékenységnak azon ritkamértékű legyőzése iránt, szinte azt lehetne mondani: a hazafias és férfias gondolkozásmódnak az iránt a *közeledési* szándéka iránt, mely a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság elnökeké kijelentéseiben megnyilvánul. Vajjon a haragos ellentábor képes-e ekkora önmérsékletre? Figyeljük csak meg, mit mond Berzeviczy megleckéztetőinek egyike, Ignó, épen a Hatvany Lajos új regényével kapcsolatban írt cikkében (*Nyugal* 1927. február 16.): «... Még a háború előtt megkezdődött volt Babits

Mihálynak egy pestvidéki regénye... Van e regénynek egy figurája, egy zsidó aforizma-író, Vitányi nevű... van ez embernek egy-két adata, mely egyenesen az én életemből vétetett; igaz, hogy «maga Babits kijelentette — utóbb mellettem mint társ, mint barát, mint ember, mint költő mellett hitet is téve — hogy nem engem gondolt vele. Hiába: a tövis megvan bennem s nem hiszem, hogy Babitscsal ez életben úgy tudnék lenni, mint voltam vele annak előtte...» — (Hát vajjon a konzervatív tudományos fórumok vezető embereinek Adyval szemben nem volna-e meg a pszichológiai mentességük még túlzó elfogultság esetén is?)

Az Ignó most idézett egyéni sértődöttsége kollektív alakban ismétlődött meg a magyarul olvasó zsidóság lelke mélyén, mikor belenezett a Hatvany Lajostól eléje tartott tükörbe. Igaz, hogy ami elégtételt Babits megadott Ignótnak, azt Hatvany is sietett megtenni érzékenykedő fajrokonáival: hosszú mentegetődző nyilatkozatban (*Magyarság* 1927. február 13.) tett hitet afelől, hogy ő fáját szerető, öntudatos, jó zsidó, — hiába, a tövis benne maradt a zsidóság lelkében... Mindenestre furcsa helyzet állt elő. A komikum erejével hat ránk az a helyén kívüli *páthosz*, amely Hatvany regényének egy *Nyugat*-beli hívős ismeretében legvégül mint dicsérő akkord zendül fel: «Ha megköveznek is érte, hogy az átkos hazaáruló könyvéről nem átallok jót mondani, ami igaz, az igaz. Ez a könyv nagyon érdekes», — mondja Harsányi Zsolt... Bizonyára «jobboldali» irányból fenyegető megkövezésre gondolt a cikkíró; nos, e pathétikus cikk megjelenése óta Harsányi Zsoltot «jobboldalról» tudunkkal nem érte egyéb baj azonkívül, hogy megkapta a M. T. Akadémiától a Vojnits-díjat. Hogy azonban «baloldalról» nem következ-e meg szívesen, ha t. i. ezt *titokban* meg lehetne tenni, — épen nem bizonyos.

Tant de bruit!... Mi nem húnynak szemet Hatvany Lajos írói képességei előtt, de a *Zsiga a családban* című könyv megjelenése az egyébként is viharokra hajlamos mai társadalmi viszonyok közepett olyan nagy port vert fel, hogy ettől alig lehet jól szemügyre venni a regény művészi oldalát. Maga a szerző is elősegítette a művészeti szempont háttérbe szorulását, nemcsak a regény tudományoskodó előszavával, hanem *Magyarság*beli említett

nyilatkozatával is, amely panaszosan valja meg az illető napilap szerkesztőségé előtt: «elbeszélő készségemnek juttatott elismeréseikben nem sok örömem telt».

Nem lehet végleges ítéletet mondani olyan munkáról, melynek csak egyharmad része jelent még meg. De annyit már jól láthatunk, hogy Hatvany regényírói módszere nem épen «modern», sőt meglehetősen divatjátmult: az ú. n. analitikus-naturálista ábrázolásmód. Nemzedékek fejlődésrajza a téma, de ez nem mélyül el olyan nagyszerű távlatokba, az egyéni lélek birodalmát nem kötik össze olyan kozmikus áramok az egyetemes végtelenséggel, ahogy ezt pl. a Jean Cristopheról szóló regényciklusban valósítja meg Romain Rolland. Hatvany inkább a Balzac és Zola iskoláját járja, még pedig épen azt tanulva el tőlük legszemmel láthatóbban, amit mint egyoldalú túlzásnak bizonyult módszert már jóideje elavultnak szokás minősíteni. Az *exaktságra* való túlságos törekvést értem, mely a költő feladatát kelletlenül közelebbi szomszédságba akarja juttatni a tudományos vizsgálódás metodikájával. A «roman experimental» Zola-féle elméletére emlékezett az átöröklési folyamat titkainak kissé túlságosan is pozitív leleplezgetése: hogyan örökölte pl. Tóni lángvörös haját s erélyes természetét Simon dédapától, szeplőt és rajongását Jakab bácsitól, esztét és hajlíthatatlan akarátat Hermann apától s viszont mennyire nem örökölt semmit az anyának szenvedőleges puhaságából. Zsiga is rikító példája annak a vérkereszteződésnek, mely szinte 50 %-os arányban állítja össze a fiú jellemét két végtelenen ellentétes természetű alkotórészből: az apa önző, szívtelen, üzletemberi szenvedélyéből és az anya passzív, önemészítő érzékenységből.

A szerző lélekelemző eljárása mindezt érdekes, de inkább pszichológiai, mint művészi érdekűnek mondható: amilyen pl. az a részlet, ahol arról kapunk szabatos magyarázatot, hogy az Amerikában sohasem járt Bondy Zsigára nézve ez a fogalom: «Amerika» az első percben milyen semmit sem jelentő, zavaros valami, de aztán hogyan tűnedeznek elő e fogalom homályos belsejéből holmi képszerű elemek, amelyek, közvetlen tapasztalati alap hiányában, olvasmányi és egyéb analógiák segítségével mégis csak valamelyes «szemléleti» tartalommal tudják megtölteni az üres fogalmi keretet.

Nem véletlen, hogy Hatvany ilyen módszerű jellemzést alkalmaz; az ő egész egyéniségének legtöbb vonása; a lelki élet nagyfokú tudatossága, az önmagát és másokat megfigyelő és ellenőrző hajlam, amely aztán persze sok kiábrándulásnak, szegyenkezésnek, gúnynak és indiszkréciónak válik forrásává az író valamennyi modelljére (tehát nem utolsó sorban önmagára) nézve. A romantikus világdivat elleni visszahatás korában termékeny elv volt a realista szemléletmód semmit le nem kicsinylő, semmiféle látvánnyal szemben nem finnyáskodó exakt pontosság, de aztán ez az elv is kiélte magát s ma már nem igen imponál a realista módszer afféle pedantériája, mely megfigyeli pl., hogy Bobele, «aki eddig jobbról-balra, befelé, most balról-jobbra, kifelé csavarja a présnek ellenálló rúdját, eleinte őt belekapaszzkodó újjal, nehéz erőlködéssel azután a megzavart rudat csak a föléje tartott mutatóujjával könnyedén pörgeti... úgyhogy alul a prés két fedőlapja föl-tátóg...» vagy mikor pl. Bondy Hermann névalírásáról kell megtudnunk, hogy a kicsi betűvel leírt név «utolsó *n* betűjéből óriási ív forog az egész ív fölé, hogy a körvonal az első *B* betű alatt a név alá kanyarodjék s hogy ott a mélybe lebukva, új félkört írjon le, majd midőn a nevet az ölelő körvonal már-már egészen körülvette, hogy innét, lentről fölfelé, a Hermann utolsóelőtti *n* betűje felé célozva, vastagon kilövelt egyenesbe merevedjék...» — Ugyanilyen fölöslegesk a naturalista védjegy alatt érvényesülő ízléstelenségek: hogyan bányázik egy zsidó diákokgyerek az orrlyukaiban s aztán elégedett jóérzéssel hogyan szemléli az újjal közt kéjjel sodorgatott prédát, vagy hogyan folyik a gyermekét szoptató béresasszony meztelen lába felé a trágyalé stb., stb.

De épen ezek a túlzások mutatják, hogy az írói alkotásmódnak milyen és melyik területén éri magát legott-honosabban a szerző, milyen vonatkozásban legerősebb az ő írói képessége. Hatvany regényének hatása épen az exakt jellegű látás- és ábrázolásmódból táplálkozik, abból a szinte tudományos mértékig hajtott megbízhatóságából, mely egyrészt realista erény, azaz a legapróbb mozzanatokra is kiterjeszti a kutató s lehetőleg tárgyyszerű elfogulatlansággal kutató figyelmét, másrészt szorosabb értelemben vett naturalista «erény»: azaz a megfigyelt és megállá-

pított igazság kimondásában kérlelhetetlenül függetleníteni igyekszik magát mindenféle társadalmi konvenciótól, vonatkozzék ez akár az esztétikai ízlés, akár az erkölcsi világnézet, vagy akár a faji, felekezeti stb. érzékenység követelményeire. Így válik Hatvany regénye — Balzac és Zola regényeire emlékeztető módon — igazi *dokumentummá*.

Két főalak emelkedik ki a kétkötetes regény sajátos világából: az apa és a legkisebb fiú, Bondy Hermann és Zsiga. Művészeti szempontból hiánytalanabb sikerű az előbbi: határozottan van a Hermann arcképén valami nagyszabású jelleg, mely az erkölcsileg visszataszító jellemet irodalmilag figyelemreméltó alkotássá minősíti... De épen itt hull termékeny talajba a kényes problémának, sőt a társadalmi botránynak a magva: Hermann arcképe annyira *igaznak* hat ránk, hogy nem marad meg a művészi igazság határain belül, hanem az olvasók kezén odakerül az életrajzi, a politikai stb. igazság mérlegére mint súlyos dokumentum s a mérleg nyelve ideges érzékenységgel jelzi a — «konzekvenciákat». A fiú jelleme már bonyolultabb, kevésbé plasztikus, ez már nem annyira ellenszenves, mint inkább szálnomraméltó. Az apának még semmi közössége sincs annak a nemzetnek a lelkeségével, amelynek a bőrén gaddaggá húzik; a fiú már ugyanolyan iskolai nevelésben részesül, mint a fővárosi keresztényen kortársai, meg is indul lelkesen a nemzeti irányú átalakulási folyamat, de a regény végéig csak felemás eredmény születik belőle, külső és belső okok egyaránt megnehezítik a «teljes asszimilálódást»... Nem tudhatjuk előre, mi fog később történni Zsigával, csak azt tudjuk, hogy az újabb dokumentumokat is sietnek majd az «igazság» sokféle regiszterű mérlegére vetni az egymással ellentétes szemű embercsoportok.

El kell ismernünk, hogy Hatvany nem folyamodik az «eszményítés» szentimentális eszközeihez; inkább minden effélének megvetésében tetszeleg önkínzó ironiája. A regényhős, Bondy Zsiga, nagyfejű, görbeorrú, szétálló fülű, kondorhajú, rekedt hangú, kissé púpos, vézna, pörsenéses arcú, szemüveges, csúf zsidógyerek; realiskolai osztálytársai is csupa ilyenek: a hórihorgas, kócos Naschitz, a csontvázyszerű Vida, a «blincis» Krausz, az O-lábú Rosenthal, a nyúlzájú Schwarcz,

az olvasfogó, nyálas Epstein, a japán-szemű, görbeorrú Kronstein . . .

E regény hatását bizvást mondhatjuk egyetemesnek; de bajos volna a legtöbb olvasó lelkében lemérni, hogy ebből a nagy hatásból az esztétikai benyomások mellett mennyi a bosszúság, illetőleg a káröröm.

Zsigmond Ferenc.

A vallásos lélektől a vallásos költészetig. Egy felvidéki pap-költő, Pakocs Károly, meglehetősen hangos fogadtatásra talált csonkaföldünkön. Mindössze három (terjedelemben nem is nagy) kötete jelent meg, s máris Várdai Béla, Sajó Sándor és Divald Kornél nagy lelkesedéssel ajánlták tagula a Szent István Akadémiába, tehát abba a gyülekezetbe, amely a magyar katolikus tudomány és irodalom értékeit van hivatva magábagyűjteni. Magának Pakocs Károlynak a szoros értelemben vett katolikus irodalmi lapokon kívül nem is forgott a neve s így a nagyközönséget bizonyára meglepte, hogy — jórészt tudtán kívül — ilyen «a katolikum szellemétől ihletett erős és igazi lírai talentum» tünt fel a magyar ég látóhatárán. A meglepődés annál jogosabb, mert hiszen van általánosan ismert, friss katolikus pap-költő is, Mécs László, akit — a Szent István Akadémia viselkedéséből erre lehetne talán következtetni — túlszárnyalt «az új csillag». Ez a következtetés hibás lenne, s azért tartottam szükségesnek az egyházi költő értékelését e lapokon kissé felülvizsgálni.

Az, ami leghamarabb megtéveszti az értékelésben az olvasót, a verses mű lelkivilága. A nemes, hivatását teljes lélekkel átértő és ünneplő pap, aki egész szívvel Istennek és embertársainak él, tagadhatatlanul rokonszenves. Az is kétségtelen, hogy az igazi költészetnek is bőséges termőtalaja az ilyen lélek: Mécs László, Sík Sándor, Mindszenty és Tárkányi elég bizonyítékot hoztak erre. De Sík Sándor poézisének szubjektívizmusa egy-egy nagyobblendületű alkotásban (például *Onofrio*) rávezet arra is, hogy ez a talaj csak a szántás, a belső érzési és értelmi vívódások szántása nyomán vélik igazán művészi természetűvé és Mécs László is azt igazolja egész poézisével, hogy csak a szubjektív élmény újsága a költői virág ezen a talajon. Bármily szép különben ez a lélek, a rimes vagy rímtelen megnyilatkozása még nem poézis.

Nem tagadom, Pakocs Károly is újságot próbál a vallásos poézisben: az ő legsikerültebb költeményei a vallásos érzés felhőfoszlányai, hangulatok, amelyeknek nyomán az olvasóban is Istenhez szálló hangulat fogan meg. Azt hiszem, ez az ő költői stílusa, ezen tudna igazi költővé emelkedni. Ma azonban még nem igazi költő. Az a nagy hibája, hogy a hangulatfelhőkbe gondolat-súlyok kapaszkodnak, s így aztán a hangulat nem tud elég magasan szárnyalni, a gondolat pedig nagyon ködös. Nincs képessége arra, hogy a hangulat könnyedségét és a gondolat súlyát harmóniába hozza. Az olvasó hangulata egyre megakad, mert gondolat-árkokba dől, viszont a gondolat olyan vázlatos, ködös, hogy abban sem lehet elmerülni. A hangulat melegségét megöli az okoskodás, az okoskodás érthetőségét lehetetlenné teszi a hangulat után való kapkodás. A hangulat, amint gondolati tartalommal párosul, zártabb kompozíciót követel: Pakocs Károly azonban azok közé a modern költők közé tartozik, akik nem ismerik a kompozíció rózsajármát. A gondolati tartalom a gondolatmenet következetességét kívánja meg: egy-egy mellékmondat ott mindig a gondolat-haladás szerves része. Pakocs Károly azonban a sokszavú poéták közé tartozik: ő tehát a beszéd áradásának nem tud gátat szabni. Jellemzően mutatja ezt az a rossz szokása, hogy minden hangulati vagy értelmi hangsúlyozás nélkül mennyiszert ismét, csak a szó vagy a hang nekiáradó zúgása kedvéért. A vers művésze, belső formája csak egy-két rövidebb versében fedezhető fel, a többi hideggé, költőietlenné teszi a gondos önkritika hiánya. Mécs László kompozíciójá sem határozható meg a mult század poézisének átlagtörvényei szerint: de az érzés lángoló tüze mégis megérteti. Pakocs Károlyból ez a tüzes lélek hiányzik: a meleg íhetés az ő verseiben nem fedezhető fel. Az «eszme és érzelemgazdagság» nála csak káosz, amely nem tud verskristályokat kifормálni.

Nem teszi ezt a nemes anyagú káoszt költői alkotássá a «költői stílus» sem Pakocs Károly kötetében. Az önfegyelmzés hiánya épen itt a legbántóbb. A keresett stílus furcsa szavai (például elgyönyörög), furcsa jelzői összetételei (például hidegvő küszöb, istendanájú szó, melegvő vér), keresett mondások (tűzfelleget sürjít vidám

egemre; sok ezredévi jajvarázs, égdánájú dobanás; jajdalom gyönyörbe zengem) a mindenáron külön költőséget kereső pongyolaságnak szomorú termékei. Ezeknek nyomán nem szépség, hanem bántó érthetlenség fakad. A képzeteket csak a szóáradás, nem belső rend sodorja egymás mellé, a nehézkés mondat nem a tartalom, hanem a keresettség ihleti; az ötletkeveredés groteszk furcsaságként hat. Az író nem tud uralkodni a szaván: mindent a szó, nem a gondolat vagy érzés tüze áraszt; és ahol a melegség már-már megkap, ott is keresett frázisok csináltvirágai riasztanak el, mint például, amikor püspökök «a Krisztusvégzet szent tűzáldozatjának» mondja, akinek «jogar sebes kezében Jézus másolatja». A csilingelő rímek, a pattogó ritmus csak vásáros kelme ilyenkor, ami hűsít, nem melegít.

A vallásos lélek még nem vallásos költő! A költő vallásos élményei szónoki előadásban könnyebben hatnak, mint keresett versekben. Az irodalmi kritika tehát hibát követ el, ha a vallásos érzés khaószával valakit vallásos költőnek enuncial. Sajnos, az egyházi jellegű költészetnek ritkán jut ki az irodalmi kritika: a vallásos célnak hamarabb osztja a babért, mint kellene, a vallássalenes felfogás pedig a vallásosságát hajlandó a költői érdemet is eltagadni. A katolikus vallásos líra művészi kifejlődésének ez volt eddig a kettős akadálya: örök ünneptetés az egyik oldalon, örök elítélés a másikon. Pakocs Károly is csak akkor fogja megérdemelni a költő nevet, ha a túlságos magasztalás tömjénét elfújva maga elől, stíljét és kompozícióját gondos önkritikával megmeseíti.

Alszegehly Zsolt.

Mussolini. (Két magyar könyv.) Az egyik életrajz, Kemechehy László írta s a Világirodalom kiadásában jelent meg. Gyors, a problémákkal bírkózó ember alakját hírtelen, olykor regényyszerű képekben élénk vetítő megjelenítés. Éles, jól határolt körvonalakban rajzolódik mögöttük az egykorú Olaszország politikai képe: épen belőle emelkedik ki hatalmas erejével Mussolini egyénisége.

Különös egyéniség, különös élet az övé. Egy falusi kovácsműhelyből indul el. A tanítói oklevél csak epizód benne. Ott forog a svájci élet kenyértelen nyomorúságában, ott erősödik meg egy kis vidéki szociálista lap szerkesz-

tői vezércikkeivel, melyek azonban már a legnagyobb szociálista lap, az Avanti élére lendítik. Más megelégedett volna ezzel a hatalmi pozícióval s féltékenyen őrizte volna. Ő nem. Pártja nem akarja követni, mikor egy hírtelen pálfordulással a kiűtött világháború érdekében félredobja a pacifista elveket. Kizárja őt a párt? Nos, ő meg ellenük fordul és «Olaszország Népe» címen új lapot indít Milanóban, mely hamarosan új hatalommá nővi ki magát a harctérről sebesülten visszatért szerkesztő kezében. A caporettoi vereség, a szocializmus bomlasztó propagandájának a győzelme, végleg a nacionalizmus vízeire kergeti Mussolini hajóját. Az egykori szociálista agitátor most sorra járja a nagy városokat és a belső front egysége mellett izgat. Azután következik a fasciok megszervezése. Hadviseltek, futurista intellektuellek tömörülnek bennük. Erejük annál jobban növekszik, minél ziláltabb lesz Olaszország helyzete a kommunizmus felé törekvő szociálisták üzelmei között. 1919-ben a választási küzdelem még csúfos vereséget hoz nekik, 1922 októberében már negyvenezren nyomulnak Róma elé s a király táviratilag szólítja fel a Popolo d'Italia szerkesztőjét, hogy vegye át a hatalmat, alakítson egy minisztériumot.

Kemechehy ezt a változatos történetet lebilincselő élenkséggel vetíti az olvasó elé. Mussolini lelki fejlődése érdekl: hogyan lett a «forradalmár fiából: az éjjeli menedékhely látogatójából: a condottiere.» Jól megkülönbözteti jellemében az érvényesülés után vágyó ambíciót, a mindent magába ölelő idealizmust és a kérlelhetetlen tetterőt, ahogy kitűnően mélyíti el gondolatának fejlődésében Macchiavelli és Mazzini hatását. Ifjú korának kedves olvasmánya volt az olasz politikai egység e két nagy előfutára és munkása. Az elsőtől kezdetben talán csak azt tanulta, hogy a keresetény vallás, mely alázatot és béketűrést hirdet, megöli az emberek tettvágyó, egyenesen és kíméletlenül a cél felé irányuló energiáját. Azután azonban megtanulja általa a vallás isteni törvényeinek államfenntartó és összefogó erejét tisztelni. A miniszterelnök első intézkedéseinek egyike: a kötelező vallásoktatás bevezetése az elemi iskolákba. De főleg megtanulta Machiavellitől, hogy a politika nem egyéb az adott alkalom és helyzetek gyors és logikus kihasználásánál: a nemzet szükségleteinek foly-

tonos éber figyelése, felismerése, kié-
gítése. Mazziniben eleinte csak a forra-
dalom éltető szükségességének, a már-
tírvér termékenyítő voltának kegyetlen
terziáját látta, mellyel maga ellen zúdí-
totta szocialista társait. Később vele
értékeli át a francia forradalomtól örö-
költ liberális jelszavakat, mikor a jog
helyett a kötelesség fogalmára építi
őket: a szabadság, ismételi majd váltig
mesterével, nem jog, hanem kötelesség.

Gondolatának mesterei Macchiavelli
és Mazzini, ifjúkori álmainak a hőse
Garibaldi volt. A feketeingesek némi-
kép a törös ingesek legendáját foly-
tatják. Ők is forradalmi aktuálisan ragad-
ják magukhoz a nemzeti gondolat meg-
valósítását. Csakhogy Garibaldiiban a
condottiere zsenialitása mellett hiány-
zottak az államférfiúi képességek. Az ő
munkája Cavour nélkül el sem képzel-
hető. Mussolini egy Garibaldi-tett után
tudott a modern olasz politika Cavour-
jává lenni. Egyáltalán bármiképalakul-
jon pályájának a folytatása a világ-
történetben, elfogultság vádjá nélkül
mondhatjuk, hogy csak a fascizmus
magávalragadóan üde Govinezza-him-
nusza teljesítette be az olasz egység küz-
delmeinek a korát. Megteremtette az
olasz ideáloknak azt az erős naciona-
lizmusát, melyet idő előtt dőlven ki a
küzdők éléről — Cavour meg nem való-
síthatott s mely utódjainak kezén el-
sikkadt.

Kemechey könyvének egyik főér-
deme, hogy megéreztetni velünk az olasz
nacionalizmus csodás új tavaszát. El-
beszélésének és stílusának olykor hosz-
szabb s mindig igen világos, precíz
fejtegetésekké szélesülő fiatalos, fürgé
irama igazán méltó a Duce szellemé-
hez.

*

Nemzeti idealizmusról szoltunk az
imént. Hol kereshetnénk ilyet inkább,
mint Mussolini beszédeiben, melyeknek
válogatott gyűjteményét magyar for-
dításban a Napkelet könyvtára adta
ki?

Alig van Mussolininok beszéde, mely-
nek témájába állandóan bele nem szö-
vődnek az olasz faj rajongó szeretete
és amely ne végződnek a jövőbenő Itália
rövid himnuszával, vagy elragadó szó-
noki fugájával. Egy helyütt egyenesen
kijelenti, hogy a XX. század az olasz
nagyság százada lesz. A mult minden
nagy tradíciója eleven, jövőbe átnyuló
értékké válik benne. Róma most lesz
igazán Olaszország fővárosává. Év-

zredes nagyságát, a tőle sugárzó régi
imperium gondolatát ő gyökereztetni
bele újra a lelkekbe fáradhatatlan
szónoki körútjain, leleményes, folyton
új ünnepségek kitalálásával, a fascis-
zista-köszöntés karlendítésével. S ez
az általa kezdeményezett hagyomány-
kultusz megtermékenyítette a tudó-
mányos kutatást is. Ma az olasz archeo-
lógia új lendületet vett. A kormány
óriási költségekkel ását Rómában, Pom-
peiben, az afrikai Leptis Magnában.
Az olasz nemzeti újjáébredés kora soha
sem állott ennyire a történetkutatás
középpontjában.

Az ő Nemzet-fogalmának egyik
eleme a történeti hagyomány. De kik
is alkotják a nemzetet? Minden pol-
gára, minden dolgos polgára. Az ő
állama a munka fogalmát isteníti.
Lapozzuk csak végig beszédeit. Itt
gyári munkásokhoz, amott a mérnö-
kök gyűléséhez, itt gazdaemberekhez,
amott a hivatalnokai karhoz szól. Min-
denütt azt hangoztatja, hogy csak a
nemzet céljait szolgáló, teljesítőképes-
ségének maximumát adó céltudatos
munka hozhatja meg az állam és egyén
jólétét. A gabonacsata — maga a szó
is milyen szuggesztív — egyszerre meg-
növeli Olaszország búzatermését és
könnyít kenyérellátásán; a »fehér szén«
akciója zuhogó vízesések erejével he-
lyettesíti az importszükségletét.
A bürokrácia, az államgépezete pedig
csak nem mozoghat lassabban, mint
egy gyári munkás által igazgatott gép!
Egy akta csak nem készülhet lassabban,
mint egy Fiat-automobil! A gép gyors
kattogása, az aeroplán csavarának lük-
tető karcsapásai érzenek ennek az em-
bernek életstílusában. S amint bele
tudta oltani a hagyomány fanatizmu-
sát népébe, átragadt rá munkafana-
tizmusa is.

De nincs céltudatos munka fegyelem
nélkül. Hogy szervezőereje mire ké-
pes ezen a téren, azt már néhány hó-
nappal hatalomrajutása előtt bebizo-
nyította, mikor az általános sztrájkot
azzal szerelte le, hogy a maga fascisz-
táit állította be a renitens munkások
helyébe. Az osztályharc volt agitátora
nagyon jól tudta, mi kell a munkások-
nak. Törvénybe iktatja a nyolcórás
munkaidőt. Elismeri a testi munka
jogait, de világosan megfogalmazza a
kötelességeket is, melyek azokat hatá-
rolják. A cél most már nem az osztály-
harc, hanem minden társadalmi osz-
tály harmónikus együttműködése és
fegyelmzett összhangolódása. A szin-

dikalizmussal és munkabíráskodással maga az állam veszi kezébe a munka és tőke közötti összeütközések kiküszöbölését és ezzel kicsúsztatja a talajt a szocializmus hatalma alól. Az állam nincsen sem a munkás, sem a tőke pártján — mindkettő szükséges a termeléshez — hanem a zavartalan összhangban ereje teljességével dolgozó nemzeti munka pártján áll. S ezt biztosítani a szocialista pártszervezetek egyéni akciójának paralizálásával: az állam feladata. Nincsen szükség a szabdkörműves páholyok titkos szervezeteire sem, melyek az idegen abszolutizmus korában hajthattak némi hasznot a nemzeti újjáébredés ügyének, de aknamunkájukkal károsak.

Az egyén, az osztály, a párt az államért vannak. Mussolini máris megkísérli az egyes foglalkozási ágak technikai és szellemi kiválóságainak képviselőit alapítani az állam törvényhozását. Mi ez, ha nem Macchiavelli az egyént egészen magában feloldó állam-eszményének logikus kifejtése a tett terem.

Mussolini politikája, mit erre az állameszményre alapít, szíven döfi a liberalizmus jelszavait és intézményeit. A minisztériumnak igazi kormányának kell lennie, melyet nem köthet gúzsba egy, a pártok egyéni harcaiba fuló parlament lassú munkája. Hogyan is mondja Machiavelli? A megromlott államszervezetnek egyedül egy dolog adhatja vissza erkölcsi züllésében életképességét: a diktátor példája. S Mussolini diktátor marad akkor is, mikor lemondott a képviselőház által neki adott teljhatalom gyakorlásáról és mióta a parlament közreműködésével kormányoz. A Matteotti-gyilkosság, melynek mély lelki krízise ott reszket ez időszak alatt mondott beszédeiben, megszakadította nemcsak pártjának a forradalom által felszínre vetett kétes, zavargó elemeitől, hanem megszakadította a képviselőházat is egy kegyetlen opposzió elvi ellenzékieskedésétől.

Ugyan mirevalók ezek az elvek, melyeken a liberálisok annyira lovagolnak! Ha a politika, mint Macchiavellivel vallja, az állam szükségletei folytonos szemméltartásának, felismerésének, megoldásának művésze: a tétnek gyorsan kell következnie, folytonosan alkalmazkodnia kell az adott helyzethez, teljesen realizálnia kell egy alkalomban rejlő minden lehetőséget. Nem kötheti meg magát általános elvekkel, különösen akkor nem, ha ezek

mást takarnak, mint amit mondanak, ha például a szabadság alatt az egyéni vagy osztályönkénti szabadossága húzódik meg. Az alkotmány sem valami szent fétis, melynek minden szavához feltétlenül ragaszkodnunk kellene s melyet nem lenne szabad a jelen megváltozott problémáihoz alkalmaznunk. Cavour, a liberalizmus nagy államférfia is ezt vallotta: bizonyítja Mussolini, a nagyszerű debatter ügyességével ellenfelei fegyvertárából választva érveit. Ha támadják, csak egy percig marad védekező állásban, a következő pillanatban már ő támad.

Ezek az eszmék, módszerek, ideálok fűtik, irányítják beszédeit. De egy sem mondható közülük szónoklatnak: mindegyikük tett a szó igaz értelmében.

E beszédek közül természetesen azok a legfontosabbak, melyeket a képviselőházban vagy a szenátus előtt mondott el. Az első kemény, kissé örmesterflúsus beszéd után, melyet az akkori képviselőház már azzal is megérdemelt, hogy senkisért mert ellene tiltakozni, következnek polémiákban szikrázó, majd bel- és külpolitikai sikereit regisztráló, tartalommal terhes beszédei. Itt a hadseregszervezet kényes kérdéseit fejtegeti, amott Fiume és a Dalmát-tengerpart kérdéseiben nyugtatja meg az európai közvéleményt, beszámol a corfui incidens gyors és a diplomáciában szokatlanul erélyes elintézéséről, kardjára csap a Brenner-kérdésben, megcsörgeti az amerikai háborús kölcsön fizetésére pár hét alatt csodálatos nemzeti lelkesedéssel túljegyzett kölcsön befolyt dollárjait. A külföld odafigyel. A régebben szövetségi által is annyira lebecsült Olaszország presztízse egyszerre hatalmasan megnő. Megéreztek zavaiban egy életerős néptavasát s megérezték, hogy a condottiere mögött az olasz nép nagy többsége sorakozik zárt, fegyvelmezett falanxokban.

Mussolini körül ma már egész agenda keletkezett, mit az ellene elkövetett merényletek sikertelensége még csak táplál. Egy közvetlen közelből reálított golyó jelentéktelen sebet ejt rajta, egy kézigránát automobiljának ablakfájától pattan vissza, egy másik golyó szíve felett függő érdemrendjéről síklik félre. Nyugodt kézlegyintéssel hessegeti el őket az öt ünneplő tömeghez mondott beszédeiben. A sérthetetlen lovag megy a maga sors által kijelölt útján.

Mussoini legendájába és életvalóságába enged bepillantást ez a két magyar könyv. A beszédekét kitűnő érzéssel gróf Zichy Rafaelné válogatta össze, kinek a fordítást köszönhetjük.

Kastner Jenő.

Uj harcok székely. (Valóság és fantázia két képben.) Egy fiatal erdélyi lírikus, Mihály László, aki eddig inkább hangulatos verseivel igyekezett az olvasók rokonszenvét megnyerni, újabban a drámai formával is megpróbálkozott. *«Uj harcok székely»* címen két képre oszlo jelenetsort adott ki, melyben a stilizált realitás és a vágyakból táplálkozó fantasztikum szembeállításával mutat rá sorsüldözött honfitársai lelki sebeire. Az első kép Tamás István volt főszoalga-bírónak és környezetének rajzával a megszálláskor erdélyi testvéreinket sújtó válságos helyzetet eleveníti föl. E részben egyik népies mellékalak ajkáról, az adott viszonyokkal megalkuvó álláspont is szóhoz jut, de természetesen hiába. A második kép, a tehetőség és munka diadala révén meg hozza a vigasztaló megoldást — sajnos — csak a képzelet világában. A kis darab elgondolása és célzata dicséretes becsúgyra vall. Remélhető, hogy a szerző további kísérletei újabb lépést jelentenek majd műérzéke kibontakozása felé.

A. B.

Krúdy Gyula: Mohács vagy két árva gyermek végődése. (Budapest, 1926. Pantheon r.-t. kiadása.) Trianon óta egyre elevebben él a magyar léleken Mohács emléke. A tavalyi negyszázadik évforduló, a jubileumi ünnepségek, a *Mohácsi Emlékkönyv* s az ez alkalomból írt számos visszaemlékezés, tanulmány — ezek közt Burgio, pápai nuncius, nagyértékű jelentéseinek fordítása (Napkelet-könyvtár) — még inkább, szinte napiérdékű eseményé tették az egykori katasztrófát. Nem csoda hát, ha az utóbbi években irodalmunk is egyre szívesebben fordul tárgyért a mohácsi időkhöz. Voinovich drámája nyitotta meg a sort, majd Szomoróy *II. Lajos*a következett, most Krúdy Gyula *Mohácsa* van előttünk s a minapában került ki a sajtó alól P. Gulácsy Irén háromkötetes regénye: *A fekete vőlegények*, mely a Zápolyák családi történetéből meríti anyagát s Tomori Pál és Cibak Imre a hősei.

Krúdyt eddig inkább a közelebbi

mult, a XVIII. század vége s a XIX. eleje érdekelte. Borongó, szentimentális lelke ezeknek biedermeier levestőjében találta meg a maga életelemét. Most ő is a mohácsi zord időkhöz pártolt s bár végigérezzük, hogy nincs igazán otthon e nem nekivaló korban, el kell ismernünk, hogy komoly tanulmánnyal igyekezett benne otthonossá lenni. Krúdy nem tartozik sem a nagy cselekvény, sem a mélyebb jellemalkotó írók közé; ezek az erények nem tűndökölnek ebben a regényében sem. Ő az akkori idők krónikása akar lenni s végül át is adja a szót egy krónikásnak, a király íródeákjának, aki aztán a történetet befejezi. Nem is a politikai helyzet, a nemzeti lét nagy kérdése, az államférfiak törekvései, a magyar ság élet-halálharca érdekelték Krúdyt, hanem a «két árva gyermek végődése», Lajosé, meg Máriáé, akinek nevét igazabban viselhetné címül is a regény, mert hiszen elsősorban az ő élettörténetét tartalmazza azalatt a négy-öt esztendő alatt, amíg II. Lajos neje és Magyarország királynéja volt. Ez az előkelő, szép, eszes, erélyes, parancsolásra termett Habsburg-ivadék aki époly otthonos az udvari élet légkörében, az uralkodás fortélyáiban, mint a lovaglás és vadászati sportjában, egyenesen a Krúdy ízlése szerint való nők közé tartozik. Nem csoda hát, ha megszerette. Mária mindössze tizenhatéves volt, mikor II. Lajos nejevé lett s még így is egy évvel idősebb, mint a magyar gyermekkirály. Ennek a két ifjú léleken egymás iránti szerelme a regény fő tárgya. Körülöttük ezer vesztély, amely napról-napra még szaporodik; ők ifjúságuk tapasztalatlansága ellenére is látják a közeledő katasztrófát s mintegy egymás karjaiba menekülnek előle. Mária az érettebb, a tehetőségesebb, az érettebb s kétségbeesett gonddal igyekszik megvédeni a minden veszedelem ellenére is meleg fészket s a párviszállyoktól dúlt országot, hogy benne férjét is megmentse. Természetének keménysége, származásának gőgje, melyet Krúdy kedvtelve rajzol a regénynek elején, szinte felolvad Lajos iránti szerelmében; férje csak az odaadó nő ismeri meg benne, aki mindenét kész érte feláldozni. Ennek a viszonyoknak rajzában Krúdy nem egyszer talál igazi hangokat s főleg azoktól a jelenelektől, mikor a két gyermek összbúva a trónteremben, szinte lopva vált egykét, de annál jelentősebb, bizalmas

szót, nem tagadhatjuk meg a melegséget. Azonban messze maradt attól a művészettől, ahogyan Gárdonyi és Mikszáth rajzolják a fakadó, ifjú szelmelet.

Mária királyné alakjáról eltérő nézetek vannak történelmünk forrásaiban följegyezve. Az olasz krónikások épen nincsenek tőle elragadtatva. Burgio a királyné szerény szellemi képességeit, pazarló hajlamát emlegeti s a magyarok is úgy látják, hogy amióta a királyné a palotába jött, a könnyelmű élet, a fényes ünnepek, a költekezés még fokozottabb mértékben tobzódott, mint annakelőtte. Bizonyos, hogy Mária ez években még nem volt az az uralkodásra termett nő, amilyenek későbbi éveiben ismerjük, mikor bátyja, V. Károly, Németalföld kormányzását bízta rá s ő e feladatnak fényesen megfelel, mind kellő erélyt és bölcseséget, mind magánéletében erkölcsöséget tanúsítván. E tulajdonai épen a magyarországi viszonytagságok folytán a Mohács utáni években való magáraulaltságában fejlődhetett ki benne. Mohács előtt ő még szinte gyermekleány volt; nem csoda, ha egy másik gyermekkel egyesülve elragadta korának természetes könyvelmősége. A történelem nem igazolja tehát azt a jellemzést, amelyet Krúdy ad róla; ő inkább a későbbi Máriának jellemvonásait előlegezi neki s idealizált képet rajzol a Habsburg királyleányról. Realista vonásul jóformán csak nagy étvágyát tartotta meg; oly vonás, melyet az egykorú források több ízben emlegetnek s egyébként Krúdy is szereti az ünnepek étlapjait is felsorolni.

Mária királyné személyére vonatkozólag kitűnő kalauzul szolgált Krúdynek Ortvyar Tivadar szép könyve a Dézsi Lajos szerkesztette *Magyar Történelmi Életrajzokban*. Részletes adataival, szinte már szépirodalmi értékű leírásaival és jellemzéseivel a költő számára egyenesen forrásul kínálkozik. Mária arcképeit élete különböző korából is közli, valamint a paloták, városok képeit, ahol tartózkodott, megannyi hangulatkeltő elem a kutató író részére. Krúdy két kézzel merített a becses gyűjteményből s regénye nagyrészt költői megelevenítése annak az anyagnak, amit a történetíró szorgalma és tudása egybehordott. Látjuk Máriát a komor innsbrucki kolostorban, majd jelképes esküvőjét, amelyen a távollevő királyt megbízott sze-

mélyek helyettesítették, a dunai út színes leírását, midőn Budára hajózik, a királyi palotában folyó életet, a szórakozások, bálók, vadászatok rajzát s végül a menekülés izgató képeit a mohácsi szerencsétlen csata hírére. Krúdy tehát a történelmi regényeknek azt a ma különben kedvelt formáját választotta, amely nem költött személyek és kalandos események kitalálásában keresi érdemét, mint régebben általában, hanem a korabeli adatok nagy számában, ezek művészi megelevenítésében s a történelmi személyek tárgyszerű jellemzésében. Az első feladat sikerült neki legjobban, kevésbé az alakok jellemzése s még kevésbé a kornak a maga igazi szellemében való megragadása.

Krúdy, hogy Mária és Lajos személyét kiemelje s kedvező világításba helyezze, tulságos sötéten festette meg hozzá a hátteret, az akkori magyar társadalmat. Míg a külföldi személyiségek, olaszok vagy németek, csupa finomság, nyugati kultúra nála, a magyar nemesség mellettük valami nyers turáni herce, amelybe a két, jobb sorsra érdemes Jagello- és Habsburg-ivadék végtelenül belesodródik. Semmi okunk sincs a mohácsi magyarságot különösebben lelkesedni, de Krúdy beállítását mégis tulságosan sötétnek, igazságtalannak kell minősítenünk. A magyar urak közt nincs nála egy valamire való, szimpatikus egyéniség. Bornemissza önző, fukar kincstartó, aki csak a pénz szákot szorongatja s a királytól nemcsak megtagad minden segítséget, de még a királyné magánvagyonát is jogtalanul lefoglalja. Burgio, aki elég sötét képet festett az akkori nemzedék erkölcséről, Bornemisszát «becsületes és jó embernek» mondja s kívüle még vagy nyolc-tíz «igen finom emberről» emlékezik meg (16. l.); Krúdynál senki sem ilyen. Zápolya, a «tót király» egyenesen visszataszító, testileg-lelkileg tökéletlen, korlátolt oligarcha, valóságos hazaáruló. Még Tomori, a szőrcsuhás, aszkéta barát is, kiért Burgio legjobban lelkesedik s kit a királyné is kedvelt, inkább visszariasztó, mint vonzó egyéniség a regényben, aki kardtokjával verdesi a padlót a trónteremben s oroszláncként ordít, hogy «a száraz, csontos embert csaknem meglegyinti a szél.» A magyarság ily jellemzésével szemben visszásan hat a királyi párnak oly nagy ellentétbe helyezése, mikor a valóságban ők sem voltak job-

bak környezetüknél. Hogy ebben a társadalomban sok volt még a középkori vadság és reneszánsz féktelenség, az igaz, de ez másutt is így volt akkor Európában s ezt történeti regényíróknak tudnia kellene. A wormsi gyűlésről, mely ép ez időben, 1521 tavaszán folyt le s melyben Werbőczy és Balbo Jeromos mint II. Lajos kiküldöttéi vettek részt s egy ízben asztaluknál Luthert is vendégül látták, ilyen képet fest egy szemtanú: «Nincs itt bőjtölés, olyan az élet, mint Vénusz asszony hegyében; a rendek az időt lakomákkal és szerencsejátékokkal töltik ki. Egy magasrangú egyházi férfiú 3400 forintot vesztesít el játékban egy héten; 72 nemes egy éjtszaka több mint ezerkétszáz frank mérőnyi bort ivott meg. Nem jó itt Wormsban éjtszaka kijárni; alig van éj, melyen három-négy embert meg nem gyilkolnának. Sok úr és idegen hal meg itten, mert halálra isszák magukat az erős borokkal. (Martin: II. Lajos követsége. 14. l.) Pedig ezek mind művelt, előkelő férfiak voltak akkori értelemben. Logus Tamásnak, a m'sztikus humanistának idejemult alakja helyett inkább szeretünk volna valamit az erasmisták fellépéséről hallani. Az ő hatásuk sokkal jellemzőbb már erre a korra. Mária maga is érdeklődött irántuk, sőt a reformáció iránt is, hisz Luther egyik zsoldárfordítását neki ajánlotta, amiért bátyja, Ferdinánd, érdeme szerint meg is róttá.

Visszás érzéseket kelt a regény zárófejezete is, mely Szapolyait mutatja be abban a jelenetben, mikor Mária előtt mint kérő jelentkezik. Mária, tudjuk, férje halála után kész lett volna a királyi hatalomért azelőtte bár nem rokonszenves, de dúsgazdag erdélyi főúr nevévé lenni. Bátyja, Ferdinánd és a Habsburg-ház kedvéért azonban lemondott róla, sőt azután sem ment férjhez soha. Krúdynál Mária meg van botránkozva a vajda hallatlan vakmerőségén s a «királygyilkos» szót vágva szemébe, arcába köp. Ez a gesztus sem Máriához, sem az erdélyi vajdához nem méltó.

Krúdy a dolgoknak ilyenét beállítással, bizonyára akarata ellenére, közel jut ahhoz a felfogáshoz a magyarság és németiség viszonyát illetőleg, amelyet Sacher Masoch vallott, mikor mintegy hatvan évvel ezelőtt — még komoly írói babérokra törekedve — két regényében is feldolgozta e. kort: az *Ungarns Untergang und*

Maria von Österreich (1862) és a *Der letzte König der Magyaren* (1870) címűekben. Vádjait akkor Salamon Ferenc utasította vissza a Budapesti Szemlében (1862.): «Hogy az erkölcsök a németeknél sem lehettek különbek, mint nálunk, mutatja az, hogy ott előbb lázadtak föl a parasztok a földesurak ellen, mint nálunk s a pápáság romlása ellen ott tört ki a reformáció. Maximiliánnak ép annyi oka lehetett panasza a Götz von Berlichingen-féle urakra és papi fejedelmekre, mint Ulászlónak és Lajosnak a magyar oligarchák s püspökökre. A pénzt époly makacsul megtagadták tőle a rendek, mint a Rákosen összegyűlt magyarok II. Lajostól. Ha ellenben Magyarország egy oly külföldi kincsekben s katonákban gazdag császára akad, aminő V. Károly volt, nemcsak regenerálja magát, hanem tán erősebb állammá alakul, aminővé Németország azután is tudott alakulni».

A regény nyelve mindvégig gondos, bár akárhányszor nem korszerű, például, mikor tizenhatodik századbeli emberek «idegeikre» panaszkodnak, sőt nyelvtanilag is kifogásos, mint a többször is előforduló: eszébe jutott neki vala (209), nyomtalanul tűnnek el vala (185), tán csak nem azért hívták meg vala (179) féle szórend.

Krúdy történeti regényt írt, de a választott kort inkább csak külsőségeiben tudta jellemezni; saját magát azonban épúgy ismétli ebben az újszerű környezetben is, mint többi munkáiban. *Zlinszky Aladár.*

Nyáry Andor: A levente. Színdarab.
Nemzeti megújulásunk fontos tényezőjének mutatkozik a levente-intézmény. A mozgalom műveltséget, nemesebb erkölcsi felfogást és öntudatos nemzeti érzést igyekszik beleoltani a magyar falu bizony még sok tekintetben vadon-nőtt törzsökébe. E mozgalom oly hatalmassá fejlődött, hogy az irodalomban is helyet kér. Remélhető, hogy amint a cserkészlet ma már virágzó irodalommal büszkélkedhetik, idővel a levente-intézmény is megteremtí magának azt a szellemi kincstárt, amelyből elláthatja a magyar falu lelki szükségleteit.

Nyáry Andornak ez a kétfelvonásos abból a célból készült, hogy a levente-intézmény nemesítő hatásait bemutassa s ezzel a leventemozgalomnak propagandát csináljon. Iránydarab lévén, a tisztán íróművészeti szempon-

tokat sokszor kénytelen a gyakorlati cél érdekében feláldozni. A jellemalkotásban idealizál és torzít, a színi hatás kedvéért a Deus ex machina eszközeit is felhasználta (pl. a regős megjelenése 41. l.) s az I. felvonás végén, ugyan-csak a hatás fokozása végett, a cselekvénnyel nem is kapcsolatos, kívülről vett képet alkalmaz. Nagyobb baj (mert ezt az irányzatosság mellett is el lehetett volna kerülni), hogy a szereplők néha helyzetüknek és egyéniségüknek ellentmondó dikciókat mondanak. A hétéves Palkó gyerek például érett kritikát gyakorol a forradalmi állapotok fölött. (50—51. l.). Nincs főhőse, központja a darabnak, mi körül minden kifejlődne s így az egész történet szétesik. Feltűnő magyartalan-ságokat is olvasunk a kötetben. «Ha a regösdal akadályokba ütközne, úgy...»; «a regösdal kottája külön kiadást képez» stb. — Nem jobb, nem rosszabb a darab a műkedvelők számára írt átlagműveknél; a nemes célzat viszont, hogy mikép alakítja át a jazz-banező, kommunizmusall kacérkodó, templom- és munkakerülő falut magyarázós, vallásos és békés, dolgos községgé a leventemozgalom, mindez a darab hibái ellenére is elismerést érdemel. *Gál János.*

Komáromi János: Hat völegény. (Regény.) Komáromi regényéből a fiatalság kedvessége és bonhomija árad; írójában van valami a lírai szerelmes és a «naturbursch» szerepköréből. Úgy látszik, ez a vonása teszi oly népszerűvé elsősorban az ifjúság előtt, melynek életnézetével és érzésműdjával a regényében megfiatalodott író egy szinten mozog. Hősei, akik egy darab élet-történetet mondanak el fiatalkorukból, tulajdonképpen nem egyebek, mint megszokozott ifjú Komáromi Jánosok, akik élményeiről, szerelmeikről, kalandjaikról tesznek vallomást. Egy-egy látszólag idegen vonást, mint tesztem e regényben az iskolaigazgatóét, néha belerajzol az író a saját arcába; de ha jól megnézzük, úgy látjuk, hogy e vonás is eredeti, csak vastagítva van: ifjúsága szemérmes tartózkodását, féltékenységét és nők közt természetes járatlanságát túlozza vele az író. Szóval: líra e regény, mint oly sok más is napjainkban s többek közt abban is különbözik a divatos regények jórésztől, hogy jóllehet lányokról szól — lányok is elolvashatják.

A regény formája a Hosszúhajú ve-

szedelemre emlékeztet: keretes elbeszélés. Témája is rokon a Gárdonyival. Gárdonyinál Karácsonyestén öszszegyűlnek az agglégények s mind-egyik elbeszéli: miért *nem* házasodott meg. A Hat völegényben férjek találkoznak s mindegyik azt mondja el: miért és milyen körülmények közt történt házasága. Látnivaló, hogy csak formailag egyezik a téma: tartalmi ellentétéinél fogva mesének, nőábrázolásnak, a férfinak a nőről vallott felfogásának stb. is másnak kell lennie. Ami a kivittelt illeti, Gárdonyi témája már tárgyánál fogva is szerencsésebb, vagy mondjuk: könnyebben megoldható, mint Komáromié. Gárdonyi hőseinek nem kell törődniök aköteles diszkrécióval, mellyel Komáromi férjei asszonyaiknak tartoznak. Azok szabadon beszélhetnek egy bizonyos ismeretlen nőről, vagy a nőről általában, okát adva tőlük való tartózkodásuknak. Ezek a házaságuk történetét mondják el, tulajdonképpen *feleségükről* beszélnek férfitársaságban. Az ember fél: nem válnak-e fecsegökké? Mintha az író is érezné e nehézséget: mikor a harmadik völegény befejezi elbeszélését, a társaságban lévő egyetlen nő azzal fordul hozzá: «Várjon csak, majd elmondom Angelinának, mi mindent beszélt ki róla». Ez a «kibeszélés» valóban könnyen veszélyeztetné a férfilovagiasságot, ha írónk tapintata nem kormányozná oly biztosan mondani-valóját. Komáromi csaknem mindig elkerüli az «indiszkréció» zátonyait s már ez is próbája jóízülésének.

A regény tárgya tehát a szerelem s ideje a közelmúlt, a háború előtti évek s maga a nagy háború, mely a legtöbb ember szerelmi életébe oly kegyetlenül avatkozott bele. Kalandos élet, hatalmas erőfeszítés, nagy összeroppanások, közben a hűség türelme, szenvedései s végül győzelme: ezek a főbb motívumok a mese bogozásánál. Minden mese más, önálló egész s az utolsót kivéve, mindegyik megnyugtató megoldással végződik. Az utolsó elbeszélés, melyben egy bánatos «özveg» menyasszony várja vissza Oroszországból **völegényét**, szomorú akkorddal végzi be a sorozatot. Ez és az ötödik völegény meseje a legsikerültebb a kötetben. Legkevésebb sikerült a harmadiké, mely szerkesztésében is gyöngé és szétfolyó.

Komáromi többször méltatott írói erényeit egyébként örömmel látjuk viszont e kötetben is. Ezek közül leg-

figyelemreméltóbb közvetlen, az előző erejével ható hangja. Űde és meleg hang ez, mely az olvasónak hamarosan szívébe lopózik. Skálája is van: megszólal rajt humor, tréfa, fájdalom. Legjobbban mégis tán ott hat, ahol érzelmes jeleneteket mond el: az elválás fájdalmát vagy a viszontlátás örömet fejezi ki. Tán a téma és a szereplők természetete okozza, hogy itt-ott túlon túl elvegyül hangjába bizonyos diákos vonás, melyhez aztán a kifejezőmód kamaszos stílusa is hozzásimul. («Dunsztom sincs róla», «kibabrált velem», «druck» stb.) Azt hiszem, az élőnyelv e túlzott fotografiájára az írónak annál inkább sincs szüksége, mert előadása ügyis maga a természetesség.

Hartmann János.

Komáromi János: Az idegen leány.
A világirodalom legújabb termésében, különösen az új osztrák és német írónál, sok olyan regényt találunk, melynek lélekrajza valósággal kétségbeejti az embert csodálatos finomságaival, mélységével és szugesztivitásával. Különösen a tudatalatti élet mélységeibe tudnak bevilágítani egy pár sorral olyan élesen, hogy szinte megijedünk magunktól. Azt is érezzük, hogy analizsük nem bravur, nem túzjáték. Sokszor szeretet, a rajongás melege is felénk csap az írásból, mégis tudatunk alatt *valami folyton bánít bennünket*. Valahogy sosem tudunk egész kényelmesen elterpeszkedni olvasás közben, nem tudjuk magunkat egészen átadni annak az áldott, simogató, egész érzésvilágunkon átáramló érzésnek, amit úgy hívnak: szép-élvezés. Hány vigasztalanabb, sötétebb lelki tragédiát olvastunk már a nagy oroszoknál és mégis valahogy akkor nem zavart minket ez az érthetetlen kínzó érzés. Dosztojevskij legnagyobb pathológiai szörnyűségeinél is valahogy kényelmesebben nyujtóztunk el az élvezésben.

Csodálatos dolgok történnek velünk e nagy orosz vagy angol írók olvasásánál. Olvasunk, olvasunk, egyszer csak felcsodálkozunk: Istenem, hát mi is történik itt? Már régen a legszédítőbb mélységek fölött táncolunk, a legnagyobb tragédia mélységeibe jutottunk s észre sem vittük. Símán, zökkenő nélkül vitt minket a cselekmény, az élet áldott folyamatoságával, a legnagyobb örvényekbe és csak akkor eszméltünk fel, mikor már a kellős közepén vagyunk. Az író maga

sem tudta hova visz bennünket, nem számította ki hogyan, milyen szükségszerű komplikációkon és törvényszerűségeken keresztül. Csak tán egy-egy távoli cél szuggeralta, egy tűzpont, egy messze ködök mögött izzó nap, melyről maga sem tudta mi az, csak ment, ment felé a megbűvöltek öntudatlan-ságával. És itt van a nyitja: mért kísér minket folyton az a *bizonyos kínzó tudat* némely modern író vakító lélekrajzánál. Ezeknél a lélekrajzoknál mindig tudjuk, hogy vigyázat, most nagy mélységek fölött járunk! Mindig érezzük a boncolásnál az orvosi szemüveg hideg csillogását, azt az intelligenciától szinte szúrós tekintetet, mely mindig biztos és tévedhetetlen.

Komáromi János legújabb regénye: *Az idegen leány*, a legmodernebb írók lélekrajzi területein jár, azokon a területeken, ahol a tudatalatti már majdnem egészen uralomra jut a lélekrajzban és a szereplők lelkiélete majdnem az abnormitás, a pathológia határain mozog. Csakhogy — és ez adja a regény csodálatos báját és értékét — Komáromi János erről legtöbbször maga sem tud. Komáromi legtöbbször maga sem tudja, hogy az ő főhősének cselekedeteiben egy túlfeszült, ezer lázzal és lidérccel küzködő idegrendszer ezer lélekrajzi finomsága rezeg. Sok olyan idegállapothoz sodor minket ennek a regénynek a meseje, melyben már víziók különös fényjátékai villóznak fölalkja előtt, de Komáromi írása sohasem mondja: nézzétek, itt a legmodernebb lélektan következik, pathológia, freudizmus, kuéizmus és egyéb izmusok!

Ez a regény ugyanabból a pompás mesélő kedélyből született, mint Komáromi minden eddigi írása. Ugyanaz a minden tudatostágtól irtózó, hallatlanul ösztönös lélek mondja el ezeket a pathológiai tüneteményeket, aki «A régi szerető» napfényes idilljéről, Vidróczy vidám csintalanságáról beszél. Ugyanazon a kis falusi hegedűn muzsikál ma is, nem szerelte át azokkal a modern acélhúrokkal, melyeket a legújabb fizikai kísérletek alapján gyártanak. De most látjuk csak igazán, hogy az ő kis nádihegedűjéből micsoda hangokat tud kicsalni. Csodálatosan megélesedik ebben a regényében minden hangja, sötétebb színezetű, kireszeltebb, valahogy jobban hat az idegekre. Itt a csend mindég *«visitóz»*, a Duna lomha vize *«elsívtl»* a csónak orránál, a Tátra messzi jeges csúcsai *«üvegszilánkok»*. Azelőtt is

akadt egy-egy ilyen éles disszonáns kifejezés Komáromi stílusában; az ő hősei például mindég *«elcsatogtak»* a házból, helyett, hogy kimentek volna, most ezek a látszólag bántó, sértő hangok erősen megszaporodtak és erősebben vágnak. Milyen különös hangulatokat tud kifejezni néhány ilyen disszonáns szóval! Mennyire meg tudja éreztetni egy-egy idegállapot túlfeszültségét!

Csak ebből a regényből érezhetjük meg igazán, mennyivel jobban szuggereálja a legkomplikáltabb lélektani helyzetet néhány egyszerű csendes szó, néhány egyszerű vágy, ha nincs benne tudatoság. Biztos vagyok benne például, hogy Komáromi maga sem tudta, milyen szimbolikus jelentőségű az, hogy az ő hőse és hősnője szerelmükben folyton a sarkvidékekre vágnak. Más szerelem Dél forró napsütése után sőhajtozik, Velence aranybarna palotáiért, Firenze tavaszáért, Nápolyért, hol minden érzés kivirágzik; itt az örök hó, a jég hideg csillogása, az éjfél nap szüntelen didergése vonzza a szerelmeseket. Itt a nagy udvarház mögött a kis fenyők északról álmodoznak és bundában szánkázik a leány a regény közepén. Mennyi nagyszerű ösztönösség diktálta Komárominak, hogy ennek a mesének az örökös téli didergés legyen az alaphangulata és alapszimbóluma az északi fény. Erről az ég alján végigzongázó fényjátékról álmodozik szerelmében a fiú meg a leány. Nansen könyvét olvassák közösen és folyton maguk előtt látják a mennyei tüneményt, mely ott villózott az utazó előtt az egész világért bevilágítva, még sem tudta igazán megfogni szemével. Ez északi fény villódzása tulajdonképen *Az idegen leány* főhősének a szerelme. Épen ilyen bizonytalan az, végtelen és remegő. Titokzatosnak elérhetetlennek tartja a leányt, lehet, hogy ez csak az ő lelkének foszforeszkálása, az ő idegeinek remegése. De mi mégis csak az ő szemén keresztül látjuk a leányt.

Korrajzi és publicisztikai jelentősége is van a regénynek, hiszen benne a háborúk, forradalmak utáni idők megbomlott idegrendszerű emberének lélekráját kapjuk a legpoétikusabban. A borongó pusztá közepén álló udvarház és a nagy csizmákban kopogó tanyai parasztyerekek leírása pedig valahogy annyit éreztet a magyar föld lelkéből, amennyit még sosem adott eddig Komáromi. Sokszor olvastunk már Komárominál a tanyai gyerekek-

ről, de így még soha sem ütött szíven az ő kicsiny szívük szomorúsága, valahogy az egész magyar élet szomorúsága benne van már.

A *Hé kozákok* után *Az idegen leány* is azt mutatja, hogy Komáromi János, mint az igazi nagyok, folyton *bejelé* mélyül. *Oláh György.*

Szabó Mária: Magamtól másokig. (Pásztortűz könyvtára.) A *Felfelé* és az *Appassionata* után kellett ez a könyv, amely formájánál fogva nyil-tabban megmutatja írójának személyét. Két első regénye írói pályáján két jelentékeny állomás, ez a kis könyv csöndes megállóhely, ahol magával az íróval van meghitt találkozásunk. Regényalakjain keresztül az író csak megsejtettük, itt valójában megismerjük. Atléleket, emberi dokumentumokat ad, mélysegekben jár és belőlünk is kiváltja tudattalanságban szunynyadó nemesebb érzéseinket. Intim vallomások ezek a novellák, a mások szenvedését még a magánál is mélyebben érző lélek megnyilatkozásai.

A gyermeklélek öntudatra ébredését finom művészettel tárja elénk, a szülők odaadó szeretete, a halott atya iránt érzett kegyelele póz és áradozás nélkül, gyöngéden, melegen szólal meg soraiiban. Éles megfigyelő, az emberi lélek rejtett rugóit kutatja és szeret harcolni a maga hitéért. Nemes optimizmusát, emelkedett és magasbatoró világnézetét szinte fanatikus erővel hirdeti. Itt-ott áttöri az esztétikai önfeledtséget és öncélúvá válik. Biztos kezekkel rajzolja alakjait, egy-két jellegzetes vonással élő embereket terem. Egyforma közvetlenséggel állítja elénk a gentryt és a parasztot, az öregasszonyokat és a játékos gyermekeket. Ferencnek, a vak koldusnak mesteri rajza Thomas Mann-ra emlékeztet. A Zúmarában a mai idők léha gondolkodozású férfitípusát festi találó erővel. Többi férfialakja kevésbé életteljes; úgylátszik, mintha messziről nézné az életet, mintha nem élné a maga teljességében, vagy — nem merne őszintelen. Annál kedvesebbek, meg-hittebbek a leányalakjai. Ágnes, a szegények barátja, Márta és Erzsébet, akik csak jók akarnak lenni, Magda, az öntudatos tiszta leány, mintha valamennyi az író lelkének egy-egy kivetített érzése volna. Ma, amikor vannak nőírók, akik nemükről csak kicsinyléssel írnak vagy elriasztó torzképeket adnak, jól esik tisztalelkű, nyu-

godt és önzéretes leányokról olvasni és hinni bennük.

Mikor parasztokról ír, minden szava erős fajszeretetről tesz biznyságot. Szabó Mária a néplelek hivatott elemzője, szereti és megérti a falu népét, hibáiról is megbocsátón, nem keserűn, csak fájdalommal szól. Általában a fájdalmat mélyen érzi és meggyőző erővel tudja érzékeltetni. A harag és keserűség számára nincs megfelelő hangja; itt erőtlenné vagy erőltetetté válik; igazi eleme a jóság. Minden témájából domináns hang gyanánt csendül ki a szeretet és jóság csodatevő erejébe vetett hite. Érezni lehet, hogy számára a jóság: boldogság és a szenvedés szép.

Tiszta, magyaros nyelve külön ajándék ma, a nyelvrontás korában. Követésre méltó példát mutat a népies nyelv alkalmazásában. Parasztjait a maguk nyelvjárásával beszélteti természetesen, valószerűen, nem túlhalmozott, csavaros szólamokkal, sohasem téved a mindenáron való népieskedés útvesztőjébe. Az író maga azonban tiszta magyarsággal, irodalmi nyelven beszél. A másik végletbe sem csap át. Nemes önfegyelmezővel kerüli a szertelenségeket, az erőszakolt szókapcsolatokat. Egyszerűen, közvetlenül ír és mégis — vagy talán épen ezért — meggyőző erővel. Szabó Mária könyve biznyságtétel: az erdélyi magyar lélek szenved, de hittel és erővel! *Réz Gyula.*

Oesterreich T. K. : Az okkultizmus és a modern világkép. (Ember és Természet, 11. kötet.) Valamikor azért hittek az emberek a kísértetekben, mert a mindenség szépsége megkívánta a szellemvilág létezését. Ma már az esztétikai érvek nem döntők, nagyot fejlődöttünk, babonásokká is csak természetudományos alapon válunk. Ma is élvezünk a kísértethistóriákat. de törvényszerűségeket keresünk bennük. Ahelyett, hogy egyszerűen tudomásul vennők a természetfölötti dolgokat, bizonyítunk, magyarázunk, rendszerezünk és a fantázia szomorúan engedelmeskedik a tudományosság parancsainak. Oesterreich íme már szigorú alapossággal idézi a szellemeket és az okkultizmus számára méltó helyet kér a tudományok között.

Könyvéből megtudjuk, hogy az új tudomány a spiritizmus tapogatózásaiából a parapsychologia biztos eredmé-

nyeihez jutott el. Az eredmények tudományos értékét mi sem bizonyítja jobban, mint a gyönyörű műszavak, melyekkel megjelölték őket. Telekinézis, materializáció, Cross-Correspondance, levitáció, ilyen és hasonló szavakból csakúgy árad a szakszerűség levegője. Kissé furcsa ugyan, hogy egy-egy kísérlet vizsgálatánál állandóan számolni kell az eshetőséggel, hogy a médium vagy épen a kísérletet végző professzorok csalnak, de hát óvatosságra minden kutatásnál szükség van. Azonkívül a kémia talán sohasem született volna meg, ha az alkimisták nem csalnak. Ki tudja mihez fogják még eljuttatni a spiritisták a boldog emberiséget? Egy dolog máris sikerült nekik; bőven kiveszik a részüket ez idealista felújulásból. Aki a legkorlátoltabb pozitivisták voltak, most az ő rajongó híveik. Szellemeket idéznek, asztalt táncoltatnak, azaz, hogy az utóbbit már ritkábban, mert az asztaltáncoltatás — szerzőnk szerint — még a spiritizmus őskorába tartozott és ma már modernebb eszközöket találtak a szellemek a velünk való érintkezésre. Bár még mindig különös fáradságokra kényszerülnek, amidőn pl. fonálalakban válnak láthatókká.

A szellemeken kívül sokat megtudunk a nagy médiumokról is, megismerjük változatos élettörténetüket, amely rendszeren valami csodálatos képesség felfedezésével kezdődik, kísérletekkel és pénzkereséssel folytatódik és leplezéssel végződik. A tudós szerző végül olyan tekintélyes irodalomra hivatkozik, hogy minden felületes tréfalkozóznak meg kell riadnia. *h. g.*

Brehm Alfréd : Az állatok világa. (Egy kötetben, átdolgozta Rapaics Raimund.)

Az ismert tíz kötetes Brehmnek ez az összevont kiadása a magyar közönség előtt eddig nem volt ismeretes. A nagy Brehm kiadói gondoskodtak most e népszerűbb és kis terjedelménél fogva könnyebben megszerezhető kiadás átültetéséről. A fordítás sikerült és az átdolgozó figyelme arra is kiterjedt, hogy a magyar állattani irodalomból id. Entz Géza, Jablonowski és több más szerző szövegrészeit átvette egyes fejezetek élénkítésére. Több helyen új képeket is szerzett szintén a legjobb forrásokból. *Sz. Z.*

Látogatás egy szobrászműteremben.

A magyar szobrászokra nagyon nehéz idő jár. Talán még nehezebb, mint a festőkre. A bronz, a márvány szinte megfizethetetlenül drága. Arcmásokat alig rendel ma valaki, a városoknak nincs pénzük monumentális szoboralkotásokra. Az építkezés nehezen akar megindulni, pang az építőszobrászat, a temetőkbe is alig kerül egy-egy művészies síremlék. A véső művészei számára szinte csak egyetlen terület nyújt olykor-olykor teremtőalkalmat: mikor egy-egy város, nagyobb község a nagy háború elesett hőseinek emlékét mintáztatja meg.

A magyar szobrászat mégsem állott meg lendületen, előretörő útján. A budapesti műtermekben reményteljes munka folyik. A régiebb s az új nemzedék ott mutatja meg teremtőerejét, ahol arra alkalom nyílik. S mert a legtöbb alkalmat most a hősi emlékek mintázása adja, ezen a téren gyarapodott néhány olyan alkotással a magyar szobrászat, amit határozott nyereségnek kell tekintenünk. A magyar szobrászművészet eleven erejét igazolja, hogy ezen a téren is egyre fejlettebb értékeket tud teremteni, noha itt fenyeget legközelebből a sablon veszedelme. Alkalmunk volt arra, hogy láthassuk, mit produkáltak e feladat megoldása körül a francia, olasz és német szobrászok. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar szobrászok nemcsak hogy el nem maradtak külföldi társaik mellett, de sokkal több ötletet, sokkal melegebb invenciót vittek az ilyenmű alkotásokba. Kisebb vidéki városok közttereire is olyan alkotások kerültek, amelyek jólesően igazolják a magyar művészet nagy jövőjébe vetett hitünket.

Egy magyar szobrászról akarunk ezúttal megemlékezni, aki egy kis hajdúvároska piacára állított egy olyan emlékszobrot, amely komoly értéke marad szobrászatunknak.

Ezekről a vidéki szobrokról alig beszél valaki. Egy-egy városka megrendeli, az emléket nagy, helyi ünnepség

keretében felállítják, talán valamelyik fővárosi képesújságban megjelenik az ünnepség fényképe — de maga a mű legtöbbször bele nem kerül a köztudatba. Pedig ezek között az alkotások között akárhány vérbeli művészi munka is akad. Ilyen a nádudvari hősi emlék.

Ezt a művet Horváth Géza alkotta.

Nemrégiben kint jártunk a műtermében. Meg akartuk nézni újonnan készülő munkáit. A századosutcai művésztelep egyik szerény kis műtermében dolgozik a halkszavú, de teremtő, erős tekintetű művész.

Mondom, hogy a nádudvari hősi emléket mintáját szeretném látni.

Szemem, lelkem fölmelegül, amint ezt a magyar szobrot nézem! Ilyen szerencsésen aligha fejezték még ki a magyar falu gyászát a világháború viharában elhulló katona fölött... Egy öreg paraszt ölelő karjába emeli a lehanyatló, halárrasebztet bakafiót. Ezt a meleg gondolatot Horváth Géza vitte bele először a hősiemlékek tervébe.

Ahogy ez a vén magyar védőleg fel fogja az elvágódó ifjú legénytestet, ez a fenséges mozdulat s az arcára kiülő érzés megdöbbenően bensőséges kifejezése: szobrászi remekmű! Ebben a gesztusban benne van a fajta egész jelleme, méltósága. Benne van az apa, az örök apa — a magyar apa. A tölgyderekű öreg szántóvető nyúhetetlen izmai feszülnek meg előttünk. Egy földgember gyönyörű, magyar testét látjuk. Arcáról, szeméből a magyar parasztnak a halállal szemben tanúsított csudálatos, pogány fatalizmusa árad és mégis valami megrázó, Krisztus-elcírógatta megnyugvás is érzik ebből a feledhetetlen tekintetből, mintha a Hortobágy ölelné kebiére haldokló fiát. Az eleső legény alakja is tökéletes. Az életet elbocsátó emberi test tragikus semmibe hullásának, lélektelen tárgyágy rogyásának nagy pillanata ez.

Ezt a csoportozatot izig-végig való magyar művész alkotta. Büszke lehet rá a Hajdúság. Most a püspökladányi hősi emléken dolgozik Horváth Géza. Hatalmas elgondolásának ígérkezik. A műterem közepén Tormay Cécile már

már elkészült mellszobrát látjuk egy állványon. Ez az arc más is elsőrendű művészi alkotás. Az írónk markáns, lelket sugárzó vonásait megkapó életteljességgel fogta finom vonalakba Horváth Géza. A portrészobrok között kiváló alkotás még a művész édesanyjának megható szeretettel mintázott, egy egész életet elmondó arc mása.

Albrecht főherceg világos tekintetű, friss, duzzadó ifjúságot mosolygó, elegáns fejét is szerencsésen ábrázolta Horváth Géza.

Régebbi alkotásai között feltűnik egy Keresztelő Szent János-alak. Ebben gyöngéd báj testesül meg. Fel fogása Donatellora emlékeztet. Amint-hogy Horváth Géza bensőséges művészet-e nem is egyszer ellenállhatatlanul emlékünkre hívja az olasz rinascimento atyamesterét. Nem mintha feltűnően a hatása alá került volna, hanem azért, mert a Horváth munkásságából is a firenzei Oz San Michele mesterének egyik legjellemzőbb vonása ötlük minduntalan szemünkbe: a lélektani ábrázolásra való bensőséges törekvés. Az egészséges, tökéletes formalitás mellett ez ad művének megragadó, meleg értéket.

«Ifjúság» című szép aktjában is hiánytalan művészi gyönyörűséget lehet a szemlélő. Ez a gyöngéd báj sugárzó, nagyon finom vonalakba komponált leányalak nemsokára a főváros valamelyik közterét fogja díszíteni. (Legszerencsésebb megoldás lenne, ha a Margitsziget természeti pompájába kereteznék be.) E szép szobor felállítása igazi művészi nyereség lesz a főváros számára. Szinte érthetetlen is volt, hogy egy ilyen ritka magyar talentum mindaddig nem jutott meleg művészi mondaniivalóival szóhoz Budapest nagy nyilvánossága előtt.

A századosutcai műtermet azzal az érzéssel hagytuk el, hogy a Horváth Géza lélekből lelkedzett, magyar ihlettől átjárt művészet-e emlékezetes, maradandó értékekkel fogja még gazdagítani ifjú erővel előretörő küldetését, nehéz időkben is hittel teljesítő szobrászatunkat.

Mariay Ódön.

Színházi szemle.

I.

A Nemzeti Színháznak végre öt és fél hónapi meddség után az utóbbi hetekben egy-két jelentékenyebb sikere volt.

Csathó Kálmánnak a *Te csak pipáld, Ladányi!* című regényéből átdolgozott darabja állandóan telt házakat vonz s a komolyabb bírálatot is elismerő hangokra bírta. Az irodalmi közvélemény körülbelül abban egyezett meg felőle, hogy a népszerű szerzőnek eleddig ez a legértelmesebb darabja. E megállapítás egy bizonyos megszorítással sokkal találóbb formát kaphatna: Csathónak e színműve kétségkívül valamennyi alkotása közül a legértelmesebb — lehetett volna, ha... ha a szerző a témájában rejlő mondani-valót el akarta volna mélyíteni.

A vidéki magyar középosztálynak, a tehetséges, de munkához nem szokott, a kedélyes, jómódorú, de némi osztálygöggel telített úri fajtanak a munkás életbe törődése s a többi társadalmi osztályhoz való közeledése, olyan vérbélien magyar, annyira nemzetien fontos, lélekrajzi tekintetben annyira kiaknázható és elmélyíthető probléma, hogy más stílusnyelven való közlés érdemel még, mint amelyen a *Te csak pipáld, Ladányi!* című darab megszólaltatta.

Sajnos, Csathó Kálmánt túlságosan kötötte eddigi színműírói modora s a — jórésztben — az ő hatása alatt elszaporodott és népszerűvé vált vidékies ízű vigjátékok hatás-apparatusa. Mert akármely oldalról is próbáljuk e darabot nézni, mégis csak a töltött káosztás, ambitusos, pipás primitívebb hangulat benne az uralkodó, nem pedig a legjelentékenyebb magyar társadalmi osztálynak átalakulása.

E főhibán kívül azonban egyéb is akad. A regény a háború előtti időkben játszik, a darab ideje pedig áttevődött napjainkba. Ez némi anachronismust visz a cselekménybe. Miért nem lehetett a tizenöt-húsz évvel ezelőtti kort színpadra vezetni, azt a kort, amelyet a regény ábrázol?

Hogy a darab kedves, hogy mosolygásában és mélabújában egyformán szívhez szól, azt senki sem vonja kétségbe. Sajnos azonban nem azzá lett, amivé lehetett volna, s amivé kínálton kínálkozott.

Az előadás olyan jó, aminőt a Nemzeti Színháztól az efféle magyaros hangulatú darabok megelevenítésében csak várni lehet. Nem mellőzés akar hát lenni a főszereplőkkel szemben, ha ez általános dicséret után egy epizódszereplőt emelünk ki, a kamaszodó vásott fiút játszó Vaszary Piroskát. E kiváló színész nő egy-két év alatt

egyik legkiválóbb megszólaltatója lett magyar színpadon az élénk színű, groteszkbe hajló komikumnak. Megjelenése, mozgása, hangárnyalása minden ízében jellegzetes, anélkül, hogy izléstelenségbe tévedne. Nagy reményekkel és figyelemmel kísérjük további fejlődését.

*

Amit Csathó Kálmán darabjában nélkülöztünk, a modern magyar társadalmi problémák elmélyítését, azt hála Istennek, meghozta Zilahy Lajos legújabb műve: *A fehér szarvas*. E darab is a magyar úri szellemnek munkához való emelkedését mutatja be, itt azonban a mondanivaló csakugyan az egész művet betöltő jelentőségű, nem pusztán meg-megpendített szólam. A magyar társadalomnak és politikának mélyére markol a szerző, amikor egy megszállt területről menekülő családnak történetét vezeti színpadra. Apa és fiú — egy kemény, hajthatatlan, jószívű, de gőgös, nemes, de gyakorlatiatlan ember és egy osztálya tradícióival és — ábrándjaival szakító, csak a munkának élő fiatalember — vannak egymással szembeállítva. Erre az ellentétre van feltűzve a szerzőnek gazdag mondanivalója. A darab tendenciózus hát, — de nemesen az. Éle a délibábmagyarkodás ellen szegül, helyeslése az illuziókat széttépő reális nemzeti munkának szól.

Kétségtelen, hogy Zilahy darabja kissé mozdatlan, hogy inkább miliórajz, helyzetkép, semmint mozgalomtól fűtött dráma: környezetképnek, társadalmi rajznak azonban elsőrangú. Különösen az első felvonás megalkotása sikerült: a trianoni határ valamelyik állomásának várótermében vagyunk. Vására induló parasztok, meggazdagodott spekulánsok közé egyszerre csak betoppan egy menekült család. E családnak egyes alakjai, azoknak viselkedése, a váróterem többi közönségének, a hivatalnokoknak rajza az újabb magyar drámairodalom egyik legsikerültebb alkotásává teszik e felvonást. A darab további folyamán is igaznál-igazabb képekkel találkozunk, mentül tovább nézzük azonban a jeleneteket, annál jobban érezzük a valódi drámai feszültség hiányát. Hiába! a színpad mégis elsősorban akciót kíván és Schiller is csak egyetlen felvonás terjedelemben merte *Wallensteins Lager*-jében megkísérlni apusztá milió-drámát.

A Nemzeti Színház előadása a darabnak e mozdatlanságát sajnos a vonzatottságig fokozza. Lehet, hogy e hibák estéről-estére csökkenni fognak, benyomásunk azonban az, hogy a mű kissé elsietve került a közönség elé. Hiányzott a tempó s a szereptudás bizonytalansága sok jelenetet elnyújtott.

Az öreg ezredest Kiss Ferenc játszotta. Tehetségét nagyrabecsüljük, de nem leplezhetjük el azt a megállapítást, hogy nem volt eléggé «ezredes». Rusztikusabbnak hatott, semmint e szerep megengedné. Egyes jelenetekben azonban kiváló volt és különösen meghatott egy felkiáltásával. Mikor a második felvonásban a fiával összeütközik és kiutasítja magától, e szavakat: Hagyd el a házamat! olyan hangon mondja, hogy haragján keresztülreszket mélységes fájdalma is a fiával való szakítás miatt. E döbbenetes mélységű pár szó bizonyosan ott fog csengeni a darab nézőinek fülében még sokáig.

A többi szereplő közül Pethő Attilát és Sugár Károlyt emeljük ki.

*

Jules Romains, a modern francia drámairodalomnak egyik vezető egyénisége, már egy darabjával szerepelt magyar színpadon. Két évvel ezelőtt *Knock* című bohózatát a Magyar Színház bemutatta, de a darab — vagy közönségünknek a téma iránt való fogékonyságát, vagy pedig az előadás egyhangúsága miatt — megbukott.

Annál komolyabb sikere volt a Kamaraszínházban előadott *Diktátor*-nak. E darab meséje a mai Európában akárhol megtörténhetné. A színhely nincs is közelebből meghatározva. Hőse egy szociálista vezérpolitikus, akinek sikerül a konzervatív irányú kormányt megbuktatni. E sikerével az elé a probléma elé kerül, hogy vajjon elvállalja-e a királytól neki felajánlott miniszterelnökséget. Régi fegyvertársa, egy fanatikus temperamentumú ember, aki megalkudni nem tud, hevesen letanácsolja róla. Ő azonban mégis vállalja a kormányzást, annak minden kényelmetlen következményével együtt. Alighogy azonban elfoglalja hivatalát, barátja, hogy az új miniszterelnököt programja mentül gyorsabb megvalósítására ösztönözze, fellájtja a munkásságot — sztrájk sztrájkot követ! — s a hatalma lázítani a katonaságot is. A hatalomra került szociálista vezér azonban —

érezve, hogy «felzaklatni s kormányozni más», maga töri le elvarátai mozgalmát, a királytól a parlamentet feloszlató felhatalmazást kényszerít ki, legjobb barátját pedig elfogatja és törvény elé állítja. Diktátor lesz. Felelősség nélküli, korlátlan úr! Hogyan? hiszen nem akart ez lenni?! Hiszen nem ezért vállalta a kormányzást, hanem azért, hogy programjából legalább valamit megvalósíthasson s hogy közelebb jusson a szociálista államhoz?! Az események sodra azonban mérhetetlenül erősebb volt az egyéni akaratnál s a népvészért oda kényszerítette, ahová egy héttel azelőtt még sejtelve sem volt, hogy jutni fog.

A darabnak mélyen markoló hatása van az intelligens közönségre. A jelen politikai és társadalmi átalakulásának leglényegesebb, legegésztőbb kérdését fogja meg a szerző. A figyelmes szemlélő bizonyosan észrevesz a darab épületén itt-ott egy-két repedést, az események folyamatának rajzában joggal mutathat rá egy-egy lényegesebb kihagyásra, zökkenőre, ugrásra, vagy lazább összevonásra, az egész alkotás talán ridegebb, kedélytelenebb, mintsem kívánatos volna, az íróban a tervező és számító értelem bizonyosan erősebb, mint az alkotás ösztönszerűsége és bensősége, — mindamellett a témának igazsága, a feldolgozásnak a kiabáló aktualitás ellenére is fegyelmetten mértéktartása, az egyes elhangzó mondasok szellemessége, sőt olykor bölcsesége, mind olyan kvalitások, amelyek a gondolkozó nézőre el nem téveszthetik hatásukat. S amit az író kiválóságaihoz elsőnek kellett volna megemlíteni, az a dialogusoknak mesterei vezetése. A darab elején a párbeszéd nem áruháznak el rögtön minden, inkább csak a felszín alatt érelik a maguk rejtett tartalékát, nem tenyereznek mindjárt a témába, csak körülötte járnak, a maguk félig-kimondott szavaival csak épen érintik a lényegest s e művészi kiszámítottságukkal a néző kedélyét állandó izgalomra fűtik. A darab későbbi folyamán, amint a téma egyre közelebb jut a kifejlés felé, a dialogusok határozottabbak, éleztetebbek és célrasietőbbek. Mindkét módon egyformán mestere Jules Romains.

Előadás után rendszeren arról vitáznak a nézők, hogy darabja hőseiben vajjon kit akart ábrázolni a szerző. A legkézenfekvőbb természetesen Mus-solinira gondolni. Mi úgy tudjuk, hogy az író másról mintázta alakját. Bár-

miként álljon is a dolog, a személy kérdése nem fontos. Egyedül az a fontos, hogy a szerző egy aktuálisan érdekes európai témát markolt meg s ezt a témát frappánsan és művészi formáltá drámává.

A Nemzeti Színház előadása majdnem tökéletes. A főszerepet Ódry Árpád játssza. Egyetlen kifogásolható pontja ábrázolásának, hogy hőseit lágyabbnak, ingadozóbbnak indítja el, mint kellene. Értjük s helyeseljük, hogy nem akart mindjárt kész diktátort ábrázolni, hiszen az író mondanivalója élesebben jut kifejezésre, ha a játék azt mutatja, hogy az események folyama nem mindig abba az irányba sodor bennünket, amely irány felé egyéniségünk törekszik. E felfogás megfelel a darab szellemének, egy árnyalattal azonban mégis több erőt kívánánk a legelső jelenetekben Ódrytól, mert elvégre is a sors sem tudna akárből diktátort formálni. A darab további folyamán azonban legutolsó mozdulataig kifogástalan alakítást produkált Ódry. A királlyal való első beszélgetése különösen megkapó. Mikor a népvészér belép a király dolgozószobájába, nagyon is mérsékelt meghajlásában benne van a magát felküzdött ember gögje, aki azonban udvariatlan mégsem akar lenni. Mikor a király leülteti, karjait keresztbefonja és hidegen figyel, majd a társalgás izgatottabbá válván, fél kezével a szék ülőrésének fakeretét szorítja görcsösen s izgalmat csak ujjainak meg-megránuása jelzi. Az uralkodó rábeszélő szavaira arcán hideg gyanakvás villan át, nagyon leplezve persze. Mikor a király a beszéd hevében feláll, ő ülve marad — most már azonban inkább formátlanságból, mint szándékosan; amint azonban ő is elveit kezdi fejtegetni, felpattan s a szónok heve ragadja el. — Sokat foglalkoztunk e jelenettel, de szolgáljon mentségünkre, hogy a következő jelenetek épen ilyen részletes méltatást érdemeltek volna.

A fanatikus szocialistát Kiss Ferenc játszotta. Szilaj és kemény volt, amint szerepe kívánta. — Kítűnő jelenség volt a király szerepében Palágyi Lajos. E színészüntől a líraibb, az érzelme-sebb hangok idegenek, de olyan szerepekben, amelyek elsősorban értelmet vagy föllyes humort kívánnak, nagyon helyén van. E darabban is intelligens és finom jelenség, sőt szinte bájos is.

A három kis női szerep közül a leg-

jelentékenyebb a királyné. Váradí Aranka játszotta diszkréten és melegen. Általában valamennyi szereplő elsőrangú munkát végzett az egy Mihályfi Béla kivételével, aki a régi idők arisztokratáját sehogysen tudta a kellő finomsággal ábrázolni.

*

Az utóbbi hetekben egy rendkívül szokatlan színházi eseményben is volt részünk: egy Shakespeare-premiéren! A nagy drámaírónak a Nemzeti Színházban eleddig nem játszott darabját, a *Szeget szeggel*-t láttuk színpadon. (A színlap úgy hirdette, hogy magyar színen még sohasem játszották. Igaz, hogy Bayer József összeállítására is ezt mondja, mindamellett van némi valószínűsége, hogy a múlt század utolsó negyedében Kassán színrekerült.)

E darab nem tartozik Shakespeare legértékesebb alkotásai közé: különösen kibonyolítása túlságosan mestertelkelt és erőltetett ahhoz, hogy tartós hatása lehessen; első felében azonban egy-két olyan erővel és igazsággal megírt jelenet van, hogy színrehozatala mindenestre indokolt.

A darab, mielőtt színrekerült, nagyon helyesen, némi átdolgozáson ment keresztül: a mai közönség már nem bírná el azokat a leplezetlen nyereségeket, amelyekkel némely jelenet tele van.

A színrealkalmazásban a rendezés ismét visszatért ahhoz a módszerhez, amelyeket épen Hevesi Sándor helytelenített *Az igazi Shakespeare* c. könyvében. A jeleneteket összevonogatták, az eredeti sorrendet felforgatták. Azt sem értjük, hogy a darab magyar vonatkozását mért kellett elhagyni.

A színészek közül legkitünőbb volt Angelo szerepében Palágyi. Vergődésében nagy lelki mélységéig hatolt le. Izabella szerepét azonban Tasnádi Ilona félrejátsszotta. Túlságosan lágy és lírai volt, pedig ez a nő merev és puritán keménységű. Már az első szó, amit mond, jellemző rá: panaszkozik, hogy abban az apácarendben, amelybe belépni szándékozik, túlságosan sok a szabadság. Amikor meg először kér kegyelmet fivére számára, Angelo első elutasító szavára abba akarja hagyni a kérést s csak egy harmadik személy biztatására folytatja. Ilyen merev lelket nem lehet olyan sírósnak és olvadónak ábrázolni, mint ahogy Tasnádi tette.

A díszletek és ruhák Kürthy György

tervei szerint készültek és igen artistikusak.

Galamb Sándor.

II.

Fodor László színműve, *A diszeldadás*, mellyel a Vígyszínházban mutatkozott be, valóságos iskolapéldája a túlbuzgó sokatmarkolásnak. Tipikus «minden hájjal megkent» darab ez, ami annál feltűnőbb, mert az író itt erősen lírai s szemelláthatóan subjektív drámai tárgyat kívánt megragadni és nagy nyomatékkal kifejezni. De írásközben úrrá, sőt zsarnokká lett rajta a rutinier, ki a darabba «beledolgoz» mindent, mit akár a maga szerzői gyakorlatában, akár a másokéban «jó tipp»-nek tapasztalt. Shaw a *Man and Superman*-ben új életre kelti Don Juan, Donna Anna és Ottavio trióját; ezt teszi Fodor is. Molnár Ferenc ördöge az érzéki szerelem tudatalatti világának tudatosítója és szöcsöve; az a Fodor ördöge is. Faust és Valentin párharcába Mephistopheles spádéja avatkozik bele; Fodor sátnyjais kardot csempész a Don Juannal szembe szálló költő markába. Hofmanns-thal *Jedermann*-ját a Halál hívó szózatának hallatán magára hagyják cimborái; Fodor megtérő Don Juanja is gyötrő elhagyottságban vergődik a pokolból érkezett éjjeli ultimátum után. Rostand a *Regényesekben* Romeo és Julia erkély-jelenetét parodizálja; Fodornál Leporello s a komorna ugyanezt teszik. Molnár Ferenc *Kastély*-ában csukott ajtón át hallunk egy épületes szerelmi kettőt; Fodor harmadik fejezésében a költő s az énekesnő első közös hajnalát élvezhetjük ily Rabitzmódszerrel.

Lehet-e a motívumok ily kavargásába művészi rendet teremteni? Aligha. Fodornak legalább nem sikerült. Jelenetekben, sőt trükkökben elgondolt műnek egésze sem hathat egésznek, mindenestre híján lesz a jóhiszeműségnek, ennékül pedig hiába beszélnek a színpadon életről és halálról, égi és földi szerelemről, ördögről és pokolról.

A Vígyszínház előadása lelkes és odaadó munka, sőt néha túlonúl is az; a darab hűhós jellegéből valami átment az előadásba is. Somlay beszédművészete ragyogóan érvényesül az ördög tirádjában. Gombaszögi Frida inkább megjelenésével és szép mozdulataival áll a cselekmény középpontjában. Farkas Endre, a színház új tagja, fiatalos, benső hévvel tud szerelmet vallani, de a kijózanodást inkább csak

ügy — megcsinálja, rendezői utasítás szerint. A groteszk nemből a Vígszínháznak kitűnő epizodistái vannak: Gárdonyi, Makláry, Mály.

*

A Magyar Színház legutóbbi bemutatója, Barde és Yvain *Csókról-csókra* című operettje, nyílt megvallása az évad művészi csődjének. A közönség nem igen nézett a színház felé, erre a színház tett egy radikális lépést a közönség s annak is legalantibb rétege felé: szezon derekán átvedlett zenés és «mutatványos» helyiséggé. A drámai színésznő most indián-jelmezben félvad táncot jár; a drámai hős jazz-zenekar mellett melankólikus angol dalt parlandózik; a bonviván operettenoristái önérettel feszít legújabb szabású tavaszi öltözékében, a színlapon sem mulasztván el nyugtázní, hogy azt Schwarcz Jakab és Fiai készítették; szünetek alatt a foyér-ban a Papagáj-kabaré muzsikusi memorizálják a m. t. közönséggel az előző felvonásban hallott «sláger»-eket, miknek szövegét utóbb a hirdetővászonra is rávetítik, szíves éneklés céljából, — és így tovább... S mindehhez meghívatnak a lapok drámai kritikusi, hiszen elvégre is a Magyar Színházban vagyunk, hol jobb időkben Shakespearét, Ibsent, Herczeg Ferencet játszottak, jazz-kíséret és Schwarcz Jakabék reklámja nélkül.

Legyünk igazságosak. Ismerjük el, hogy az előadás eleven és mulatságos, a zene ötletes és fülberagadó, Titkos Ilona csupa temperamentum és színesi eredetiség, Csortos a magáéból kölcsönöz lelket egy merőben üres figurának. Ez az elismerés ép eléggé súlyos vád e hanyatló színház ellen, hol jeles, értékes tehetségek kallódnak és őrlődnek a spekuláció karmaiban.

Legyünk igazságosak. Írjuk meg azt is, hogy efféle súlytalan színpadi termékeket Heltai Jenő kápráztató rutinonál tud lefordítani és ötletekkel megspékelni, de írjuk meg végre egyszer azt is, hogy róla sem kell okvetlenül minden alkalommal gondolkodás nélkül íérni a stereotíp jelzőket: franciásan szellemes, hamisítatlan párizsi, stb. Most sem ad épen valami elviselhetetlenül szellemes dalszöveget pl. a nemes, választékos játékmodorú Berky Lili ajkára.

Mert ez a hölgy csak egy tehén,
De ezt titokban tartom én...

vagy:

Mert ez az úr egy vén szamar,
Megért a páviánra már... (?)

Igaz, hogy ez utóbbi idézetnek magyarául egy szemernyi értelme sincs, de ez a negatívum talán csak nem teszi franciává, párizsivá? Heltai aligha effélékéért kapta meg a francia becsületrend piros szalagját. *Rédey Tivadar.*

Művészeti szemle.

Csoportkiállítások.

Az elmúlt hetekben az Ernst-Múzeum két csoportkiállítása foglalkoztatta leginkább a művészszerető közönséget. Egy nagyobb gyűjtemény keretében előbb *Aba-Novák Vilmos, Patkó Károly, Feiks Jenő, Kelemen Emil és Ziffer Sándor* új munkáit mutatta be a Múzeum.

Aba-Novák Vilmos és Patkó Károly művészete igen közeli rokonságban áll. Mindakettőn azon az ösvényen járnak, amelyre minálunk Szőnyi István lépett először és tett nagyon figyelemreméltó lépéseket. Körülötte egy kis összetartozó csoport alakult ki, amelynek minden tagja észrevehetően arra törekszik, hogy a fényproblémák kifejezése mellett erősen hangsúlyozza a súlyos, szinte fogható formákat. Valamennyien örömeiket lelik a csillogó színekben, de ennél is sokkal jobban érdekli őket a plasztikai hatás.

Aba-Novák Vilmos egyik legérdekesebb tagja ennek a csoportnak. Útja már meglehetősen különvált a többiekétől, ő a legegységesebb és legmerészebb. Izzó színeket áraszt vásznaira, amelyek szinte felforró erővel, égő felületeken lökik ki a formát. Ezen a kiállításon nagyon sok érdekes munkával találkozunk, csak az a kár, hogy máris a modorosság veszélye fenyegeti és sokszor túlzásokba téved. Ezt a festői felfogást fejleszteni szinte bajos, itt inkább csak a mérséklés, a leiggadás hozhatna komolyabb értékeket. Különösen két képe keltett feltűnést: a «Favágók» és a «Favágók hajnal». Mindakettőn a különös, rejtelmes világítás, a szinte izgalmas egyszerűség hatott vonzólag. Vízfestményein a csillogó színek, finomabban ömlöttek el.

Patkó Károly rokonhatású festészete lágyabb, szelídebbre hangolt. Ő is a formát hangsúlyozza és nagy gondot fordít a komponálásra. Azonban ezeken a vásznanon is fenyegetőleg jeient-

kezik a modorosság. A művész több munkáját egyszerre látva, okvetlenül szemünkbe tűnik ez a hiba, amely az ilyenféle programmszerű kifejezési módtól előbb-utóbb elveszi a nézők kedvét. Patkó rajzaiban is a tömörségre való feltűnő törekvés az uralkodó vonás, de itt is egyhangúbb most, mint máskor.

Feiks Jenő a tompa színeket, az apró alakokkal megjelenített mozgalmasságot kedveli. Legfrissebben hatnak löverseny jelenetei. «Jégpálya» című kis munkája is a mozgás nagyon ügyes ábrázolását véste emlékezetünkbe. Arcsképeit a könnyed beszédesség jellemzi.

Ziffer Sándor szintén a csillogó dús színeket szereti, de az ő képein már sokkal kevésbé fontos a plasztikai elem. Laza, nagyobb foltokban fest, a formák kissé szétomlanak képein.

Kelemen Emil elmélyedő grafikus. Tanulmányfejei sok jellemző erőt sűrítnek össze.

Az ezt követő csoportkiállítás négy festőnő munkásságát mutatta be. Mindannyian komolyan számottevő művészek, eredményeiket bátran oda lehet állítani az első sorban emlegetett férfi-festők java terméke mellé. Mind-egyiküknek megvan a maga egyéni útja, megvan bennük az a jótulajdonosság is, hogy nem a férfiakat utánozgatva igyekeznek erőt mutatni, hanem a nőlélek másfajta látását aknázzák ki. A korán elhalt *Korb* Erzsébet munkásságának igazi értéke szinte csak így bontakozik ki előttünk, e nagyobb méretű gyűjtemény keretében. Igazi művészlélek virágzott ebben az érdekes asszonyfestőben, áldott tehetség volt, minden munkájából lélek sugárzik. Nagyon sokat veszített benne a magyar művészet. Ha csak rajzai maradtak volna lázas munkásságából, még akkor is meg kellene éreznünk, hogy egy küldetéses festőkézből hullott ki a művészszerszám. A «Boltívek Páduában» és több más olaszországi tanulmánya maradandó értékű. Festményein is a vonalvezetés, a komponálás biztossága a legmegkapóbb. Színei kissé tompák, ezek még érlelődésre vártak a palettáján. De ezért bőségesen kárpótol bennünket végtelenül finom, gyöngéd vonalmuzsikájával. Alakjait megkapóan helyezi el a térben. A festői értékeket lelkes, nőies bensőség fűti át minden egyes alkotásán. Az «Apostol», az «Igéret földje», az «Áhítat» s a «Kinyilatkoztatás» poétikus szépségei meg fogják őrizni nagy-

raihavatott művészlékének emlékezetét.

Feszly Masa *Korb* Erzsébettel ellentétben inkább a színekben leli igazi gyönyörűségét. Az ő nőessége a színekkel való lelkes játékban jelentkezik. Látszik, hogy szinte mohón árasztja el vásznait az ékes, aranyos, meleg sárgákkal, a tompán is izzó kékkel és különös kedvét leli a fekete szín skálájának megmutatásában. A színek harmóniájával muzsikál, mindig nemes mérsékletet tartva. Formalátása nem oly biztos, mint a *Korb* Erzsébeté, el-elrajzolja modelljeit, arcképein meg szereti a természetesenél jóval nagyobb beállításokat. Pedig ez ritkán hat szerencsésen. Herczeg Ferenc két bensőséges, beszédes arcképe s egy igen friss női portréja azt igazolják, hogy nagy lépéseket tehet még e téren előre. Néhány tájképében meleg magyar melódia csendül meg.

Székelly-Kovács Olga már külföldön is komoly sikereket ért el. Egyformán erős mint rajzoló és mint kolorista. Bátran, frissen viszi a vászonra alakjait, elárasztja őket színnel és fényvel, mindig biztos a dolgában. Legkiforrottabb munkái: női aktjai. A gondosan megfigyelt formákon a hús és vér minél teljesebb illúzióját akarja ábrázolni meleg színeivel. A «Néger nő» című képén oldotta meg legtökéletesebben ezt a célját. Néhány gyerekportréján a hamvas emberi test gyöngéd báját érzékíti meg pompáiban.

Legkevésbé nőies a *Szemere* Lenke palettája. Tehetséges rajzoló és festő ő is, mint három társa. Karakterlátása figyelmet keltő. De túlságosan hajlik a groteszk felé. Csaknem minden egyes modellje beteges jelenség. Részegeket, lustákat, elgyötört embereket fest meg majdnem minden képén s e sok torzalakkal végül is valami leküzdhetetlen ellenzést vált ki a szemlélőből.

Mariay Ödön.

Zenei szemle.

Beethoven

Nagy lelke száz évvel ezelőtt március 26-án délután háromnegyed hat órakor szállt el. Idomtalan bécsi ház sötétes, bolthajtásos szobájából.

Egy ismeretlen muzsikos keze fogta le a legnagyobb muzsikos szemét. Azt a szemet, amely talán a legtöbbit látott meg a földi dolgokból, amely testvére volt Shakespeare és Michelangelo szemének.

Bécs utcáin mennydörgés futott át. Szélvihar és hófúvás dühöngött. Az elemek ereje vitte el elementáris jellemét. Búcsúzódalt a szél kürtjei feltek a titokzatos menetnek s fehér hó-pelyhek estek útjára rózsalevelekként a távozó legfehérebb léleknek.

Március 29-én temették el a Bécs melletti währingi temetőbe.

Verőfényes tavasi nap volt.

A schwarzspanierhausi halottasház körül ömlött az emberáradat és az életveszélyes tolongás miatt be kellett zárni a kapukat. Több mint húszezer ember vett részt a végtsztességen. A halottasház a templomhoz, ahol a beszentelés történt, alig volt ötszáz lépésre s ezt az utat az emberáradatban csak másfél óra alatt tudta megtenni a menet. Mindenki gázsruhában. Három óraker kezdődött a szertartás. Elöl ment egy keresztvivő, utána négy puzonos, azután az énekkar, a koporsó előtt a papság. A koporsót a bécsi zenévelág nyolc legnagyobb énekeze vitte vállon. Oldalukon a császárváros nyolc leghíresebb karnagya tartotta a pompázóan feldíszített, négylovas gázskocsiról lelőgő szalagokat. A menet elejétől a koporsóig két sorban harminchat fáklyavivő zárta a sort. Költők, írók, zeneszerzők, színészek és muzikusok. Közöttük Böhm József, Dávid, Czerny Károly, Anschütz, Grillparzer, Hummel, Schuppanzigh, Schubert stb. Mindenik fáklyavivőnek balkarjához gázsfátyollal odakötött fehér lilium és fehér rózsza. A koporsó után a boldogult testvére ment, azután a konzervatórium növendékei, a társadalom legkiválóbbjai, majd végeláthatatlan kocsisor következett. A temető kapujánál megállt az impozáns menet. Következett a Grillparzer gázszbeszéde. Anschütz, nagy színész, mondotta el a költőnek Beethoven elszállott lelke után repülő, magasztos szavait.

«Mi, akik itt állunk — kezdte Anschütz — az elhunyt sirja mellett, egy nemzetet, az egész német népet képviseljük. Gyászoljuk megsemmisülését annak az ünnepelt zseninek, akinek eltűnt fényéből sok maradt örökül a hazai művészetnek, a hazai szellemnek. Még él ugyan — és sokáig éljen a dalok hőse a német lelkekben és német ajkakon, — de a zengő daloknak utolsó mestere, Händel, Bach, Haydn és Mozart örököse és továbbfejlesztője — meghalt és mi sirva állunk az elhangzott játék tépett húrjainál. Művész

volt Ő és ami volt, csak a művészete állt lett. Az élet tövisai mélyen megsebeztek és mint ahogy a hajótörött a partba kapaszkodik, úgy repült Ő karjaidba ó, Te, a jóknak és igazaknak egyformán dicső testvére, szenvedők megvigasztalója, felülről áradó Művész! Kitarított melletted még akkor is, amikor a kapu, melyen át bementél hozzám, már zárva volt, amikor már nem látta arcodat, nem hallotta szavadat, képedet mindig a szíven hordta és mikor meghalt, akkor is a kebelén feküdtél. Művész volt és ki állhat meg Ő mellett? Mint ahogy Behemot a tengeren keresztül szárguldott, úgy repülte Ő át művészetének határait. A galambbúgástól a zivatar dörgéséig; a legaprólékosabb, legmakacsabb művészeti modortól addig a félelmetes pontig, ahol a művészet a harcoló természeti erők szabálytalan önkényébe megy át. Mindent megmért, mindent átélt. Aki Ő utána jön, az nem folytathatja majd, annak előlről kell kezdenie, mert elődje ott szűnt meg, ahol a művészet megszűnik. Adeláida és Leonóra! Ünneplés Vittória hőseinek és a Misedozat alázatos dalának! — Gyermekei és teremtményei! ti, harsogó Szimfóniák! te, Hattyúdala és te, Muzsája a dalnak: álljatok mind sirja köré és szórjátok be babérrel! Művész volt ő, de ember is; ember a legszebb, a legmagasztosabb értelemben. Mert elzárkózott a világtól, gyűlölködőnek mondták és mert elkerült minden érzékenykedést, érzéketlennek nevezték. Ah, aki vértezettnek érzi magát, nem futamodik meg. A túlérzékenység kerüli az érzékenykedést. Kerülte a világot, mert az ő lelkületében nem volt fegyver, mellyel ellene vértézhetne volna magát. Elvonult az emberektől, miután mindent odaadott nekik és semmit sem fogadott el érte. Egyedül maradt, mert nem talált magához méltó társat. De sirjág megőrizte nagy, szerető, emberi szívét. Ilyen volt, így halt meg és így fog élni időtlen idő-kig! Ti pedig, akik elkísértétek ide, vigasztalódjatok azzal a gondolattal, hogy nem vesztettétek el Őt. Egy élő sem léphet be a halhatatlanság csarnokába. A testnek el kell mulni és csak akkor nyílnak meg az öröklét kapui. Akit itt gyászoltok, mostantól minden idők nagyjai között foglal helyet és sértetlen mindörökké. Térjetek tehát haza szomorúan, de megbékélten! És ha valaha az életben műveinek hatalma, mint a közelgő zivatar, úgy vesz rajtatok erőt és elragadtatástok határ-

talán, emlékezzetek erre az órára és jusson eszetekbe: ott voltunk, amikor eltemették és amikor meghalt, sirtunk.»

A szertartás alatt a puzonosok, majd a vegyeskar a Misererét adta elő. Schubertől tudjuk, hogy ez a vegyeskar a sírnál alig tudott a zokogástól énekelni. A nagy halott legjobb barátai a sír teljes beföldeléséig ottmaradtak. Késő este lett, mire elvégződött a legnagyobb zeneköltő végtisztessége. Sírjánál ott zokogott egész Európa.

És most öt világrész szellemi birodalma hódol a bécsi Centralfriedhof szerény, de égigérő sírja körül. A piros-fehér-zöld szalagos koszorú is ott van a sok ezernyi között. Közél a szívéhez, mert minket a saját fajtája után a legjobban szeretett.

*

(A március 25-étől április közepéig tartó magyarországi Beethoven-ünnepségekről legközelebbi számunkban adunk tudósítást.)

*

Az Operaházban (február 16-án) magyar újdonságot mutattak be. Szabados Béla *Fanni* című négyfelvonásos lírai dalművét. Kiáltó bűn, hogy tíz évig várt ez az opera első előadására. Az Operaház 1912-ben operaszöveg pályázatot hirdetett, melyen a *Farsangi lakodalom* librettója nyerte az első díjat. A második helyen — dicsérettel kitüntetett — szöveg a *Fanni* volt. Írója: Mohácsi Jenő. A bírálóbizottságban Szabados Béla is részt vett, ott ismerte meg a szövegek könyvet s mindjárt elkérte megzenésítésre. Munkájával 1918 nyarán készült el.

Reméljük, ez az utolsó magyar opera, melynek kálváriájáról szólunk kell. Csak véletlenség, hogy Szabados Béla költői egyénisége egyensúlyozatlan állja az évtizedek múlását. A legtöbb alkotóművészt annyira formálja az idő, hogy kénytelen műveit megtagadni. És a mai rohanó ízlésváltozások korában a legjobb munka is elértéktelenedhetik. Legyen vége tehát a magyar művészeti könnyelműségnek. Különösen most kell vigyáznunk szellemi értékeinkre, amikor egyebünk sincs s a mikor a magyar operáiról Erkel óta első reneszánszához érkezett, mert az utolsó évtizedben olyan művekkel dicsekedhetik, mint *A vajda tornya*, *Karenina Anna*, *Háry János*, *Fanni* s főként a *Farsangi lakodalom*.

Szabados Béla nevét minden magyar ember ismeri és tiszteli. *Hiszkegy*-ének hangjaira naponta imádkozunk s koszorús feje előtt faji zeneköltészetünk hódolattal hajlik meg. A magyar muzsika legfinomabb szavú költője. Csupa érzelem és lágyság. Az abszolút zenei szép fanatikusan keresője. Művésze Erkelben és Lisztben gyökerezik s a régi értelemben vett zenei formaművészet egyenes, derűs ösvényein halad. Tudjuk, hogy a modern, hódító magyar muzsika talán nagyszerűbb tájak felé visz, de a régi fa érett gyümölcsét is meg kell becsülnünk.

Kármán József *Fanni hagyományai* című szentimentális regényét dédanyáink olvasták — leánykorukban. Ebből a magyar wertheri műből készült a libretto. De a szövegíró csak a főalakot vette a regényből, melyhez maga költött történetet.

Fanni, az ábrándos lelkű leány, szülei falusi kuriáján virágok, könyvek és kóták között éldegél. Nemes fiatal emberek járnak utána, akik közül Baranyai jurátust szereti meg. Egy szép napon Fannit egy jó barátja felviszi magával Budára farsangolni. A szerelemnek azonban nincs vége. Az udvarlók utána mennek a szép leánynak (első felvonás). A budai vár-bástyán, a bécsi kapu tájékán, farsangi vásár van, ahol a forगतagban Fanni és Baranyai társasága összehatalálkozik. Megörülnek egymásnak és együtt élvezik a változatos látványokat. De a mulatságnak csaknem rossz vége lett, mert a rácvárosi farsangosok leányrablást kísérelnek meg. Fannit Baranyai megmenti (második felvonás). Torday báróké, akiknél Fanni vendég, nagy bált adnak palotájukban, amelyre a jurátus is hivatalos. A két fiatal szív szerelme kirobban. Boldog szerelmi duettjüket a bécsi policia pribékjei zavarják meg, akik Baranyait elhurcolják, mert részes a Martinovics-féle összeesküvésben (harmadik felvonás). Fanniék kuriájára szomorú tavasz köszöntött. A drága leány beteg, pusztul. Baranyaiért sorvad. Jön a hír, hogy a jurátus meghalt. A virágoskertje derűjében haldokló leány számára a hírt meghamisítják. A jurátus kiszabadult a börtönből — újságolják neki. Boldog öröm önti el Fanni fájdalmas arcát s holtan hátrahanyatlik (negyedik felvonás).

A regényes szerelmi történet mögött meglevenedik a magyar biedermeier kor.

Szabados vezérkönyve főként két célra törekszik: hogy kort és hangulatot fessen. Mindkettő sikerült, bár a tizenharmadik századvégi magyar és külföldi zene színes anyagát jobban kihasználhatta volna ellentétként, amivel korfestő esetje plasztikusabb képet adhatott volna. A zene hangulatos és finom. Pasztellszínekben úszik.

Zárt számai gyönyörűek. Ezek közül is kimagasló *Bacsányi* János «Szedjük életünk virágát» kezdetű, a színpadon spinéttel és vonósnegyessel kísért megvesztegetően szép magyar dala (andante moderato, 4/8, desz.-moll). Sok azonban a partitúrában a recitativo, tehát a deklamáció, vagyis szavallati ének. Lully idejében ez volt az operák gerince. *Ma egyszerű és elkerülhetetlen eszköz a nagyobb zenei egységek összeforrasztására.* A szavallati ének túltengésébe a libretto kergette bele a zeneszerzőt. A hajszálfinomán indokolt szöveg az operastílust akadályozza. Csak jelezni és megeleveníteni kell a cselekményt. *Fanni* minden felvonásából ki kellene húzni vagy száz ütem recitativót.

Az előadás kitűnő volt. *Szemere* Árpád rendezése elsőrendű. *Sándor* Erzsi (*Fanni*) énekművészete előtt minden alkalommal öröm meghajolni.

*

Wagner grandiózus zenei freskójának, a *Niebelung gyűrűjé*-nek negyedik részét: az *Istenek alkonyá*-t jó előadásban újították fel. A tetralógiából tavaly és tavalyelőtt a *Siegfried*-et és a *Walkür*-t elevenítették fel. Ha jövőre a *Rajna kincsé*-t is műsorba állítják, Wagner nagy műve teljes magyar előadásban fogja dicsérni Operaházunk erejét. Az *Istenek alkonya* előadásának két nevezetessége volt. Az egyik: *Márkus* László nagyszerű rendezése és díszletei; a másik: *Pilinszky* Zsigmond Siegfriedje, aki először énekelte nagy és nehéz szerepét. Elismeréssel köszöntjük, nemcsak mostani művészi munkájáért, de azért is, mert a magyar tenoristák között ő az első, aki minden Wagner hőst élénk állított.

*

Vendégszereplések is tarkították Operaházunk játékrendjét. Itt volt *Marcell Journal*, a párizsi nagyopera világhírű baritonistája; *Schlussus* Henrik, a berlini opera fiatal, értékes torkú

baritonistája és *Andai* Piroska, a bécsi operaház altitanője, akinek vendégszereplését semmi sem indokolta.

*

A *Városi Színház* művészeti igazgatója, *Darányi* Ferenc, a lehetőségek szerint mindinkább rátereli a színházat a művészet útjára. Egy estén (febr. 24.) három magyar szerzőt szólaltatott meg: *Dohnányi* Ernőt, *Lavolta* Rezsőt és *Kósa* Györgyöt.

Dohnányi Ernő, világhírű büszkeségünk, négy színpadi művet írt: *Pierrette játyolá*-t (1908-ban), *Simona néni*-t (1909—1911), *A tenoristá*-t (1918—1919) és *A vajda tornyá*-t (1922). Ezek közül *Pierrette játyola* című pantomimje a legnagyobb színpadokon állandóan műsoron van; *A vajda tornyá*-t Operaházunknak rég fel kellett volna elevenítenie; *A tenorista* című vígopera hangszerelése most készül (reméljük, első bemutatóját nem a külföld kapja!) s a *Simona néni*-t (eredeti néven: *Donna Simona*) 1912-ben mutatta be a drezdai operaház. Magyar földön először és csak egyszer játszották: Debrecenben, 1918 április 2-án.

A *Donna Simona* a mester huszadik ópusza. Kedves, bájos, finom, egyfelvonásos vígopera. *Dohnányi* színes, meleg, pompás humorú, költői tollának minden erényével ékes. Szövegét *Heindl* Viktor írta. *Donna Simona* férfigyűlölő, mert fiatal korában csalódott szerelmében. Csak egy öreg intézőt tűr meg a környezetében, melyhez szép fiatal unokahúga és annak komornája tartozik. Az intéző felfogad egy kertészlegényt, aki siketnémának tetteti magát, mert így biztosabban közelébe juthat szerelmének, *Donna Simona* unokahúgának. A kertészlegény valójában fiatal gróf, akinek segítségével egy idősebb gróf is bejut a férfiak elől hét lakattal őrzött házba, aki nem más, mint a *Donna* első szerelmi ideálja. A kertészlegény és a fiatal leány csakhamar megtalálják az egymáshoz vezető utat. A néni rájön s nagy haragra lobbán. De a kert üvegházából előkerül az idősebb gróf s a régi szerelmesek is megértik egymást. A férfigyűlölőházat így egyszerre két bájos szerelem boldogsága tölti be.

Dohnányi partitúrájából eddig csak a hangulatos nyitányt ismertük a filharmónikusok műsorából. A többi része is nemes, előkelő, hagyománytiszt-

telő, vidám, finom muzsika. Tréfálkozó, mosolygós, nevető kótatómeg. A víg-operastilus szépséges virága. A neoromantikus zene tipikus képviselője.

A *Karneval* egyfelvonásos zenés grand guignol. Úgyes szövegét *Toronyi Gyula* írta.

Nizzában karnevál éjtszakáján a párisi opera híres táncosnője és udvarlója, a gróf, meghitt együttlétben térnek haza. Mikor a leány egyedül marad, észreveszi a lakásába belopódzott betörőt. Odaadja ékszerreit, de az szerelmét kívánja. A táncosnő védekezik, miközben a betörő ráismer benne első szerelmére, a kiskocsmák leányára. Bejön a gróf. A betörő a leányt követeli. A két férfi összecsap. E pillanatban ismeri fel a betörő a grófban féltetvért. Mire újraéledt régi szerelmének súlya alatt a betörő szívenszúrja magát. És kint ujjong, tombol a karnevál.

Ehhez a jelenethez *Lavolla Rezső*, a Nemzeti Színház karnagya írt zenét. Lavotta értékes zeneköltői tollát nem ismeri eléggé a saját hazája. A külföld, főként a franciák, jobban megbecsülik. Nálunk néhány dalára és szindarabokhoz írt kísérőzenéjére emlékeznek az emberek. Pedig nem rég adták elő a Mátyás-templomban egy gyönyörű magyar miséjét, írt több kiváló kamarazene-művet (zongoratrió, vonósnégyes), egy hatalmas pantomimját és operát, mely vágy tizenöt év óta elfogadva érintetlenül áll az Operaház könyvtárában.

Nagytudású, finomtollú zeneköltő. Nem ultramodern, de a jó értelemben vett modern szerző. Tisztelettel a melódiaát és mindig a zenei szép szolgája. Szabados Béla mellett a franciás ízű zenei finomságok legtehetségesebb mestere a magyar zenében. Európai zenei ruhát viselő műveiben erős faji érzés lüktet. Igazi területe a lira és epika, de drámai ereje is figyelemreméltó. Most bemutatott művébe nem önthette bele talentumának kincseit. Ez a partitúrája csak jelzi, hogy milyen jelentős zenei érték az, aki írta.

A *Laterna magica* című négy képből álló egyfelvonásos énekes mimodráma szövegét *Szederkényi Annának*, az ismert kitűnő írónőnek költői munkája. Az asszonyról szól, aki a megszemélyesített Lelkiismeret, Vágy és Hazugság szavai kíséretében elmegy szerelmeséhez. A férj mindent megtud s az asszonyt a büntudat súlya összeroppantja.

A mimodráma zenéjét *Kósa György*

írta. Atonális, formátlan, szenzációhajhászó, ultramodern muzsika. Néhány új és érdekes hangszínnel, de fárasztó és kellemetlen. Hol áll ez a zenei széptől? A *Laterna magica* cím valószínűleg azt jelenti, hogy: zeneileg átvilágított asszonyi lélek. De ez a zene bosszant és nem — világít.

A neoromantikus Dohnányi, a franciás ízű Lavotta s az ultramodern Kósa művének legfőbb szereplője *Karácsonyi István* karmester volt. Ime, ha megfelelő feladathoz jut, milyen kitűnő szakember és milyen kiváló művész! Biztos és emelkedett szellemű vezénylő-pálciájára nagy szüksége van a magyar zenevilágnak.

*

A *Filharmóniai Társaság* nyolcadik, utolsó bérleti hangversenye (febr. 21.) után egy rendkívüli hangversenyt adott. Az előbbi *Knappertsbusch* János, országos bajor főzeneigazgató, a müncheni állami operaház főzeneigazgatója vezényelte. Kiváló fiatal karmester. A Furtwänglerék fajtájából való. Kár, hogy nem vigyázott műsorára. Mahler, Brahms, Frankenstein: unalmas nevek. A rendkívüli hangverseny *franciaest* volt. *Spanjaard* Martin hollandi karmester vezényelte. Az érdekes műsorú hangverseny szölistáját, Jeanne Marie Daré párizsi zongoraművésznőt örömmel tapsoltuk. A legizlésebb virtuózok közül való. Nagyszerű presto-játékos.

A világhírű *Wiener Philharmoniker* zenekara hagyományosan évente ellátogat hozzánk, ahol kivételes művészetüket közönségünk lelkesedéssel ünnepli. A kiváló zenekar *Weingartner* Félix dr. vezényelte. Ehhez a zenekarhoz ilyen vezér és ilyen vezérhez ez a zenekar méltó. *Weingartner* nemcsak egyik elismerten legjobb Beethoven-dirigens, hanem jelentős Beethoven-tudós is. Ebben az erejében bizakodva, megszerezte a *Hammerklavir* szonátát (op. 106), a zongorairódom tartalmilag és formailag talán legsúlyosabb művét. A zenekarra való átültetés mint Beethoven-tanulmány sikerült, de fölösleges volt. Sőt művészetellenes. Régi szabály, hogy minden átírat gyengíti a művet. Hiába indokolja cselekedetét akármivel *Weingartner*, ime, a *Hammerklavir*-szonáta nem bírja meg a zenekart. Összehasonlíthatatlanul nemesebb zongorán, ahogy a mesterek mestere elgondolta, aki ha szimfóniát akart volna írni belőle, bizonyára nem írt volna zongora-szonátát.

A Kamarazenekar negyedik hangversenyén új magyar zongoraművet mutattak be. Szerzője: Járai István, az ismert kiváló zeneszerző. A zongorára és kamarazenekarra írt versenymű régi formában tartott, de modern szellemmel teltett három tételes ópusz. Erénye: a stílus tisztasága. A zongoraversenyt, melyet a szerző dr. herceg Esterházy Pálnak ajánlott, Hegyi Emánuel nagyon szépen játszotta.

*

A hangversenyszезon legnagyobb meglepetése a doni kozák kórus szereplése. Harminchat volt kozák tiszt fekete katonaruhában félkörben pódiumra állt, egy fiatal kis karmester (*Serge Jaroff*) az élükre ugrott, beintett s a márványarcú kar megszólalt. Halkan, mint a langymeleg levegő; lassan, távolról, évszázadok mélyéből jött a hang; nagyszerű harmóniák, acélos akkordok, fergeteges erő, majd sima kellem dobálta a lelketépő, ősi melódiákat. A lovassági induló kemény ritmusa, a szilveszteri ének misztikus hatalma, a kozákdalok hamvas frissesége s a régi egyházi énekek komor fensége egyik ámulatból a másikba ejtette a hallgatót. Muzsikálítás, izlés, plaszticitás és egységesség a legmagasabb fokon. Harminchat tökéletesen képzett torok és harminchat eszményien szép hang. Ilyen kórusa csak olyan nemzetnek lehet, amelynek ezredeiben háború előtt a karéneket a legutolsó katonának is napi két órán át tanították. Liszt Ferenc írja az orosz muzsikálításról, hogy uniszónót sohasem énekelnek, de ha dalba kezd két orosz, ketten három hangra szeretnének énekelni. Ilyen énekkultúra hátteréből ugorhatott ki ez a kórus, melyből minden hangszer kihangzik. Harang, csengő, cintányér, nagydob, kisdob, triangulum, kürt, gordon, cselló, brácsa, hegedű, hárfa, fuvola és orgona. Teljes modern zenekar. Tökéletesebb férfikar nem lehet a világon!

*

Magas színvonalú szóló-hangversenyek tartították a mozgalmas szezon. Ezek közül Kodály Zoltán értékés szerzői-estje, Casals Pablo utólérhetetlen gordonkázása, Jeanne Marie Daré lebilincselő zongorázása és Hodula István új hegedű-zongora szonátájának bemutatása (*Dullien Klára* hangversenyén) emelkedett ki.

Beethoven emlékezetére tartott hangversenyek sorából a Székesfővárosi Énekkar értékes műsorú koncertjét s a Zeneművészeti Főiskola három hangversenyt kell kiemelnünk. A Főiskola Beethoven Kilencedik Szimfónia-ját is előadta — önerejéből. Ez egymagában eleget mond. Gondoljuk meg, hogy e grandiózus alkotást soha egyetlen zenészkola se merte és tudta előadni. Hátha még hozzátesszük, hogy az előadás a legmagasabb művészi igényeknek is megfelelt! *Hubay Jenő*, a szimfónia vezénylője büszke lehet erre az eredményre.

*

Egy szép, szomorú, magyar dalfüzetet hozott szerkesztőségünkbe a posta. Címlapján ez áll: «Dalok, szerzette *Strache* Antal. Elhunyt élete virágában, huszonkétéves korában». A füzetet édesapja állította össze fia hátrahagyott szerzeményeiből.

Strache Antal tizenkétéves korában került a Nemzeti Zenedébe, ahol Gobbi Alajos és Dósa Adrien növendéke volt. Rendkívüli zenei képességével a tanítványok közül csakhamar kiemelkedett. Gimnáziumi tanulmányai mellett folyton zenével foglalkozott. Művésziesen hegedült és figyelemreméltóan komponált. A Zenede után az orvosi egyetemet is elvégezte s mikor tudása és szelleme előtt a zene egész csodálatos világa megnyílt volna, hosszas nagy betegség benitotta meg alkotó kezét. Az elmulás sejtelmével is írt. Fájdalmas, borongó lelkét kótákba rögzítette, amelyek most itt vannak előttünk: egy nagyszerű magyar tehetség szomorú elmulásának — örök emlékeként.

Papp Viktor.

Magyar farsang Nápolyban.

(1792.)

Bizony ritkán esett meg az osztrák-magyar összmonarchia korában, hogy Magyarország valamikép külön jelenhetett meg a külföld előtt és egy maga nevében küldött követséggel bizonyíthatta önálló nemzeti létét. II. József meg épen könyörtelenül letiporta a magyar alkotmányos élet törekvéseit s népünket egy nagy, egységesen kormányozott állam igájába akarta belekényszeríteni. Hagyománnyal nem számoló tízéves uralkodása nem is végződhetett másként, mint egy megsemmisítő, tragikus tollvonással. Ily körülmények között lépett trónra az elhunyt fejedelem öccse, II. Lipót, Toszkána nagyhercege 1790-ben.

Az új uralkodó engedékenységgel igyekezett elfelejteni a II. József okozta felzúdulást. A kalaposkirály utódja ismét koronás fejedelem, kinek pozsonyi megkoronázatása szimbolikus ünneppé emelkedik. Megint előkerülnek a díszes atillák és dolmányok. S különösen örömteljes meglepetést keltett, hogy az ünnepségre eljött Lipót sógora, Bourbon Ferdinánd nápolyi király feleségével, Karolinával s mindketten díszmagyarba öltözve vettek részt a pompás szertartáson.

Ehhez a tényhez fűződik épen elbeszélésünk. Az 1791-i országgyűlés újra kimondta, hogy: «Magyarország szabad és független ország, mely semmi más országnak vagy népek nem lévén alárendelve, saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó». S e függetlenség dokumentálására, halájuk kifejezésére a karok és rendek elhatározták, hogy a nápolyi királyi pár díszmagyaros pozsonyi megjelenését méltóképp megőrkítik. Arany- és ezüstérmék-érmekeket verettek, melyeket természetesen nem valami magyarnevé művész, hanem «ama híres udvari pénzmetsző, Würth úr» tervezett Bécsben. Egy nagyobb s egy kisebb érmet rendeltek nála. Az előbbinek egyik oldalán a nápolyi király és királyné láthatók magyar ruhában, míg a visszáján az öreg

Duna fekvő és Pannónia álló alakja vannak ábrázolva egy magyar címerrel díszített oltároszlop mellett; a kis érmen ugyancsak kis címeres oltároszlop van tetején égő tűzcsóvával és fölötté: Pannonia Leta.

Az országgyűlés aranyban és ezüstben dolgoztatta ki ezeket az érmekeket. Tizenkét nagy- és 50 kisaranyat, 24 nagy és 300 kisezüstöt Nápolyba szánt, míg ötszáznál több darabot belőlük a milánói, firenzei, torinoi, páрмаi olasz fejedelmi udvarok közt kívánt felosztani. S ha számontartjuk, hogy a nagy aranyérem ára 93 frt 20 kr., a nagyezüsté 5 frt volt, bizony elég tekintélyes kis ajándékkal honorálták a nápolyi király nemzeti hiúságba marcoló jó ötletét.

Elgondolhatjuk, hogy az ajándékvívó követség útját és nápolyi fogadtatását mily kíváncsian figyelték itthon. Az elnyomatás, mellőzés után újból felléleklő nemesség nemzeti büszkeségtől dagadó kebelével örült, hogy a maga nevében küldhet követeket a király és nádor kísérelveleivel egy idegen hatalmassághoz, bár csak így ártatlan udvariassági díszkövetségről is lett légyen szó.

A követség vezetője Széchenyi Ferenc gr., a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtáranak későbbi megalapítója volt; őt kísérték Zichy István gr., Auersberg Ádám gr., Lambert gr., míg a két első felesége — mindkettő Festeich-lány — és ifj. Széchenyi Lajos is velük volt nevelőjével, «Tibolth úr, érdemes hazánkfiaival».

Akkoriban az itthoniak csak két magyar ujságból kaphattak hírt az őket külön érdeklő eseményekről, az a kettő is Bécsből küldte szét szárait az előfizetőknek. Az egyik a Szacsvai Sándor alapította Magyar Kurir volt, a másik Görög Demeter Magyar Hírmondó.

S csodálkozhatunk-e azon, ha Görög Demeter uram lapja áradozó örömmel fogadja, közli és tárgyalja hónapokon keresztül a Nápolyból érkező híreket? Mindjárt az első tudósításról, melyet alkalmasint «ama Tibolth úr» küldhett a bécsi udvar nápolyi követéhez

érkező futárral, azt írja a Magyar Hírmondó 1792 febr. 10-i száma, hogy «foglalatjának figyelmetes olvasása inkább érezhető, mintsem kimagyarázható hazafiúi indulatokat» ébresztett benne. Egyelőre kénytelen a jövő postára halasztani annak elmondását, hogyan érkezett a követség jan. 6-án Nápolyba, «minémű szembetűnő jeleit tapasztalta ő Excellenciája a' Nápolyi Kir. Udvar' hajlandóságának, 's szeretettel és betsülettel tellyes indulatainak». Egyedül azt a fényes pompát hirdeti ki, «mellyel megkésült az Audientzia, avagy a pénzek' beajánlásának tzeremoniája» s ezt annál örvendezőbb készséggel cselekszi, mivel hiszi, hogy «érzekénytőbb és buzditóbb történetet nem beszélhetne egygyet-eggyet mindazoknak, valakiknek ereikben igaz magyar vér tsergedez».

A gróf sopronmezei formaruhájában hatlovas hintón indult a királyi palotába, mely előtt egy osztály gyalogság magyar köntösbe öltözötten fogadta. Talán ezért kellett a fogadtatásnak január 22-ig halasztódnia. A galériában már várta őt a király a nápolyi főgavallérok seregével. A követ köszöntőbeszédét olasz eredetiben közli újságunk:

«Van szerencsém Felsőgednek átadni kegyes uram, a császár és magyar király, valamint a nádor királyi felségének levelét azokkal az emlékérmekkel együtt, melyeket a magyar Rendek verettek, hogy Felsőged és a királynő öfelségének a császár és apostoli király koronázási ünnepén történt megjelenésüket megörökítsék. Kérem Felsőgedet, fogadjja szívesen ezeket az emlékérmeket mély hódolatuk és szeretetük jeléül. Kegyeskedjék azt is megenyedni, hogy Nemzetemet és magamat Felsőged további jóakarataiba ajánljam, mit annyira kívánunk honfitársaim, kiknek közös óhaját képviselni szerencsés vagyok.»

A király pedig így felelt az üdvözlésre: «Igaz örömmel fogadom a barátság ama jelét, mellyel a császár és magyar király, valamint a Főherceg-Palatinus kísérik a magyar Rendek kedves megemlékezését azokról a kellemes napokról, melyeket híres és vitéz nemzetük körében tölthettem. Szívem mindig meg fogja őrizni a figyelmességek emlékét, melyekkel Hazájukban körül voltam véve és a becsülés érzését, mely ott Önök iránt támadt bennem. Kérem, biztossítsa erről a Rendeket és derék társait, Önt pedig a legnagyobb örömmel látom viszont fővárosomban».

Azután Széchenyi egy pénzesládikában átnyújtotta az emlékérmeket. A fogadtatás barátságos beszélgetéssel végződött. A király bocsánatot kért Széchenyitől, hogy nem öltötte fel erre az alkalomra is magyar díszruháját. De igérte, legközelebb meghívja őt és társait egy magyar ebédre, melyen magyar díszben egy pozsonyi emlékekkel «kezembe veszem a 'kis Primás Battyáni' példája szerént a nagy poharamat, 's iszom az én kedves Magyarjaimnak egézségekért».

A derék Magyar Hírmondó lelkesedése még fokozódik, mikor azt jelentheti, hogy «az emlékeztető pénzek általadásának alkalmatosságára szép olasz versek jöttek ki Nápoly városában, melyek mind ő Nápolyi Felsőgeknek, mind kedves nemzetünknek ditsőségére szolgálnak». Igéri is közlésüket, de aztán adós marad vele s Nápolyban is hiába igyekeztem nyomukba akadni.

De hírlapunk tudósítója főleg annak a farsangi ünnepélynek leírását részletezi nagy örömmel, melyet a nápolyi nemesség rendezett a még hosszabb ideig ott mulató, népszerűekké lett magyar vendégeknek. «Ezen jeles örömtzeremoniára nem csak magok öltöztek Magyar köntösökbe a' főméltóságok; hanem sok száz más embereket is Magyar lovas és gyalogos katonai formaruhákba öltöztettek, 's úgy indultak el a városon, egy győzedelmi szekéren, mellyel 8 ló vont s' a melly különbön különbféle szép ábrázolásokkal volt ékesítve». A győzedelmi szekér mellett hat fiatal nápolyi nemes lovagolt Sopron vármegye egyenruhájában, akik a magyar követeket képviselték a farsangi játékban. A szekér tetején Fama asszonyság trónolt. A királyi palota előtt tett tisztelgés után a magyar küldött szállása elé vonult és «szép nyomtatott verseket hányt fel a ház balkonjára (ki-álló folyosójára), melyeknek örvendeztető's magasztalt tárgyai a Nápolyi és Magyar királyok és a Magyar nemzet valának.» Mint láthatjuk, a XVIII. század olasz alkalmi versáradatából egypár illatos csepp hullott a díszmagyar pitykés, színes bársonyára is. «Bártsak — így sóhajt fel az érdemes tudósító — minden igaz magyar láthatta volna mind az ekkori, mind pedig a' máskori tiszteleteket is, melyeket maga a Nápolyi Király, a Fő Miniszter Acton s ezeknek példájok szerént mind az uri rend, mind a Polgárság is bizonyítottak édes nemzetünk éránt! Mert ezeknek igen betses és

nagy voltokat csak érezni lehet inkább, mintsem nékem voltaképpen le-írni.»

A kis magyar farsangi sereg programja a S. Carlo színház híres színpadján végződött a közben odagyült királyi udvar és díszes nézőközönség előtt. A jelmezes csapat tiz kürtös magyar marsárra vonult ide, hogy aféle jelmezes balettot rendezzen. A katonák letáboroznak, majd táncra kerekednek. Néhány nápolyi Főméltóságok meg ugyancsak ropják középtt a verbunkost, melyet — a tudósító nem felejt el megjegyezni — gr. Széchenyi ő Excell-já udvari huszárjaitól tanultak. A Discordia és Irigység azonban hamarosan galibát okoznak a mulatók közt és már-már összeveszésre kerülne a dolog, ha tsendes melodiák zengedezése alatt fényes felhőkön mennyei lelkek meg nem jelennének hirtelen és el nem simítanak az egyenletlenséget. Az égi nemtők a nézőtér felé ereszkedve a királynak borostyánkászorút, nejének virágot nyújtanak át, azután a jelmezes magyar katonaságra a virágból font Habsburg- és Bourbon-címereket hullatják alá. A katonák erre megnyugosznak. A két felséges ház szolgálatára esküdve és dicsőségüket zengve újra táncra kerekednek. «A gyalogkatonák úgy intézték a magok mesteresége tántzokat, hogy az F. C. A és B betűket, úgymint Ferdinand, Carolina, Austria és Bourbon nevezeteknek kezdőbetűit gyakran kiformálták magukból; a Huszárok pedig kivont kardjaikkal tsináltak külön-különbféle ábrázolásokat. Végére az egész tántzó Sereg egy szép képet formált; 's ezzel vége lett, sok örömkialtások és tapsolások között, a mulatságnak.»

Olyan énekes balettről van itt tehát szó, milyeneket Weber Simon Péter is szerzett olasz mintára Bécsben, olykor, hogy hangulatot keltsen a franciák elleni háborúra. «Katonának megyek galambom, Erzsókom», mondja az egyikben egy önként vállalkozott magyar katona, mire a válasz: «Menjen Kend — az útra, vigye el egy tsókom». (Magy. Hírn. 1796 von. 4.) S ropták a verbunkost Bécsben is «módos vidámságú kellemetességgel». Vignano asszony híres balettáncosnó egészen elragadta a magyar szíveket. «A nótákon — írja újságunk (1796 okt. 18.) — ugyan még meg-

tetszik, hogy idegen muzsikusok által vonódnak, különben is tzimbalom' héj-jával is vagynak: de azonban tsak ugyan meg kell vallani róllok, hogy így is szívrehatók: a' mi pedig illeti a tántzokat, már azokat jó Magyar oktatóktól igen helyesenn megtanulták az Ifjú Vignano és Muzzarelli Leány-asszony. Mind a kettőnek jól illik a' magyar öltözet is. A' legénynek sárga sarkantyús tiszmája, veres nadrága 's lájblíja, és zöld mentéje vagyon széles arany paszományra. Mikor a' verbunkost tántzolja: le teszi a' kalpagját. A' Leányt szép Magyar Iffjú-asszonnyá formálva, kivált a' magyar főkötő és váll. A' tántzolás közben jelesen hordozza ez az Olasz Magyar Menyetske magát. Megszegi a' nyakát is, még talán egy kevésse nagyonn is...»

De ezzel még nincsen vége a nápolyi magyar farsangnak. Márc. 30-án adta a király az ígért vacsorát, melyen maga is díszmagyarban jelent meg. S olyan port vert fel ez az ünneplés, hogy «a. Nagyok magyar ruhában kezdik járattni a magok gyermekeiket. Hintaik megé is tzifra Huszárokat állítanak, a' kik olasz legényekből vagynak formálva, mivel hogy itt ritka a Magyar.»

Mikor Széchenyi harmadfélhónapos nápolyi tartózkodás után hazaindul, a nápolyi királyság legmagasabb kitüntetését, a Sz. Januárius-rendet, gazdag ajándékokat hoz magával. A jún. 11-i ülésen számol be megbízóinak nagy lelkesedése közepette küldetéséről és olvassa fel a nápolyi király levelét a Rendekhez.

Igy fonódnak össze Habsburg-király, magyar Rendek, idegen Bourbon uralkodó és nápolyi nemesség egy XVIII. századvégi nápolyi rokokófarsang emlékében. Pedig már inog ezalatt a hajbókoló társadalom alatt a talaj. Talán még akadt néhány öreg lazzarone Nápolyban, ki a farsangi csapathelyett hatvannyolc évvel később egy igazi kis magyar sereget lát majd végigvonulni ugyanezek az utcákon. De ezek fölé nem hullajt virágcímeket operanemtő. A magyar szabadság hajótöröttei, kik segítettek Garibaldi kardjának összetörni a Bourbon-címert. S Nápoly egy farsangi fejedelem helyett kap egy igazi magyar parancsolót: Türr Istvánt. Különöse a magyar sors útjai. *Kastner Jenő.*